



NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година X vol. 19. № 1/2014.

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални ИНТЕРЕС

СТРАТЕГИЈЕ ОДБРАНЕ ЕУ
И ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ

Душан Пророковић
Мирјана Б. Миленковић
Горан Вукадиновић,
Срђан Старчевић
Зоран Килибарда,
Жељко Иваниш

ПРОМЕНЕ

У САВРЕМЕНИМ
ГЛОБАЛНИМ ОДНОСИМА

Горан В. Николић
Миша Стојадиновић,
Данило Шуковић
Јован Б. Душанић

СРБИЈА ПРЕД ИЗАЗОВИМА
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Дејан Мирковић
Александар Саша Гајић
ОСВРТИ И ПРИКАЗИ
Владимир Конечни
Момчило Суботић
Слађана Младеновић



Часопис за национална и државна питања

УДК 323.1(=163.41)

ISSN 1820-4996

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година X, vol. 19

Број 1/2014.



НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1820-4996 УДК 323.1(=163.41)

Број 1/2014 год. X vol. 19 стр. 1-235

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске
државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Милош Кнежевић

Миломир Степић

Зоран Петровић-Пироћанац

Живојин Ђурић

Љубомир Кљакић

Савет часописа

Зоран Милошевић, Радослав Гаћиновић, Ђуро Бодрожич, Живојин
Ђурић, Момчило Суботић, Славенко Терзић, Борис Милосављевић.

Милош Ковић, Миша Ђурковић, М. М. Лобанов

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом и штампа:

esetloga д.о.о.

Тираж: 300 примерака

САДРЖАЈ

Тема броја:

СТРАТЕГИЈЕ ОДБРАНЕ ЕУ И ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ

<i>Душан Пророковић</i>	ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА МАКРОРЕГИОНАЛНИХ СТРАТЕГИЈА ЕУ	9-27
<i>Мирјана Б. Миленковић</i>	НАТО КОНЦЕПТ ПАМЕТНЕ ОДБРАНЕ И ЕУ КОНЦЕПТ ОБЈЕДИЊАВАЊА И ДЕЉЕЊА – ЈЕДАН КОНЦЕПТ СА ДВА ЛИЦА	29-51
<i>Горан Вукадиновић, Срђан Старчевић</i>	БЕЛА КЊИГА ОДБРАНЕ ФРАНЦУСКЕ РЕПУБЛИКЕ 2013. ГОДИНЕ – ФРАНЦУСКА У НАТО И ЕУ	53-79
<i>Зоран Килибарда, Жељко Иваниш</i>	ИСКУШЕЊА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА	81-98

ПРОМЕНЕ

У САВРЕМЕНИМ ГЛОБАЛНИМ ОДНОСИМА

<i>Горан В. Николић</i>	КАДА ЋЕ КИНЕСКА ЕКОНОМИЈА ПРЕСТИЋИ АМЕРИЧКУ?	101-118
<i>Миша Стојадиновић, Данило Шуковић</i>	НОАМ ЧОМСКИ И НЕОИМПЕРИЈАЛНЕ АМБИЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА НА РАЗМЕЂУ МИЛЕНИЈУМА	119-133
<i>Јован Б. Душанић</i>	НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И ПЕРАСПОДЕЛА БОГАТСТВА	135-171

СРБИЈА ПРЕД ИЗАЗОВИМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Дејан Мирковић

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ
И РАЗВОЈ ПРИМАРНОГ ПРАВА ЕУ 175-190

Александар Саша Гајић

МОГУЋНОСТ ГЕОПОЛИТИЧКЕ
ПРЕОРИЈЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ У САВРЕМЕНИМ
МЕЂУНАРОДНИМ ПРИЛИКАМА 191-212

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Владимир Конечни

ПОВОДОМ НОВЕ КЊИГЕ СЛОБОДАНА
АНТОНИЋА: ОПАСКЕ О ХРАБРОСТИ
И УЗРОЧНОСТИ У СОЦИОЛОГИЈИ
У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ 215-224

Момчило Суботић

ЦРНА ГОРА У ЕВРОПСКОМ РАТУ 225-230

Слађана Младеновић

СРБИЈА И ЕВРОАЗИЈСКИ
ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОСТОР 231-235

CONTENTS

This Issue's Theme:

EU STRATEGIES OF DEFENCE AND EUROPEAN INTEGRATION

Dusan Prorokovic

- THE GEOPOLITICAL DIMENSION
OF EU'S MACRO-REGIONAL STRATEGIES 9-27

Mirjana B. Milenkovic

- NATO SMART DEFENCE CONCEPT
AND EU POOLING & SHARING CONCEPT
– ONE CONCEPT WITH TWO FACES 29-51

Goran Vukadinovic, Srdjan Starcevic

- FRENCH REPUBLIC WHITE PAPER
OF DEFENCE 2013 – FRANCE IN NATO AND EU 53-79

Zoran Kilibarda, Zeljko Ivanis

- CHALLENGES OF EUROPEAN INTEGRATION ... 81-98

CHANGES IN CONTEMPORARY GLOBAL RELATIONS

Goran V. Nikolic

- WHEN WILL CHINA'S ECONOMY OVERTAKE
THE U.S. ECONOMY?..... 101-118

Misa Stojadinovic, Danilo Sukovic

- NOAM CHOMSKY AND NEO-IMPERIAL
AMBITIONS OF GREAT POWERS
AT THE BEGINNING OF XXI CENTURY 119-133

Jovan B. Dusanic

- NEOLIBERALISM AND
REDISTRIBUTION OF WEALTH 135-171

SERBIA BEFORE THE CHALLENGES OF THE EUROPEAN UNION

Dejan Mirovic

INTERNATIONAL LEGAL STATUS OF SERBIA AND THE DEVELOPMENT OF THE EU PRIMARY LAW	175-190
--	---------

Aleksandar Sasa Gajic

POSSIBILITY OF SERBIA'S GEOPOLITICAL REORIENTATION IN THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL CIRCUMSTANCES	191-212
--	---------

OVERVIEW AND REVIEWS

Vladimir Konecni

REGARDING NEW BOOK OF SLOBODAN ANTONIC: REMARKS ON COURAGE AND CAUSALITY IN SOCIOLOGY IN CONTEMPORARY SERBIA	215-224
---	---------

Momcilo Subotic

MONTENEGRO IN THE EUROPEAN WAR.....	225-230
-------------------------------------	---------

Sladjana Mladenovic

SERBIA AND EURASIAN GEOPOLITICAL SPACE	231-235
--	---------

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

СТРАТЕГИЈЕ ОДБРАНЕ ЕУ И ЕВРОИНТЕГРАЦИЈЕ

Душан Пророковић

ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА
МАКРОРЕГИОНАЛНИХ СТРАТЕГИЈА ЕУ 9-27

Мирјана Б. Миленковић

НАТО КОНЦЕПТ ПАМЕТНЕ ОДБРАНЕ
И ЕУ КОНЦЕПТ ОБЈЕДИЊАВАЊА И ДЕЉЕЊА
– ЈЕДАН КОНЦЕПТ СА ДВА ЛИЦА..... 29-51

Горан Вукадиновић, Срђан Старчевић

БЕЛА КЊИГА ОДБРАНЕ ФРАНЦУСКЕ
РЕПУБЛИКЕ 2013. ГОДИНЕ
– ФРАНЦУСКА У НАТО И ЕУ..... 53-79

Зоран Килибарда, Жељко Иваниш

ИСКУШЕЊА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА ... 81-98

*Душан Пророковић**

ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА МАКРОРЕГИОНАЛНИХ СТРАТЕГИЈА ЕУ

Сажетак

Процес регионализације спровођен од стране ЕУ имао је три различите фазе. У првој фази је подстицана прекогранична сарадња у Европи и стварање регионалних самоуправа у државама чланицама. У другој фази су формиранни „еврорегиони“ и дефинисани програми њиховог развоја у оквиру Кохезионе политике ЕУ. У трећој фази се појављују макрорегионалне стратегије ЕУ: Балтичка, Дунавска, Јадранско-јонска и Алпска. У одређеној мери, ове макрорегионалне стратегије се појављују као средства геополитичког заокруживања централноисточноевропског простора и његовог чвршћег везивања за средњоевропску матицу.

Кључне речи: макрорегионалне стратегије ЕУ, Балтичка стратегија, Дунавска стратегија, Јадранско-јонска стратегија, Алпска стратегија, геополитика, средњоевропски континентализам.

РЕГИОНАЛИЗАЦИЈА ЕВРОПЕ

У последње две деценије, барем када је реч о активно-стима Европске уније (ЕУ), под појмовима „регионално“, „регионална политика“ и „регионална сарадња“ подразумевало

* Центар за стратешке алтернативе, Београд.

се неколико различитих процеса. Циљ институција ЕУ био је да се подстакну три процеса: 1) прекограничне сарадње - између суседних региона различитих држава; 2) транснационалне сарадње-стварањем „европских региона“ који обухватају територије неколико држава чланица; 3) међурегионалне сарадње - овако формиран региони треба да што више сарађују и шире међусобне односе.¹ Испуњавање трећег циља би подразумевало да током времена „европски региони“ заокруже сопствени институционални апарат, преузму део извршних и законодавних надлежности и постану субјекти међународних односа. Посматрано из данашње перспективе, може се закључити и како иза овако уређеног, степенастог развоја процеса регионализације, стоји одлично осмишљена стратегија. Прекогранични региони су имали своју улогу у прављењу „еврорегиона“ (политичко-институционално „прекорачивање“ државне границе, стварање јединствених прекограничних стратегија и програма неvezаних за одлуке централних институција, стварање регионалног бирократског апарата који је имао директну везу са органима ЕУ што је отварало могућност „заобилажења“ централних државних институција итд.), а ови су, опет, имали улогу у дефинисању макрорегионалних стратегија за одређена подручја.

На најнижем нивоу, регионализација се појављује у два облика: 1) као парадипломатска конфигурација-пројекат који има за циљ поспешивање прекограничне сарадње регионалних целина из две или више држава; 2) као резултат децентрализације, што резултира стварањем регионалних административних целина у оквиру међународно признатих држава. Прекогранични региони се разликују и по величини, и по броју чланица, надлежностима, циљевима који се желе испунити, разлозима због којих се конституишу.

1 Stefanie Dühr, *Baltic Sea, Danube and macroregional strategies: a model for transnational cooperation in the EU (Study No. 86)*, Notre Europe-Jacques Delors Institute, Paris, str. 5-47.



Мапа бр. 1: Регион „Југоисточна Европа“
у оквиру „Кохезионе политике ЕУ“²

Иако је импулс институционализацији трансграничне сарадње несумњиво дала ЕУ (а нешто касније се томе придружио и Савет Европе) у овај процес су укључене све европске земље, без изузетка, и чланице ЕУ и оне које то нису. Тако су, на пример, регионалне и локалне самоуправе Републике Србије формирале са партнерима из других држава чак пет прекограничних региона. Најстарији је „Еврорегија Дунав-Караш-Мориш-Тиса“, настао 1997. године, а у који улазе поједине општине из Србије, Мађарске и Румуније; потом „Еврорегион Дунав-Драва-Сава“ основан 1998. године, а који обухвата градове и општине на простору Србије, Хрватске, Мађарске и БиХ; па „српско-македонско-бугарски

2 Мапа преузета са: http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/transnational/south_east_europe_sk.htm, 11/01/2014.

регион“ настао уз директну подршку Савета Европе са оригиналним (невероватним?) називом „Еврорегион ЕвроБалкан-Ниш-Софија-Скопље“; затим регион „Дунав 21“ који обухвата подунавске области Србије, Румуније и Бугарске; и на крају, најмлађи прекогранични регион је „Дрина-Сава-Мајевица“, који се простире уз реку Дрину у њеном доњем делу тока, укључујући у свој састав општине са обе стране границе у западној Србији и североисточном делу БиХ.³ Поред наведених, постоји и удружење „Радна заједница подунавских земаља“, са значајно широм територијом деловања и другачијом структуром, јер у свој рад укључује државе, области, регионе и градове из појединих земаља.⁴ Циљеви овог удружења су: подстицај привредног развоја, саобраћај, регионално планирање, туризам, култура, наука, заштита животне средине.⁵

Са друге стране, до правог „процвата“ и повећавања броја регионалних административних целина у појединим државама које се налазе у некој од приступних фаза (већина њих су данас већ постале чланице ЕУ), долази услед промовисања „регионалне политике“ и „регионалног развоја“. Европска комисија (*European Commission*) обезбеђује посебне фондове за регионални развој, за које могу да конкуришу регионалне администрације, што је узроковало „процват регионализације“ у Европи.⁶

3 О наведеним прекограничним регионима више у: Срђан Петровић, „Еврорегиони у функцији трансграничне сарадње земаља западног Балкана“, *Глобус*, Српско географско друштво, Београд, бр. 34, година XXXIV, стр. 77-81.

4 Град Беч, Бургенланд, Горња Аустрија (Аустрија); Ловеч, Монтана и Русе (Бугарска); Чешка; Хрватска; Баден-Виртенберг, Баварска (Немачка); Бач-Кишкун, Барања, Будимпешта, Пешта, Фехер, Ђер-Мошон-Шопрон, Коморан-Ештергон, Толна (Мађарска); Молдавија; Удружење подунавских области (Румунија); Словачка; Србија; Одеса (Украјина).

5 Душко Лопандић, *Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu privredu i politiku: Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2001, str. 159.

6 У појединим државама, попут Немачке, Италије или Шпаније, регионалне самоуправе (у немачком случају то су Савезне републике) су постојале и раније, а њихов настанак је резултат одређених историјских процеса. У појединим случајевима су, међутим, уз образложење да ће се тако лакше добити финансијска средства из фондова ЕУ, регионализације спровођене „вештачки“ и на основу дискутабилних критеријума (Грчка, Португалија, а после проширења из 2004. године најупечатљивији је пример Словачке). Ови региони, у различитим државама, имају различите надлежности, структуре и одговорности. Пре „великог проширења“ ЕУ из 2004. године у такозваној „старој Европи“ је

На субконтиненталном нивоу, од 2000. године, институције ЕУ показују велику активност у покушају дефинисања и спровођења програма под називом „Кохезиона политика“. Прва фаза је обухватала период 2000-2006, а друга период 2007-2013. година. Посебно у другој фази је приметан напор институција ЕУ да се утврде јаснији стандарди регионализације. Циљ Кохезионе политике (*Cohesion Policy*) јесте да се са једне стране подстакне још већа прекогранична сарадња, а да се са друге стране за регионе „прогласе“ географски веће целине, које имају и стратешки и геополитички значај: то су „еврорегиони“. Због тога се кроз пројекат „Европске територијалне сарадње“ промовишу наднационални програми у оквиру једанаест „еврорегиона“: 1) Северна периферија; 2) Балтичко море; 3) Северозападна Европа; 4) Атлантска обала; 5) Алпска област; 6) Централна Европа; 7) Југозападна Европа; 8) Медитеран; 9) Југоисточна Европа; 10) Северно море; 11) Азори-Мадера-Канарска острва. Још два региона обухватају прекоморске територије чланица ЕУ, и то су: 1) Карипско подручје; 2) Индијски океан.⁷

У овом контексту треба сагледавати и пројекте од континенталног значаја, макрорегионалне стратегије ЕУ. Оне су следећи степеник у „регионализацији“ Европе, а за њихово остваривање треба да послуже сви до сада покренути пројекти прекограничне сарадње и програми осмишљени у окриљу Кохезионе политике.

МАКРОРЕГИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ ЕУ

У званичним документима ЕУ, као разлози због којих се доносе макрорегионалне стратегије, углавном се наводе исте оне ствари које се већ деценију и по наводе и као разлози за различите пројекте „регионализација“ и утврђивање Кохезионе политике. Макрорегионалне стратегије се представљају као пројекти са синергетским потенцијалом, оне треба да донесу „додатну вредност“ и утичу на развој

постојало чак 168 региона. О регионалној политици (*Regional Policy*), регионалном развоју (*Regional Development*) и програмима ЕУ више се може пронаћи на интернет страници: http://ec.europa.eu/regional_policy/index_en.cfm, 24/12/2013.

7 О овоме се више може пронаћи на: http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/transnational/index_sk.htm, 12/01/2014.

држава и региона који у њима учествују.⁸ Резултат постигнут заједничком активношћу и применом макрорегионалних стратегија требало би да буде значајно већи, него што је збир појединачних резултата насталих операционализацијом државних стратегија. Циљеви се дефинишу према потребама макрорегионалних целина за које се стратегије спремају, а не предвиђају се никаква додатна средства у фондовима ЕУ за њихово спровођење. Циљ је, дакле, што је могуће боље искористити постојеће ресурсе и координацијом активности између већег броја учесника подићи степене ефикасности и ефикасности.⁹ Поред чланица ЕУ, макрорегионалне стратегије укључују и треће земље, које постају равноправни партнери у њиховом спровођењу.

Користећи до сада стечена искуства на пољу припреме регионалних програма, ЕУ је за дефинисање макрорегионалних стратегија искористила неколико ствари: 1) промовисање наддржавних пројеката; 2) укључивање у пројекат и држава које нису чланице ЕУ; 3) обухватање већих територијалних целина једном стратегијом.¹⁰ ЕУ показује да је по овом питању искорачила даље и да наступа самоувереније него у претходној деценији. Прво, уместо почетних пројеката прекограничне сарадње који су реализовале парадипломатске конфигурације и усклађивања државних стратегија ЕУ-чланица у оквиру Кохезионе политике, сада се дефинишу обимне стратегије од континенталног значаја којима суштински управља ЕУ. Друго, после почетне фазе у којој су у процесе регионалне сарадње „усисаване“ релативно мале средњоевропске, балтичке и балканске државе које нису биле чланице ЕУ (очигледно, тражени су задо-

8 У званичним документима ЕУ често се користе изрази попут „increase prosperity“ или „increase development“ што би се могло превести и као „убрзавање развоја“.

9 О макрорегионалним стратегијама више на: http://www.interact-eu.net/macro_regional_strategies/macro_regional_strategies/283/3921, 11/01/2014.

10 ЕУ у дефинисању и спровођењу макрорегионалних стратегија комбинује постојеће политике и инструменте: политику Европске територијалне сарадње (*European Territorial Cooperation*-ЕТС-коришћена за спровођење Кохезионе политике), механизме претприступне помоћи (*Instrument for Pre-accession Assistance*-ИПА), и механизме за сарадњу у „европском суседству“ (*European Neighbourhood and Partnership Instrument*-ЕНПИ), који су део „Европске политике за суседство“ (*European Neighbourhood Policy*). Према: Stefanie Dühr. „Baltic Sea, Danube and macroregional strategies: a model for transnational cooperation in the EU“. Notre Europe, 26.09.2011, Jacques Delors Institute.

вољавајући институционални механизми сарадње), сада се макрорегионалним стратегијама покушава такав однос успоставити са Украјином и Русијом. У догледној будућности, могуће је да се прошири и на Турску. Због тога се може и претпоставити да су све досадашње алтернативности, а посебно од почетка прве фазе спровођења програма Кохезионе политике ЕУ, усмераване ка овом циљу: утврђивању макрорегионалних стратегија које ће временом постати основа спровођења политике ЕУ у појединим регионима.

Иако је припрема за утврђивање макрорегионалних стратегија почела 2000. године, први документ таквог карактера усвојен је 2009. године: Балтичка стратегија.¹¹ Затим су уследиле Дунавска стратегија из 2011. године и Јадранско-јонска стратегија из 2012. године. Европска комисија тренутно припрема и Алпску стратегију, која би требало да буде усвојена током 2015. године.¹²

Балтичка стратегија окупља осам чланица ЕУ-Финску, Шведску, Данску, Немачку, Пољску, Литванију, Летонију и Естонију. Три главна задатка су: заштита Балтичког мора, ближе повезивање чланица региона (транспортно, трговинско и у борби против организованог криминала) и обезбеђивање развоја и напретка у области привреде, културе, образовања, иновација, здравственог система итд.¹³ Паралелно са овом, представљена је и Стратегија друштвеног и економског развоја Северозападног федералног округа Руске федерације до 2020. године (*Стратегија социјално-економског развоја Северо-Западнoг Федералног округа на период до 2020 годa*).¹⁴ На састанку Савета балтичких земаља (*Council of the Baltic Sea States*) јула 2012. године већ је покренуто

11 Званични назив је Стратегија ЕУ за регион Балтичког мора (*EU Strategy for the Baltic Sea Region-EUSBSR*). Ипак, пошто је у стручној и широј јавности у Србији већ одомаћен назив Дунавска стратегија за документ чији је званични назив Стратегија ЕУ за регион Дунава (*EU Strategy for the Danube Region-EUSDR*), у чланку ће бити коришћени и већ поменути назив Балтичка стратегија и назив Јадранско-јонска стратегија за Стратегију ЕУ за јадранско-јонски регион (*EU Strategy for the Adriatic-Ionian Region-EUSAIR*).

12 Европска стратегија за регион Алпа (*European Strategy for the Alpine Region-EUSAR*).

13 О овоме пише на: http://eu.baltic.net/Baltic_Sea_Region_Strategy.7428.html, 25/12/2013.

14 Доступно на интернет страници Министарства економског развоја Мурманске области (*Министерство экономического развития Мурманской области*): http://minec.gov-murman.ru/content/strat_plan/sub01, 24/12/2013.

питање сарадње ЕУ и Русије, координације активности и усклађивања циљева поменуће две стратегије.¹⁵

Дунавска стратегија се базира на три стуба: успостављање система безбедне пловидбе и развоја транспорта и пратеће инфраструктуре; заштита животне средине и одрживо коришћење природних богатстава; економски развој и јачање регионалне сарадње и партнерства у региону.¹⁶ Уз то, у плановима изградње паневропских саобраћајних коридора, ЕУ је Дунав прогласила Коридором VII. У Дунавској стратегији учествује четрнаест држава (од тога-девет чланица ЕУ): Немачка, Аустрија, Мађарска, Чешка, Словачка, Словенија, Хрватска, Србија, Црна Гора, БиХ, Румунија, Бугарска, Молдавија и Украјина.¹⁷

Последња, већ усвојена, макрорегионална стратегија тиче се јадранско-јонског макрорегиона. У њој учествују чланице ЕУ-Италија, Грчка, Хрватска и Словенија, и још-Србија, (БЈР) Македонија, БиХ, Црна Гора и Албанија, а четири основна циља су: 1) међусобно зближавање различитих држава из овог макрорегиона, разрада нових поморских рута и саобраћајних коридора ка континенталној унутрашњости; 2) заштита животне средине и увођење еколошких стандарда; 3) изградња одрживог економског система базираног на тзв. „плавој економији“; 4) промовисање макрорегиона као целине и повећавање његове атрактивности у циљу развоја туризма.¹⁸ Алпска стратегија, која је у припреми, обухватаће Немачку, Француску, Швајцарску, Италију, Аустрију, Словенију, Лихтенштајн и Монако.¹⁹ Изузимајући Алпску стратегију, која је још у припремној фази, а која ће имати за циљ да се унапреди сарадња у појединим областима са једне, и поделе одговорности за одређене ризике, са друге стране, између чланица ЕУ и земаља које то нису (Швајцарска,

15 Према: <http://www.bdforum.org/russia-and-the-strategy-for-the-baltic-sea-region/>, 25/12/2013. О неопходности сарадње говорио је и министар иностраних послова Русије Сергеј Лавров почетком 2013. године. О овоме више на страници руског Министарства иностраних дела: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/B515552530A07B6944257B190054B05F, 25/12/2013.

16 Према: <http://www.dunavskastrategija.rs/srp/strategija/>, 02/09/2013

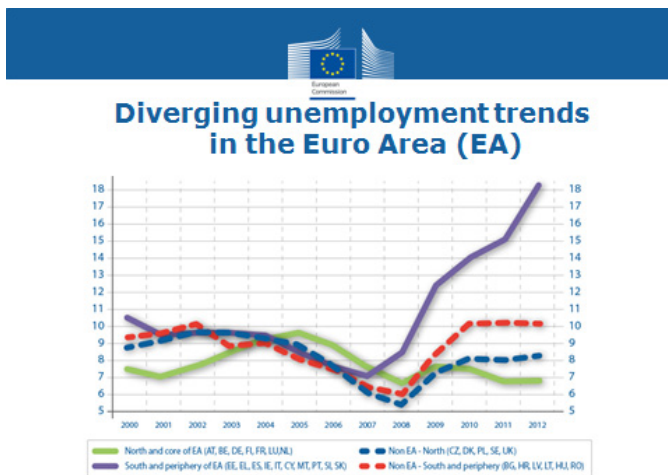
17 Према: <http://euobserver.com/regions/32175>, 11/10/2013.

18 О овоме више на: <http://www.ai-macroregion.eu/about-the-initiative/discussion-paper>, 22/12/2013.

19 Више на: <http://www.alpconv.org/en/organization/groups/wgmacroregionalstrategy/pages/default.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

Лихтенштајн, Монако-иначе, све три земље познате по специфичним финансијским и пореским системима), у случају три донете стратегије видљиво је да се највише простора посвећује теми бржег економског развоја и активностима које томе треба да допринесу (уз ове теме, још се у сва три случаја говори и о координираним акцијама по питању заштите животне средине).

Закључци из студије „Разилажење трендова незапослености у Евро зони“ европског комесара за запошљавање и социјалну политику Ласла Андора (*László Andor*) јасно показују зашто ЕУ у наведеним макрорегионалним стратегијама акценат ставља на бржи економски напредак. Процент незапослених у периферним земљама ЕУ је значајно већи, него у случају држава које чине „језгро ЕУ“.²⁰ Уз то, све су прилике да ће се постојећи трендови наставити, односно, да ће незапосленост на ЕУ-периферији расти. Такође, треба и упозорити да статистички подаци понекад дају и искривљену слику стварности, па је релативно нижи проценат незапослености у Бугарској, Румунији, Хрватској, Литванији, Летонији и Пољској у ствари последица исељавања радно способног становништва у државе „језгра ЕУ“.



Графички приказ бр. 1: Процент незапослености у Евро зони 2000-2012.

20 László Andor, „Labour Mobility in the European Union-The Inconvenient Truth”. Lecture at University of Bristol, Bristol, 10 February 2014. Доступно на: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-115_en.htm, 27/12/2013.

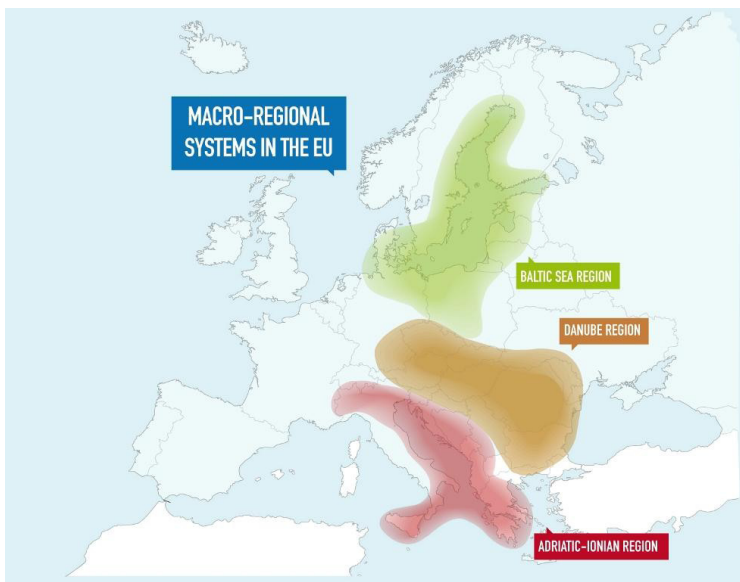
На основу постојећих показатеља, може се само закључити како ће разлика између економских параметара држава „језгра“ и држава периферије у будућности бити све већа. Макрорегионалним стратегијама ЕУ покушава да промени неповољне трендове у периферним зонама на истоку и југоистоку, кроз развој инфраструктуре и нове привредне активности смањи незапосленост, што би онда утицало и на заустављање даљих миграционих кретања ка „језгру“. Петер Шмит (*Peter Schmitt*) и Александар Дибоа (*Alexander Dubois*), разматрајући Балтичку стратегију, наводе како је важно да макрорегионална стратегија буде „мултисекторска“, са већим бројем инструмената и актера из владиног и невладиног сектора, али и пишу о неопходности „јачања територијалне кохезије“.²¹ Територијална кохезија је један од предуслова испуњавања постављених циљева, па је и просторна димензија од великог значаја. Посматрано из овог угла, макрорегиони не представљају само оквире за развој прекограничне сарадње и решавање евидентираних проблема-смањивања незапослености и ефикасније заштите животне средине-већ и потенцијалне политичко-географске целине. То отвара и питање геополитичке димензије макрорегионалних стратегија ЕУ.

ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА МАКРОРЕГИОНАЛНИХ СТРАТЕГИЈА ЕУ

Аргументи о томе, како се макрорегионалне стратегије утврђују зарад бољег и бржег решавања економских, социјалних и еколошких проблема на периферији ЕУ делују убедљиво. Међутим, са тим у вези се отвара и неколико важних питања. Наиме, у тренутку када су ови документи обликовани дошло је до велике финансијске кризе у четири чланице ЕУ-Португалу, Ирској, Грчкој и Шпанији (у западним медијима популарно назване „PIGS“). Макрорегионалним стратегијама је обухваћена само Грчка, и то последњом усвојеном-Јадранско-јонском. Уколико је проритет ЕУ био везан за поље економског развоја, онда је било основа да се најпре

21 Peter Schmitt; Alexander Dubois, *Exploring the Baltic Sea Region-On territorial capital and spatial integration*, Nordegio, Stockholm, 2008, str. 39-85.

размишља о некаквој „Пиринејској стратегији“. Затим, приметно је да су све три донете стратегије „усмерене ка истоку“: Балтичка-североисточно, Дунавска-централноисточно и Јадранско-јонска-југоисточно. Заједно, ова три макрорегиона, уз фактор „територијалне кохезије“, представљају мост или брану ЕУ ка границама Русије и Турске. Зашто су макрорегионалне стратегије оријентисане источно? Четврта-Алпска стратегија, која се тренутно дефинише, обухватаће географски простор који са западне стране повезује три већ оивичена макрорегиона и пружити им стратешку дубину.



Мапа бр. 2: Макрорегионални системи ЕУ²²

Посматрано са геополитичког становишта, несумњиво је да се макрорегионалним стратегијама спроводе и одређени геополитички циљеви. Периферне области ЕУ и државе које јој политички, економски и културно гравитирају, стварањем макрорегиона се додатно везују за ЕУ. Све што се подразумева под појмовима „регионално“, „регионална политика“ и „регионална сарадња“ су заправо инструменти у процесу геополитичког заокруживања одређеног простора.

22 Мапа преузета са интернет странице: <http://www.regions.eu.org/?cat=34,22/12/2013>.

Простора који су америчко-британски аутори углавном називали централном Европом (*Central Europe*), а пољски теоретичари у периоду између два светска рата означили као „Међуморје“ (*Międzymorze*), мислећи на Балтичко море на северу и Медитеран на југу.²³ Тадашњи шеф пољске државе Јозеф Пилсудски (*Józef Klemens Piłsudski*, 1867-1935) је чак и предложио стварање федерације под окриљем Пољске, а у коју би још ушле балтичке државе (Литванија, Летонија, Естонија), Финска, Мађарска, Румунија, Југославија и Чехословачка, као и западни делови Совјетског савеза-Украјина и Белорусија.²⁴

У доброј мери, овај простор се поклапа и са источноцентралном Европом Оскара Халецког (*Oskar Halecki*). Пољски историчар и публициста дели средњоевропски простор на два дела: западноцентралну и источноцентралну Европу. Западноцентрална Европа је под политичким, културним и економским утицајем Немачке и то је зона империјалних претензија немачког (пруског!) царистичког режима у дугом историјском континуитету. Са друге стране, источноцентрална Европа представља географски појас укљештен између Совјетског савеза на истоку, западноцентралне Европе на западу, Шведске на северозападу и Апенинског полуострва на југозападу, а сачињавају га државе које се простиру од Финске на северу до Грчке на југу.²⁵ Иначе, Алпском стратегијом се „покрива“ простор западноцентралне Европе.

Питање је: чији геополитички интереси се овако шире и учвршћују? Најлогичнији могући одговор би био: интереси ЕУ. Међутим, питање је и: да ли ЕУ уопште може бити геополитички играч? Супротстављеност између таласократских и телурукратских вектора унутар ЕУ је очигледна и по интересе саме Уније катастрофална. Дугорочно, то онемогу-

23 Aviel Roschvald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, the Middle East and Russia, 1914–1923*, Routledge, London, 2001, str. 37

24 Развој идеје Међуморја може се пратити у раду: Janusz Cisek, „Kilka uwag o myśli federacyjnej Józefa Piłsudskiego, Międzymorze – Polska i kraje Europy środkowo-wschodniej XIX-XX wiek“, *Międzymorze: Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX-XX wiek : studia ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* (priredio: Andrzej Ajnenkiel), Instytut Historii PAN, Warsaw, 1995, str. 95-111.

25 О овоме више у Поглављу VII рада: Oskar Halecki, *The Limits and Divisions of European History*, Sheed & Ward, London:New York, 1950. Такође и у: Marek Jan Chodakiewicz, *Intermarium: The Land between the Black and Baltic Seas*, Transaction Publishers, New Brunswick (NJ), 2012.

ћава ЕУ да постане „геополитички самостална“.²⁶ Могло би се разматрати и питање колико макрорегионалне стратегије ЕУ могу искористити САД и Велика Британија, као водеће атлантистичке силе, зарад утврђивања сопствених позиција у источноцентралноевропском појасу. Ипак, може се закључити да у интересу атлантизма није „територијална кохезија“ макрорегиона, јер се тиме слаби улога држава, међу којима су чланице НАТО и кључни војни партнери САД у Европи (попут Пољске, Румуније, Данске, Италије).

Због тога би „највећег добитника“ у геополитичком смислу, требало тражити на трећој страни. Приметно је да, у доброј мери, текући покушаји геополитичког заокруживања, исказани кроз макрорегионалне стратегије, се тичу истих оних територија које су биле у фокусу стратегија „Продор на исток“ (*Drang nach Osten*) и „Велики источни план“ (*General Ostplan*). Дискутабилно је када се по први пут јавља идеја о „Продору на исток“. Поједини историчари је стављају у рани Средњи век и време првих великих сукоба са Великоморавском кнежевином и потом Мађарима; други повезују ову идеју са Бизмарковом Пруском, док трећи наглашавају период после уједињења Немачке и припрема за Први светски рат као кључно раздобље развоја идеје.²⁷ Углавном, „Продор на исток“ је постао синоним за немачке експанзионистичке планове на почетку XX века, што је укључивало и пресељивање немачког становништва на исток. За разлику од овог плана који је у суштини био оријентисан на ширење немачког етнопростора пресељивањем немачког становништва, „Велики источни план“ је представљао војну операцију широких размера током Другог светског рата, а која је у другој фази укључивала и протеривање словенског становништва и насилно германизовање источноевропског становништва у невероватним размерама.²⁸ Не треба погрешно схватити

26 Душан Пророковић, „Зашто је ЕУ (гео)политички несамостална?“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013, стр. 63-68.

27 Прва теорија, која смешта почетак „Продора на исток“ у средњовековни период, заправо покушава да направи везу са процесом такозваног *Ostsiedlung-a*, насељавања источних територија немачким народом још од X века. О околностима које су довеле до настанка и развоја концепције „*Drang nach Osten*“ у: Vojta Beneš, *The Vanguard of the Drang nach Osten*, Czechoslovak National Council of America, Chicago, 1943.

28 Коначна верзија плана састојала се из два дела: малог и великог плана. „Мали

ове историјске паралеле, па макрорегионалне стратегије ЕУ поистоветити са немачким плановима из два светска рата. Циљ претходно изнетог упоређивања је да покаже како постоји континуирана заинтересованост средњоевропског континентализма, као геополитичке концепције, за источноцентралну Европу. То су, дакле, подручја од виталног интереса за средњоевропски континентализам, као телурукратску геополитичку концепцију, чији је „носилац“ Немачка.²⁹ Макрорегионалне стратегије ЕУ су усмерене управо на ова подручја од виталног интереса, а после Балтика и Дунава, за које је Немачка традиционално заинтересована, кроз Јадранско-јонску стратегију се отвара и питање „изласка“ Немачке на „топла“ мора. Макрорегионалне стратегије ЕУ, као и многи други инструменти ЕУ, представљају одлично средство за геополитичко позиционирање Немачке и јачање њеног укупног положаја.

Стварањем Балтичког макрорегиона са великим степеном „територијане кохезије“ амортизује се изразито антинемачко расположење које испољавају Пољаци и Данци, као први суседи, што Немачкој омогућава широк маневарски простор за наступ ка Русији и активније укључивање у све будуће договоре о Арктику (што ће у наредним деценијама бити једна од важнијих тема у међународној политици, како због питања права на експлоатацију природних ресурса,

план“ (*Kleine Planung*) је подразумевао предузимање одређених активности још током рата и извођења ратних операција, док се „Велики план“ (*Große Planung*) односио на акције које су требало да се спроведу по завршетку рата у периоду од тридесет година. Да би постојала немачка етничка већина на одређеним територијама, предлагано је да се „германизује“ половина Чеха, трећина украјинских Малоруса и четвртина Белоруса, као и да се већина словенског становништва протера далеко на исток, иза Урала. У „Великом плану“ се констатује да од 45 милиона становника средње и источне Европе који нису Немци, чак 31 милион је „расно неподобан“ (сви Јевреји, четири петине Пољака, три четвртине украјинских Малоруса, две трећине Белоруса), док преосталих 14 милиона могу да остану у оквиру Немачке, али да служе као јефтина радна снага. На новоуспостављени „животни простор“ би заједно са Немцима били пресељавани и Чеси и Летонци, на пример, што би у новом окружењу убрзало њихову германизацију. Према: Czesław Madajczyk, *Generalny Plan Wschodni: Zbiór dokumentów. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Warszawa, 1990.*

29 О геополитичкој концепцији средњоевропског континентализма и њеном развоју више се може пронаћи у: Душан Пророковић, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник: Геополитика, Београд, 2012.

тако и због питања из домена заштите животне средине и отварања нових поморских путева).

Са друге стране, после завршетка канала Рајна-Мајна-Дунав, успостављен је пловни пут између Црног мора на истоку и Северног мора на западу. Дунавски макрорегион је источни крак континенталне геополитичке хоризонтале која се пружа правцем Рајна-Мајна-Дунав и која може представљати геоекономску „жилу куцавицу“ Европе. Дунавски регион је важна копча, транзитно подручје за даље трансферисање западноервопских и средњоевропских економских, културних и војни интереса и утицаја ка средњоазијском и блискоисточном региону. Подела „цивилизацијског Запада“ на „западноевропски“ и „средњоевропски“ део је геополитички важна. Западноевропски „rimland“ је подручје таласократских земаља, поморских народа и њихових култура, док је средњоевропска унутрашњост простор телурократских држава, континенталних народа и култура.³⁰ Јачање европске геополитичке хоризонтале гарантује континенталном делу ЕУ, а пре свега Немачкој, самосталнији геополитички наступ у будућности. Са једне стране, тиме се телурократске средњоевропске земље у великој мери ослобађају непријатног притиска и зависности од таласократских САД и њихових западноевропских савезника. Са друге стране, за средњоевропске земље се отварају сасвим нове перспективе на истоку, што може довести и до стварања нових геостратешких и геоекономских партнерстава.

Покушај стварања Дунавског макрорегиона вероватно има и још један циљ. Пошто је режим пловидбе Дунавом био разлог великих спорова и (гео)политичких борби још од

30 Подела на таласократске и телурократске земље је узета према поставци Карла Шмита (*Karl Schmitt*). За њега је ова борба „исконски антагонизам“, описана још у једном од тумачења старозаветне приче о борби између Левијатана (огромне митске рибе, представљене као моћног кита) и Бехемота (снажне сувоземне животиње представљене или као бик са огромним роговима или као слон са великим кљовама). О овоме се више може пронаћи у раду: Karl Schmitt, *Land and Sea*, Plutarch Press, Ann Arbor (Mi), 1997. Или у краћој верзији: Карл Шмит, „Земља и море“, *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, (Александар Дугин), Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 302-303. О значају Дунава за цео средњоевропски појас више у: Oskar Krejčí, *Geopolitika středoevropského prostoru*, Professional Publishing, Praha, 2009.

почетка XIX века, за претпоставити је да се и иза Дунавске стратегије крије покушај промене постојећих правила, према којима је ово питање чврсто у рукама прибрежних земаља. Пројектом развоја унутрашњих пловних путева (*NAIADES*) ЕУ је већ пред себе поставила циљ стварања „делотворних речних комисија“.³¹ Према овом плану, а који се базира на формирању тела попут Централне комисије за навигацију Рајном (*Commission Centrale pour la Navigation du Rhin*), биле би уведене обавезујуће правне норме за све прибрежне земље, успоставили би се јединствени стандарди пловидбе, претовара и утврдио образац тарифирања услуга, чиме се успоставља јединствен режим пловидбе Дунавом. Тиме би, суштински, „управљање Дунавом“ прешло из руку прибрежних земаља у руке ЕУ.³²



Мапа бр. 3: Рајна-Дунав: континентална геополитичка хоризонтала

На крају, Јадранско-јонском стратегијом и стварањем истоименог региона се обезбеђује основа за неспутан наступ средњоевропског континентализма ка Блиском истоку и северној Африци. Значај ове стратегије се огледа и у могућности стварања стратешких алтернатива, пре свега када се говори о поморској трговини и приступа средњоевропских произвођача удаљеним тржиштима. Сукоб интереса између

31 Више о овоме на: <http://www.naiades.info/>, 01/09/2013.

32 Чланице Централне комисије за навигацију Рајном су прибрежне земље: Немачка, Француска, Швајцарска, Холандија и Белгија. Посматрачи су: Аустрија, Бугарска, Луксембург, Мађарска, Словачка, Чешка, Румунија, Велика Британија, Србија и Пољска. Посебан вид сарадње постоји са институцијама ЕУ. О свему више на званичној страници: <http://www.ccr-zkr.org/>, 01/09/2013.

атлантизма и средњоевропског континентализма може донети и погоршавање односа између атлантистичких и средњоевропских центара моћи. Потенцијали јадранских лука, пре свега Трста, словеначких и хрватских лука (Копер, Ријека) у северном делу Јадрана, као и црноморске луке Констанца су велики. Њихов развој може директно утицати на повећавање конкурентности средњоевропске привреде, а у случају сукоба са атлантизмом то је и стратешки правац за извоз роба.

Каква ће функција и судбина макрорегионалних стратегија ЕУ бити зависи од пуно фактора. У будућности, оне могу бити коришћене као инструменти геополитичког заокруживања средњоевропског континенталног простора или паневропске континенталне масе, али, исто тако, услед свих проблема са којима се среће ЕУ, оне могу бити и препуштене забору. Остати запамћене као само један од покушаја да се нешто значајније уради. У овом тренутку, међутим, важно је упозорити да оне имају и геополитичку димензију и да је у свим будућим преговорима (Србија учествује у две макрорегионалне стратегије. Дунавској и Јадранско-јонској) и анализама и ову страну неопходно узимати у обзир и са њом рачунати.

ЛИТЕРАТУРА

- Andor, László: „Labour Mobility in the European Union-The Inconvenient Truth”. *Lecture at University of Bristol*, Bristol, 10 February 2014. Доступно на: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-115_en.htm
- Beneš, Vojta: *The Vanguard of the Drang nach Osten*, Czechoslovak National Council of America, Chicago, 1943.
- Дугин, Александар: *Основи геополитике, књига 2: Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Dühr, Stefanie: *Baltic Sea, Danube and macroregional strategies: a model for transnational cooperation in the EU (Study No. 86)*, Notre Europe-Jacques Delores Institute, Paris, 2011.
- Halecki, Oskar: *The Limits and Divisions of European History*, Sheed & Ward, London:New York, 1950.
- Krejčí, Oskar: *Geopolitika středoevropského prostoru*, Profess. Publishing, Praha, 2009.

- Lopandić, Duško: *Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu privredu i politiku: Evropski pokret u Srbiji. Beograd, 2001.
- Madajczyk, Czesław: *Generalny Plan Wschodni: Zbiór dokumentów*, Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, Warszawa, 1990.
- Петровић, Срђан, (2009): „Еврорегиони у функцији трансграничне сарадње земаља западног Балкана“. *Глобус*, Српско географско друштво, Београд, бр. 34, год. XXXIV.
- Прококовић, Душан: *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник: Геополитика, Београд, 2012.
- Прококовић, Душан. (2013): „Зашто је ЕУ (гео)политички не-самостална?“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013.
- Roschvald, Aviel: *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, the Middle East and Russia, 1914–1923*, Routledge, London, 2001.
- Schmitt, Karl: *Land and Sea*, Plutarch Press, Ann Arbor (Mi), 1997.
- Schmitt, Peter; Dubois, Alexander: *Exploring the Baltic Sea Region-On territorial capital and spatial integration*, Nordegio, Stockholm, 2008.
- Cisek, Janusz: „Kilka uwag o myśli federacyjnej Józefa Piłsudskiego, Międzymorze – Polska i kraje Europy środkowo-wschodniej XIX-XX wiek“, u zborniku: *Międzymorze: Polska i kraje Europy Środkowo-Wschodniej XIX-XX wiek: studia ofiarowane Piotrowi Łossowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin* (premio: Andrzej Ajnenkiel), Instytut Historii PAN, Warsaw, 1995.
- Adria-Ionian Macroregion: www.ai-macroregion.eu
- Alpine Convention: <http://www.alpconv.org>
- Baltic Sea Development Forum: www.bdforum.org
- Dunavska strategija: www.dunavskastrategija.rs/srp/strategija
- European Commission: <http://ec.europa.eu>
- EU Baltic Sea Region strategy: <http://eu.baltic.net>
- EU InterAct: www.interact-eu.net
- EU Observer: <http://euobserver.com>

Dusan Prorokovic

THE GEOPOLITICAL DIMENSION OF EU'S MACRO-REGIONAL STRATEGIES

Resume

Usually it is said that the aim of the EU macro-regional strategies is to provide better and faster solving of the economic, social and ecologic problems at the EU periphery. But undoubtedly these projects have their geopolitical dimension as well. It is obvious that all three macro-regional strategies that have been adopted up till now are directed towards the East: the Baltic strategy towards north-east, the Danube strategy towards central-east and the Adriatic-Ionian strategy towards south-east. The strategy for the Alpine Region which at this moment is still in the process of creation is directed towards the geographic region that from the west connects all three already formed macro-regions and gives them the strategic depth. This way the EU east periphery, which also includes non EU member states, is geopolitically connected to the middle European space. This is mostly in the German interest.

Key words: macro-regional strategies, EU Strategy for the Baltic Sea Region, EU Strategy for the Danube Region, EU Strategy for the Adriatic-Ionian Region, European Strategy for the Alpine Region, geopolitics, middle european continentalism.

Овај рад је примљен 20. марта 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

*Мирјана Б. Миленковић**

НАТО КОНЦЕПТ ПАМЕТНЕ ОДБРАНЕ И ЕУ КОНЦЕПТ ОБЈЕДИЊАВАЊА И ДЕЉЕЊА - један концепт са два лица -

Сажетак

Сложеност глобалног политичког окружења и природа савремених асиметричних претњи захтевали су редефинисање концепта безбедности и креирање дугорочних решења. НАТО концепт паметне одбране (Smart Defense Initiative) и ЕУ концепт обједињавања и дељења (Pooling&Sharing) представљају механизме који су прилагођени условима и захтевима савременог доба и чији је „задатак“ да удруженим националним ресурсима обезбеде повећање способности и ефикасности као сигурног оквира за изградњу и очување регионалног и глобалног мира и стабилности.

Суоченост са озбиљним економским проблемима узроковала је настанак пакета мултинационалних пројеката чији је циљ обезбеђивање боље оперативне ефикасности, сразмерне економичности и повезаности националних капацитета. Идентификовање области сарадње као што су обука, логистика, медицина, транспорт, комуникације и сл. дају могућност државама да развијају способности и интероперабилност за заједничко ангажовање у међународном окружењу. Оба концепта су осмишљена као пројекти за превазилажење постојећих али и идентификованих проблема. Са

* Министарство одбране Републике Србије

једне стране се намеће питање да ли ће додатно редефинисање задатака и конкретизација специјализованих пројеката допринети дугорочним, квалитетним и трајнијим решењима, а са друге стране, да ли постојање два готово идентична концепта додатно раслојава истрошене одбрамбене капацитете држава чланица. И свакако питање да ли су, у великом броју безбедносних иницијатива и пројеката који су мање или више успешни, будући мултинационални пројекти паметне одбране и обједињавања и дељења алтернатива регионалним безбедносним иницијативама. Да ли ти пројекти објективно могу бити успешни у свим или само неким областима сарадње? Или је можда будућност у *ad hoc* коалицијама које би деловале под мандатом УН?

Кључне речи: безбедност, стратегијски концепти, паметна одбрана, обједињавање и дељење, евроатлантске интеграције.

1. НАТО КОНЦЕПТ ПАМЕТНЕ ОДБРАНЕ (SMART DEFENSE INITIATIVE)

Почетком 2011. године генерални секретар НАТО, Андерс Фог Расмусен, током традиционалне Минхенске конференције о безбедности, покренуто је иницијативу „паметне одбране“ (*Smart Defense Initiative*). Иницијативи је претходила оштра критика тадашњег министра одбране САД, Роберта Гејтса, упућена европским савезницима због значајних смањења буџета за одбрану што је свакако утицало на њихово ангажовање у заједничким операцијама. Поједине земље смањиле су ниво ангажовања у операцијама, док има и оних земаља које су повукле своје националне капацитете из актуелних мисија. Смањење националних буџета за одбрану значајно се одразило на борбене капацитете сваке појединачне државе, на компатибилно ангажовање у заједничким мисијама и задацима, а свакако и на смањење одвајања у буџет Алијансе. Последице економске кризе и значајних финансијских рестрикција узроковали су да је само у 2010. години улагање чланица Алијансе у њен буџет за одбрану било мање за 56 милијарди долара. У периоду од 1991. до 2012. године средства која у Алијансу долазе изван простора САД смањена су

са 35% на 23% што је у време ангажовања НАТО у различитим и сложеним мисијама, итекако било од утицаја.

Овакав тренд је изазвао потребу проналажења механизма који би бар привремено, надоместили недостатке и умањили последице изазване економском кризом. Концепт паметне одбране један је од могућих и рекло би се реалних механизма који може, на дуге стазе, дати резултате. Потребна за практичном применом овог концепта снажно се осетила већ у интервенцији НАТО током кризе у Либији када је за седам месеци обављено више од 26.000 летова, а у тамошњим водама било стационирано 296 ратних бродова што је сваку државу ангажовану у овој операцији много коштало.

Концепт паметне одбране није „производ и идеја“ новијег датума. Иницијативе и тенденције које обухвата овај концепт виђене су још на самиту НАТО у Вашингтону 1999. године и преточене у Иницијативу за унапређење одбрамбених капацитета. На НАТО самиту у Прагу 2002. године је донета „Прашка обавеза о способностима“ која је развијена ради побољшања војних капацитета и достизања интероперабилности у областима: покретљивост и развојност снага; одрживост снага; делотворно ангажовање; самозаштита и компатибилне комуникације.¹ Све наведене области се могу данас видети у мултинационалним пројектима паметне одбране. Дакле, та потреба за специјализацијом и заједничким унапређењем одређених способности је вечита тема, али се стиче утисак да је, услед недостатка концензуса али и компромиса, у највећој мери остала у домену апстрактности.

Лидери земаља чланица НАТО, на самиту у Чикагу 2012. године, су постигли сагласност о прихватању концепта паметне одбране како би развили неопходне способности за достизање циљева дефинисаних као „НАТО снаге 2020“, те с тим у вези одобрили и конкретан пакет мултинационалних пројеката чији је циљ „обезбеђивање боље оперативне ефикасности, сразмерне економичности и повезаности између националних снага. Тренутно постоје 24 мултинационална пројекта који су усмерени на ваздухопловне, медицинске, ло-

1 http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19552.htm?selectedLocale=en, 17.12.2013.

гистичке капацитете, као и капацитете обуке, информатичких услуга и сајбер одбрану“.²

Концепт паметне одбране представља координацију активности на повећању безбедности за мање новца. Он пружа решења у случају ограничених ресурса, а пре свега у случају „критичних“ капацитета. Овај концепт подразумева паметнија улагања и унапређење међусобне сарадње, односно заједничко коришћење расположивих капацитета и ресурса. Овакав концепт не подразумева додатну штедњу већ координисано трошење. Генерални секретар НАТО је на поменутој Минхенској конференцији о безбедности рекао „да у временима оскудице не можемо трошити више. Али не би требало ни да трошимо мање. Дакле, одговор је трошити боље“.³

Концепт паметне одбране омогућава заинтересованим државама да идентификују заједничке интересе, у складу са тим поделе трошкове набавке, употребе и одржавања неког система или опреме која је скупа. На тај начин се омогућава набавка средстава које би држава морала самостално да набави уз велике финансијске издатке. Кроз овај концепт државе деле терет набавке док је употреба заједничка а резултати синергијски. Конкретан пример оваквог ангажовања је иницијатива „Стратегијска ваздухопловна способност“ (*Strategic Airlift Capability*) која је окупила десет чланица Алијансе и две државе чланице Програма партнерство за мир (Шведска и Финска) у заједничкој набавци и употреби три транспортна авиона С-17. Један од примера је и мисија „Ваздухоплова контрола“ (*Air Policing*) у Балтичким државама (заједничко чување ваздушног простора изнад Естоније, Литваније и Летоније) која је од привремене прерасла у трајну мисију Алијансе и која иде неколико корака даље у заједничкој набавци борбеног авиона Ф-35. Осим тога, у овом пројекту земље НАТО се редовно ротирају у чувању ваздушног простора балтичких држава.

Пројекти концепта паметне одбране значајни су не само са аспекта смањења трошкова улагања у поједине оперативне способности и борбене капацитете већ и за „запошљавање домаће јавности.“ Примера ради, НАТО је на самиту у Чи-

2 <http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm>, 22.12.2013.

3 http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_70400.htm, 22.12.2013.

кагу требало да доносе одлуку о избору ваздухопловне базе у којој ће бити смештене извиђачке беспилотне летелице. Шпанија је била веома заинтересована и понудила је своју базу на северозападу земље. Њен интерес се пре свега огледао у чињеници да би на тај начин запослили око 1.500 људи. Иако је изабрана база на Сицилији, Шпанија није одустала од намере да партиципира у неким сличним пројектима.

Као пример пројекта практичне сарадње у оквиру НАТО концепта паметне одбране наводи се и ракетни штит као систем одбране од балистичких пројектила, који обухвата радаре и ракетне базе са стационарним ракетама-пресретачима. Изградња ракетног штита у Европи и распоређивање пресретача планирано је да се реализује у три фазе: постављање једног радара на разарачу у Средоземном мору, затим до 2015. године у копненој бази у Румунији и до 2018. године у копненој бази у Пољској. Русија се оштро противи овом пројекту, сматра га претњом по сопствену оперативну способност и безбедност, и тражи гаранције да њени капацитети за одвраћање неће бити мета таквом систему. Евидентно је да ни НАТО нити Русија немају намеру да мењају заузете ставове, али је исто тако евидентно да се воде интензивни разговори на релацији НАТО-Русија који би требало да буду усмерени на изналажење међусобно прихватљивог решења. Осим „конструктивних разговора“ обе стране користе прилику да потврде своју надмоћ или да пошаљу јасне поруке савезницима, партнерима, суседима и јавности уопште.

НАТО концепт паметне одбране у овом тренутку се највише примењује у домену обуке и образовања уз ефикасно коришћење националних капацитета за обуку, на регионалном нивоу и за регионалне потребе, али и шире. Један од новијих примера је заједничка обука хрватских и чешких хеликоптерских тимова која се спроводи у склопу припрема за ангажовање у мировној мисији ИСАФ у Авганистану. Посебно место има и област истраживања и развоја пре свега са становишта развијања наоружања и војне опреме који ће бити компатибилни са дефинисаним стандардима. У земљама региона постоје научно-истраживачки центри, истраживачки институти који могу да пруже решења у складу са захтевима интероперабилности те је њихова међусобна сарадња битан темељ за будуће заједничке пројекте.

У најави је пројекат „паметне енергије“ (*Smart Energy*), односно пројекат енергетске ефикасности и безбедности који се бави кључним стратешким рањивостима обезбеђења нафте. Стратешка енергетска зависност, као и нестабилност цена нафте указују на потребу смањења потрошње фосилних горива чиме би се умањили трошкови, олакшало планирање и повећала доступност ограниченим финансијским средствима. Циљ овог пројекта је и побољшање енергетске ефикасности војних снага, развијање компетентности у подршци и заштити енергетске инфраструктуре и примена алтернативних горива и технологије за тактичко наоружање.

У време све сложенијих безбедносних изазова, ризика и претњи, у време када невојне претње као што су сајбер тероризам, еколошки проблеми, енергетска безбедност и сл. постају примат, рационалан приступ изградњи савремених, често скувих, система за превентивно деловање и одговор, је изазов за сваку државу. Истовремено, ради се о сложеним процесима који захтевају подршку свих друштвених субјеката, као и политички и економски концензус на националном и међународном нивоу. У сваком случају, приступ изградњи заједничких капацитета који могу да задовоље националне и регионалне безбедносне потребе, али и шире објективно може бити посматран као рационалан и реална концепт промишљања безбедности у савременим условима.

1.1. НАТО концепт паметне одбране и Западни Балкан

Постоји широк спектар могућности сарадње земаља тзв. Западног Балкана (ЗБ), термина који су у политички дискурс увели представници држава и организација евроатлантске заједнице након Кумановског споразума 1999. године, а који подразумева „просторно одређење за државе настале из бивше Југославије, минус Словенија плус Албанија и које су представљале најпроблематичније државе.“⁴ Њихова сарадња је усмерена ка достизању жељених стандарда, интероперабилности и дугорочних решења на најефикаснији начин. С обзиром да земље ЗБ нису у могућности да, ослањајући се

4 Barry Buzan and Ole Wæver, *Regions and Powers – The Structure of International Security*, Cambridge studies in International Relations, 2003, p. 379.

само на националне капацитете, развијају све потребне способности, препорука је да се концентришу на развој одређених области и специјалности чиме би се постигле значајне финансијске уштеде. Иако су за овај регион овакви пројекти још увек новина, започиње се са конкретним пројектима. Свакако треба поменути најављени пројекат интегрисаног система контроле и надзора ваздушног простора између Црне Горе, Босне и Херцеговине и Македоније. Ради се о пројекту финансираном делом из НАТО-а, који је настао у оквиру иницијативе Америчко-јадранске повеље. Хрватска, као чланица НАТО а од недавно и чланица ЕУ, препознаје себе као регионалног лидера у успостављању регионалног приступа ваздушној одбрани до 2019. године, који би се, у оквиру “Балканског приступа ваздушној одбрани“ (*Balkan Regional Approach to Air Defence-BRAAD*), реализовао у три фазе: спровођење приступне студије, набавка неопходне опреме за ваздушну одбрану и успостављање заједничке ваздушне одбране. На тај начин жели да се покаже да је регионални приступ контроли ваздушног простора најрационалније и најприхватљивије решење за земље Западног Балкана. Такође се тврди да се на тај начин значајно смањују индивидуална улагања у противваздушну одбрану, те да би уштеда износила чак и до 90%. Примера ради, Словенија за заштиту ваздушног простора Италији издваја годишње 40 милиона евра. По неким проценама земље ЗБ би имале годишње трошкове између 20 и 60 милиона евра, што представља свакако високе трошкове за њихове још необновљене економије, али и објективно мање од оних који би били усмерени на обнављање и модернизацију националних ваздухопловних капацитета.

Примена концепта паметне одбране у земљама ЗБ најочигледнија је у области обуке. Ове земље имају развијене националне капацитете за обуку за одређене специјалности и опредељене су да постојеће капацитете даље модернизују и понуде их на употребу заинтересованим земљама. Македонија има развијен Медија центар, Црна Гора Центар за обуку пилота хеликоптера, Босна и Херцеговина Центар за разминирање, Србија Центар за обуку АБХО кадрова и сл. Предност размене капацитета за обуку је и у томе што се кроз размену припадника различитих војски на различитим облицима обуке и усавршавања стварају неопходни преду-

слови за ефикасније заједничко ангажовање у међународном окружењу.

Концепт паметне одбране значајну примену налази и у реаговању у случају ванредних ситуација изазваних природним непогодама. Чланство држава ЗБ у регионалним безбедносним иницијативама, омогућава размену информација о могућностима ангажовања у најразличитијим ситуацијама, о расположивим капацитетима неопходним за реаговање односно о недостатку истих, о нормативно-правним ограничењима и о другим питањима од значаја за реаговање у ситуацијама када је време кључни фактор. Одређени пројекти овог концепта управо пружају могућност да се сви ови неопходни елементи „ефикасније удруже и повежу“.

С обзиром да су се државе ЗБ определиле за укључење у европске и евроатлантске безбедносне структуре, овакве иницијативе и заједнички пројекти доприносе њиховом бржем интегрисању у одређене институције. За очекивати је да ће оваквих и сличних пројеката у будућности да буде још више. Време ће да покаже да ли концепт који је представљен као прагматичан, рационалан и ефикасан представља помоћ и „руку спаса“ државама у транзицији и њиховим економијама, да ли је слободан и добровољан избор или је ипак нужна а суптилно наметнута потреба без алтернативе. Државе у транзицији неретко прихватају решења која, у реформисаним и економски стабилним друштвеним параметрима не би била на листи приоритета. То не значи да оне немају алтернативу, али, као и интегративни процеси који подразумевају одређене услове које треба испунити, оне их спроводе, а временом и прихватају и спознају чињеницу да су ти процеси, у домену њихове нормативне утемељености и ефикасне рационалности, потребни пре свега због самих држава које их спроводе, а не због процеса као таквих.

2. ЕУ КОНЦЕПТ ОБЈЕДИЊАВАЊА И ДЕЉЕЊА (POOLING&SHARING)

Европски безбедносни одбрамбени идентитет или „европски стуб НАТО“ настао је као резултат потребе за изградњом европске сталне политичке и војне структуре која би вршила политичку контролу и стратешко управљање

кризама тамо где НАТО није ангажован или је завршио са ангажовањем. „Заједничка безбедносна и одбрамбена политика суштински зависи од сарадње националних војски што је потврђено и Уговором из Лисабона који упућује државе на ближу сарадњу како би лакше достигале циљеве који пре свега треба да им омогуће пуну европску интеграцију“.⁵ Појачана сарадња у областима као што је обука, логистика, медицина, транспорт, комуникације доприноси ефикасности, односно олакшава државама да се на националном нивоу ефикасније спреме и ангажују у међународном окружењу.

Услед све израженијег суочавања са економским проблемима, а са намером да се на најбољи начин искористе потенцијали националних економија и на тај начин повећа војна ефикасност, покренут је концепт „обједињавање и дељење“ (*Pooling & Sharing*). Овај концепт је пре свега усмерен на област набавке, развоја, обуке и употребе нових борбених система. Европска унија је овај концепт развила преко Европске одбрамбене агенције (*European Defense Agency-EDA*) која делује на унапређењу националних оружаних снага у свим областим, од сарадње у наоружавању, истраживања и развоја нових технологија, до регулисања тржишта наоружања, а све у циљу развоја одбрамбених способности. „У духу француске фразе “припрема будућности” ова Агенција имала је за циљ да развије иницијалну дугорочну визију европских одбрамбених способности и капацитета за наредне две деценије“.⁶

Један од кључних задатака учешћа у EDA је припрема националних одбрамбених индустрија за корпорацију са ино-партнерима. Иако замишљен као остварив концепт у коме сви добијају, у примени се наилази и на одређене препреке које се пре свега огледају како у концептуалним тако и у разликама на нивоу достигнутог технолошког развоја. Наиме, наменске или одбрамбене индустрије имају првенствено

5 Giovanni Faleg, Alessandro Giovannini , „The EU Between Pooling and Sharing and Smart Defence: Making a virtue of necessity“, Centre for European Policy Studies, No 61, May 2012, p. 2 file:///C:/Users/Inspirion/Downloads/P&S%20and%20Smart%20Defence%20(1).pdf, 11.01.2014.

6 An initial Long-Term Vision for European Defence Capability and Capacity Needs, EDA, 2006, p. 4, http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/91135.pdf, 11.01.2014.

национални предзнак и примарни циљ им је да буду конкурентне све присутнијем приватном сектору, а не да се стандардизују са компанијама нових партнерских држава које су у највећој мери тек у повоју. Са друге стране, у области заједничке обуке највише је могућности за сарадњу, пре свега кроз коришћење постојећих капацитета односно центара за обуку, што је већ препознато у Концепту паметне одбране.

На неминовност да Концепт обједињавања и дељења постане и реалност утичу пре свега криза у земљама еврозоне и њен утицај на њихове буџете за одбрану, научене војне лекције из Либије, позив НАТО (САД) на мултилатералну сарадњу и изградњу одбрамбених капацитета, као и будућност глобалне одбрамбене индустрије и транзиција ка мултиполарном свету.⁷ Либијска криза је управо потврдила присуство наведених проблема на терену и указала на мане и недостатке европске одбрамбене политике. Са друге стране, управо је Либијска криза била прилика за ЕУ да се потврди као важан безбедносни актер на међународној сцени. Нажалост, и у овом случају су потврђене све тешкоће постизања концензуса и заједничког става. Док су поједине чланице ЕУ, пре свега Француска и В. Британија, отворено подржавале војну интервенцију у Либији, Немачка је остала неутрална, а земље Централне и Источне Европе нису показивале велику заинтересованост за ову кризу окупиране „својим проблемима“. Чак је и Висока представница ЕУ за спољну политику и безбедност Кетрин Ештон остала прилично уздржана и недоречена у случају кризе и интервенције у Либији. „Успех европског ангажовања“ у овој мисији свакако је додатно пољуљала и појава практичних проблема као што је повлачење италијанских авиона из борбених дејстава услед недостатка горива.

Један од најочитијих примера концепта обједињавања и дељења су борбене групе ЕУ (БГ ЕУ). Претеча борбеним групама ЕУ биле су европске снаге за брзу интервенцију (*European Rapid Reaction Force-ERRF*) које су биле намењене за брзо реаговање и извршење задатака дефинисаних Петерсбуршком декларацијом. Значај малих снага које могу брзо и успешно да реагују у удаљеним подручјима се потврдио на

7 Giovanni Faleg, Alessandro Giovannini, op.cit., стр. 5

случају операције „ARTEMIS“ у Конгу 2003. године.⁸ Државе чланице ЕУ су преузеле одговорност и обавезу да створе снаге које су у стању да одговоре брзом и одлучном акцијом примењујући кохерентан приступ у целокупном спектру операција управљања кризама које покрива Уговор о Европској унији. Ако се има у виду да борбене групе ЕУ до сада нису биле употребљене, поставља се питање колико је овакав механизам за државе чланице рационалан а истовремено и ефикасан. Државе које аплицирају у конкретним борбеним групама ЕУ изводе војне вежбе у циљу провере достигнутих стандарда и благовременог отклањања евентуалних проблема, али и са циљем одржавања координације и кооперативности учесника. С обзиром да ЕУ у сваком тренутку има на располагању по две борбене групе, алармантна је чињеница да је почетком 2012. године имала по први пут само једну БГ на располагању. Да ли се ради о неспремности држава чланица да и на овај начин дају допринос Заједничкој безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ (ЗБОП ЕУ) или о притиску на државе због издвајања и за НАТО и за ЕУ, је питање којим ће се засигурно експерти обе ове институције бавити у наредном периоду.

Закључци са недавно одржаног самита лидера ЕУ посвећеног питањима европске одбране и безбедности потврђују одређеност ЕУ да од иницираних концепата и започетих пројеката нема намеру да одустаје и максималну посвећеност изналажењу најефикаснијих механизма за њихово даље спровођење. Договорено је и унапређење видљивости ЗБОП ЕУ која је евидентно изостало па се стекао утисак да се на том пољу и не ради много. Потврђено је да обука и образовање представљају дугорочну инвестицију за сваку појединачну државу чланицу, али и ЗБОП ЕУ у целини. Војне операције у којима је ЕУ недавно била ангажована, а пре свега операција у Либији, „показале су да Европљанима недостају неке неопходне способности, поготово у смислу стратегијских омогућавајућих фактора, као што је допуна горива у ваздуху, стратегијски авио-транспорт, обавештајни рад и осматрање“.⁹ Такође је неопходно размотрити питање будућности

8 Група аутора, *Ка борбеној групи Западни Балкан*, Центар за цивилно-војне односе, Београд 2010, стр. 14.

9 European Council 19/20, December 2013 Conclusions, available at: <http://regi->

буџета за одбрану, неравнотеже у потрошњи на одбрану међу земљама чланицама, неравнотежу у улагањима у заједничке мисије, као и дуплирања изградње одређених способности и специјалности.

У Извештају Високе представнице ЕУ за спољну политику и безбедност се наглашава да је сарадња у области развоја војних способности постала веома важна за одржавање способности и успех ЗБОП ЕУ. Концепт обједињавања и дељења требало би да буде саставни део планирања одбране и доношења одлука земаља чланица како би се обезбедиле кључне способности кроз главне кооперативне пројекте. Таква решења требало би да буду саставни део, и у неким случајевима већ јесу, националних стратегијско-доктринарних докумената. „Подела“ планова о будућим способностима допринела би већој транспарентности између земаља чланица, што би свакако олакшало идентификовање недостатака и/или дуплирања способности.

Како би концепт обједињавања и дељења био и практично у функцији дугорочног планирања, ЕДА је развила механизам „План развоја способности“ (*Capability Development Plan-CDP*) – инструмент усвојен од стране Управног одбора ЕДА за процену будућих претњи, идентификовање потребних способности, одређивање приоритета и за подршку идентификовања заједничких могућности¹⁰. Овај План захтева посвећеност земаља чланица његовој имплементацији у циљу постизања суштинског напретка. Уз редовно ажурирање Плана и каталога снага, потребно је размотрити и мере подстицаја одбрамбене сарадње у Европи на заједничким пројектима, иновативне финансијске аранжмане и сл. Операционализација темељног европског концепта обједињавања и дељења заснива се пре свега на „ефективној либерализацији европског одбрамбеног тржишта и конкурентности одбрамбених компанија, европеизацији дела буџета за одбрану

ster.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%20217%202013%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F13%2Fst00%2Fst00217.en13.pdf, 20.01.2014.

10 European Council 19/20, December 2013 Conclusions, available at: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%20217%202013%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F13%2Fst00%2Fst00217.en13.pdf>, 20.01.2014.

и јачања одбрамбене сарадње међу државама чланицама ЕУ с циљем развоја разноврсне војне технике и технологије¹¹.

2.1. ЕУ концепт обједињавања и дељења и Западни Балкан

Како су све државе ЗБ опредељене за пуноправно чланство у ЕУ, европске интеграције су покретач националних реформских процеса али истовремено, реформски процеси у духу демократских вредности убрзавају европске интеграције. Регион ЗБ има низ специфичности, нерешена отворена питања, различит је ниво европског и евроатлантског интегрисања појединих држава што свакако утиче на укупне регионалне односе, па и оне у области безбедности. Све више и све чешће се предлажу решења, механизми и пројекти које земље ЗБ упућују једне на друге.

Једна од могућих области сарадње држава Западног Балкана у оквиру концепта обједињавања и дељења је свеобухватни приступ у регулисању области демилитаризације, коришћење постојећих капацитета односно Центара за де-лаборацију муниције и убојних средстава, уништење вишка муниције и обезбеђење складиштења вишка муниције до де-лаборације како би се избегле несреће у складиштима муниције које су се десиле у Албанији, БиХ, и Србији.

Својевремено се појавила идеја о формирању Балканске борбене групе указујући на неке значајне, заједничке карактеристике, као што су културне и језичке сличности, постојеће заједничко ангажовање у регионалним безбедносним иницијативама, те би се на тај начин и даље снажило међусобно поверење и сарадња. Значајно је поменути и евентуално ангажовање држава ЗБ у Вишеградској борбеној групи која обједињава војне снаге Мађарске, Пољске, Чешке и Словачке и која би пуну оперативну способност требало да достигне до 2016. године. Ова борбена група представља одбрамбену иницијативу ЕУ, одговор на стратешке промене у Европи, а тиме и одговор на потребу за самостално дефинисаном одбрамбеном политиком. Иако су земље/војске Вишеградске борбене групе и чланице НАТО, ова борбена група,

11 Giovanni Faleg, Alessandro Giovannini, op.cit., стр. 3

бар декларативно, ће деловати ван оквира НАТО, осим што ће изводити војне вежбе под НАТО кишобраном.

Република Србија има респектабилне капацитете за приступање концепту обједињавања и делења преко Војномедицинске академије и АБХО центра у Крушевцу. Капацитети Војномедицинске академије, и нажалост искуства из ратног периода, Србији у односу на друге државе региона даје предност посебно ако се има у виду све већа потреба ангажовања медицинског особља и медицинских капацитета у регионалном пројекту „Балканских медицинских снага“. Са друге стране, све израженије претње употребом хемијског и биолошког оружја указују на значај обуке појединаца и јединица за противбиолошку, противнуклеарну и противхемијску заштиту, за које Центар у Крушевцу има могућности.

До сада је изостала „већа присутност“ земаља ЗБ у ЕУ концепту обједињавања и делења из разлога што су ове државе (осим Србије) приоритено опредељење за чланство у НАТО и тиме првенствено аплицирају у механизмима и пројектима које нуди НАТО. Како пуноправно чланство у НАТО подразумева низ корака и услова које би требало испунити, а ангажовање у мултинационалним операцијама НАТО представља добар „позитиван сигнал“ који ове државе шаљу, њихово ангажовање и у неким другим пројектима представља значајно оптерећење за ионако скромне националне ресурсе.

3. У КАКВОМ СУ ОДНОСУ НАТО КОНЦЕПТ ПАМЕТНЕ ОДБРАНЕ И ЕУ КОНЦЕПТ ОБЈЕДИЊАВАЊА И ДЕЉЕЊА

Када говоримо о концептима НАТО и ЕУ од кључног је значаја однос и ниво сарадње између ове две организације. Већина држава чланица НАТО уједно су и чланице ЕУ што је и разлог због чега неретко долази до проблема „дуплирања“ капацитета за ангажовање. НАТО и ЕУ суштински имају готово идентичне циљеве и задатке, једнаке стандарде за ангажовање, готово идентичан систем обуке. Разлике се пре свега огледају у начинима предвиђеним за управљање новим безбедносним претњама. Иако постоји груба подела

да се НАТО ангажује у великим војним операцијама, а ЕУ у цивилним операцијама малог и средњег домета, у последње време се та линија раздвајања значајно губи.

Колико год да су и НАТО и ЕУ окренути истим вредностима у конкретним мисијама неретко на површину испливавају објективни проблеми. Пример је ангажовање и НАТО и ЕУ у подршци мисије Афричке уније поводом кризе у Судану 2005. године. Први проблем је што су обе организације тамо водиле своје операције. Следећи проблем је представљао, не само у овој операцији, однос Турске и Кипра. Турска као чланица НАТО (али не и ЕУ), се противи да ова алијанса дели осетљиве информације са Кипром који је чланица ЕУ (али не и НАТО), чиме се, између осталог, блокирају формални а неопходни контакти између ове две организације. Проблем представља и чињеница да Турска није члан Европске одбрамбене агенције што је итекако значајно ако се има у виду да је управо ова земља један од најважнијих одбрамбених актера у Европи и да има снажну одбрамбену индустрију. Турска је изразила спремност да учествује у мисијама ЕУ али то никада није и учинила. Дакле, Турска са великом стратешком и војном моћи, и као један од главних регионалних актера, вероватно ће бити прави тест за обе организације у будућности.

Подсетимо се да се још Споразум из Париза из давне 1954. године бавио питањем сарадње НАТО и Европске заједнице за угаљ и челик и указивао да је неопходно избећи дуплирање капацитета. Споразум из Лисабона из 2010. године и последњи НАТО самит у Чикагу и даље су снажно потенцирали на рационалнијем коришћењу средстава и избегавању дуплирања капацитета. Где су решења? Иако све више говоримо о комплементарној безбедносној политици НАТО и ЕУ чињеница је да не постоји заједничко тело које би доносило одлуке које би биле обавезујуће и за НАТО и за ЕУ. Један од пројеката паметне одбране носи назив „Мултинационални заједнички штаб Улм“ и циљ му је да се национална здружена команда у Улму, у Немачкој, трансформише у Мултинационалну здружену команду за ангажовање која ће допринети операцијама НАТО и ЕУ. Иако пројекат подржава тренутну командну структуру НАТО, ова команда може бар

у некој мери да надокнади недостатке „дуплог командовања“.¹²

Поставља се питање шта је у односима НАТО и ЕУ најпотребније? То су боља координација развоја војних капацитета, смањење командне структуре и бирократског апарата, пре свега веома сложеног и комплексног у ЕУ, а уз координацију НАТО. Неопходно је и постићи договор на релацији НАТО-ЕУ о заједничком развоју сличних борбених система које развијају обе организације. Неопходна је и консолидација и рационализација постојећих НАТО и ЕУ агенција које се баве пословима у области набавке, подршке, комуникације и информатике. Кључ је у комплементарности НАТО концепта паметне одбране и ЕУ концепта обједињавања и дељења, принципијелној сарадњи и сарадњи у конкретним ситуацијама када се за то укаже потреба. У том смислу, могуће је очекивати успостављање нових заједничких иницијатива и пројеката попут оних у области борбе против импровизованих експлозивних направа или против хемијског, биолошког и нуклеарног оружја (које је ситуација у Сирији итекако актуелизовала).

Поједине државе неће бити у могућности да наставе са развојем или одржавањем постојећих капацитета одређених специјалности, односно биће принуђене да напусте развијање одређених оперативних способности и да услуге те врсте „изнајмљују од других“. То истовремено значи да ће неке друге државе морати да уложе додатне напоре на развијању и тих способности. Решење може да буде у еквивалентној подели посла, у заједничком договору о конкретизацији и редукцији активности.

Сарадња ЕУ и НАТО, пре свега у координацији ова два концепта, значајна је и да би се избегла непотребна а скупа преклапања. „Финансијска криза представља још један разлог зашто треба да се тежи већој сарадњи између Европске уније и НАТО-а. Користи су очигледне. „Ако сарађујемо обе институције могу да изађу јаче из ових времена економских потешкоћа“, речи су генералног секретара НАТО Расмусена председавајућима скупштинских одбора за спољне послове

12 <http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm> , 22.12.2013.

земаља ЕУ на састанку марта месеца 2012. године.¹³ Са друге стране, Висока представница ЕУ за спољну политику и безбедност Кетрин Ештон је на годишњој конференцији Европске одбрамбене агенције јануара 2012. године нагласила да је за превазилажење последица економске кризе и изградњу и очување мира и стабилности у свету однос ЕУ и НАТО од суштинске важности. Спектар различитих инструмената ЕУ може се искомбиновати са дубином улоге НАТО у домену одбране. Зато ове две организације морају да наставе да се међусобно допуњују и сарађују у свакодневном раду. Када се ради о капацитетима, било да се користе називи паметна одбрана или обједињавање и дељење постигнут је ниво сарадње који никада раније није виђен¹⁴.

Свакако да сарадња између НАТО и ЕУ не може да се оспори, али је много значајније питање какви су резултати те сарадње. Европски лидери све гласније постављају питање како да се обезбеди европски идентитет и аутономија у домену одбране и безбедности, а да се не наруше принципи и интегритет НАТО-а. Како би се избегла непотребна а скупа преклапања ангажованих снага и ресурса, како би се учинак и ефикасност подигли на жељени ниво, и НАТО и ЕУ морају да буду посвећени већој транспарентности и размени информација; унапређењу сарадње у активностима подршке, као што је логистика и обука; промовисању стратешке одбрамбене мапе пута за систематску и дугорочну сарадњу, одређивању посебних циљева и временских оквира; унапређењу синергија између ЕДА и Организације за сарадњу по питању заједничког наоружања (*Organisation for Joint Armament Cooperation-OCCAR*) и унапређењу сталне структурне сарадње.¹⁵ То нас наводи на закључак да ће и убудуће НАТО и ЕУ остати гаранти евроатлантске безбедности пред којима је заједнички изазов, а то је способност да координирају све постојеће механизме, и у Бриселу и на терену.

13 https://www.mzv.cz/file/869179/NATO_CPE__Newsletter_August12.pdf, 12.01.2013.

14 https://www.mzv.cz/file/869179/NATO_CPE__Newsletter_August12.pdf, 12.01.2013.

15 European Council 19/20, December 2013 Conclusions, available at: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%20217%202013%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F13%2Fst00%2Fst00217.en13.pdf>, 20.01.2014.

ЗАКЉУЧАК

Природа савремених безбедносних изазова, ризика и претњи захтева синергију заједничких ефикасних одговора, те се стога истражују механизми сарадње који би дали оптималне одговоре на постојеће захтеве. Механизми сарадње у оквиру НАТО и ЕУ помажу у препознавању потребних способности које се могу градити кроз одређене партнерске циљеве, уз помоћ међународних институција и партнерских држава. Учешће у концептима паметне одбране и обједињавања и дељења даје могућност да се у сарадњи са партнерским државама, на најрентабилнији начин, одговори на стварне потребе безбедности региона и шире. Успешност реформи сектора безбедности и примене концепта паметне одбране и обједињавања и дељења је у тесној вези са компатибилношћу унутрашњих и спољних актера, у корелацији планирања неопходних ресурса али и расхода.

Евидентно је да НАТО концепт паметне одбране и ЕУ концепт обједињавања и дељења имају низ сличности, укључујући и на проблеме који су до сада уочени, предложена су и решења за њихово превазилажење. Рекло би се да се ради о једном концепту који има два лица: једно је НАТО и његова војна димензија и тенденција за доминацијом. НАТО који очекује да и даље има кључну улогу у одлучивању, који нема намеру да препусти улогу регионалног безбедносног лидера ма у ком правцу усмеравао своја геостратегијска интересовања. Друго лице је лице ЕУ која, суочена са низом проблема и опструкција „изнутра“ нема намеру да након тако дугог и тешког пута очување и јачање европског безбедносног идентитета препусти неком другом. ЕУ која ће наставити да унапређује цивилне способности ЗБОП и која ће будуће напоре усмерити ка подстицају европске наменске индустрије да постане конкурентнија на глобалном нивоу.

Рedefинисање рада постојећих регионалних и глобалних безбедносних институција и њихова суштинска реформа у складу са новонасталим безбедносним концептима нужност је и реалност. НАТО Програм партнерство за мир је за државе партнере изузетно значајан, али се стиче утисак да са померањем геополитичког тежишта и интереса овај формат

полако губи примат. Услед недавних дешавања на Блиском истоку НАТО формати као што су Медитерански дијалог, Истамбулска иницијатива, али и формат „28+н“ који је већ био примењен у операцији у Либији, добијају све више на значају. Да ли су будући мултинационални пројекти паметне одбране алтернатива регионалним безбедносним иницијативама, посебно оним које делују у простору ЈИ Европе? Да ли је будућност у *ad hoc* коалицијама држава које су “способне и спремне” и које ће деловати под мандатом УН?

Шта то значи за земље Западног Балкана, шта значи за Р. Србију? Земље ЗБ су своје опредељење, па и подршку овим и сличним евро-атланским пројектима потврдиле кроз евроатлантске интеграције и опредељено пуноправно чланство у ЕУ и НАТО. Република Србија је донела одлуку о проглашењу војне неутралности у односу на постојеће војне савезе истовремено потврђујући спремност да буде поуздан партнер у кооперативној безбедности, да учествује у активностима НАТО Програма ПзМ и да чланством у Европској одбрамбеној агенцији учествује, између осталог, у развоју индустријских стандарда и заједничким улагањима у одбрамбене капацитете. Са друге стране, у стратегијско-доктринарним документима Р. Србије се не помиње статус војне неутралности. У блиском суседству Р. Србије је Аустрија која се давне 1955. године определила за неутралност и дан данас има флексибилну државну позицију која јој омогућава да учествује у разним организацијама, да учествује у безбедносној политици ЕУ, да се ангажује у борбеним групама ЕУ, да буде активан члан Програма ПзМ и да учествује у мисијама НАТО под мандатом УН као што је био случај у Босни и на КиМ.

Намена НАТО концепта паметне одбране и ЕУ концепта обједињавања и дељења је хармонизација потреба држава чланица и достизање интероперабилности са државама партнерима. Циљ држава чланица и партнера је да хармонизују своје одбрамбене потребе, развијају, унапређују и модернизују одбрамбене капацитете, да достигну и одрже интероперабилност са партнерима и да као такви допринесе очувању националних интереса и изградњи и одржавању мира, безбедности и стабилности у региону и шире. Војна неутралност није ограничење нити услов за остварење ових циљева, па тиме ни за учешће у овим пројектима. За земље

у транзицији, у „дубоким реформским процесима“ и на путу европских и евроатлантских интеграција учешће у регионалним иницијативама и заједничким пројектима, попут ових пројеката ЕУ и НАТО може да представља начин како те циљеве и остварити.

Чињеница је да НАТО концепт паметне одбране и ЕУ концепт обједињавања и дељења нуде конкретне, специјализоване пројекте кроз које државе чланице могу да надокнаде националне потребе и капацитете и ефикасније да буду део заједничког пројекта. Свакако да ти пројекти имају цену. На државама је, посебно државама партнерима, да процене баланс између „цене која би требало да се плати“ и интереса који учешћем може да се постигне, пре свега посматрајући их дугорочно.

ЛИТЕРАТУРА

- An Initial Long-Term Vision for European Defence Capability and Capacity Needs, Ministerial Steering Board of the European Defence Agency (EDA), Brussels, 2006.
- Buzan, Barry; Waeber, Ole, *Regions and Powers-The Structure of International Security*, Cambridge studies in International Relations, 2003
- Ејдус, Ф., Савковић, М., Драгојловић Н., *Ка борбеној групи Западни Балкан – визија одбрамбене интеграције Србије у ЕУ 2010-2020*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2010
- European Council 19/20, December 2013 Conclusions, available at: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&t=PDF&gc=true&sc=false&f=ST%20217%202013%20INIT&r=http%3A%2F%2Fregister.consilium.europa.eu%2Fpd%2Fen%2F13%2Fst00%2Fst00217.en13.pdf>, 20.01.2014.
- Faleg, Giovanni; Giovannini, Alessandro, „The EU between Pooling and Sharing and Smart defence: Making a virtue of necessity?“, CEPS Special Report, Centre for European Policy Studies, No. 61, Brussels, 2012
- http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0033_en.htm

https://www.mzv.cz/file/869179/NATO_CPE__Newsletter_August12

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/78125.htm>

<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv>

Mirjana B. Milenkovic

NATO SMART DEFENCE CONCEPT AND EU POOLING & SHARING CONCEPT - ONE CONCEPT WITH TWO FACES -

Resume

The complexity of the global political environment and the nature of asymmetric threats require a redefinition of the concept of security, a change in perception of security considerations, transformation of security institutions and a redefinition of the mission and the tasks performed by those institutions. The terrorist attacks around the world indicate the lethal link between technology and terror, risks related to energy supplies, lack of natural resources, environmental degradation and general neglect of the environment can also lead to instability ; contemporary way of collecting, storing and exchanging information has brought about new security risks to citizens; the security implications of piracy; the global economic crisis and problems of national budgets - all of these are new asymmetric threats that point to an increased interdependence between nations as well as the necessity of making collective solutions.

Limited defense budgets reduce defense capabilities of the states as well as their readiness to respond to contemporary security challenges, risks and threats. The new NATO Strategic Concept as well as the Smart Defense and the EU Pooling & Sharing concepts are focused on a long-term contribution to the stabilization of relations between the member states, as well as building their efficiency to respond to emerging security challenges, risks and threats. Within these two concepts, mechanisms of cooperation are explored to help build the required and insufficient skills

that would increase national defense capabilities necessary for joint deployments in the international environment .

Cooperation between the EU and NATO, especially in coordinating these two concepts, is important in order to avoid unnecessary and costly overlaps. Coordination of the development of military capabilities, reducing the command structure and bureaucracy, agreements between NATO and EU on joint development of similar combat systems, consolidation and rationalization of the existing NATO and EU agencies dealing with procurement, support, communication and IT is the way to make NATO Smart Defence concept of and the EU Pooling & Sharing concept fully complementary.

A number of similarities, especially the commitment to common goals and values indicate that it is a concept that has two faces: one is NATO and its military dimension and a tendency to dominate. NATO, which expects to continue playing a key role in decision making, with no intention of ceding the role of regional security leader, regardless of the directions of its geostrategic interests. And the other face is EU, which, faced with many problems and obstructions “from within”, has no intention of giving up preservation and strengthening of the European security identity to someone else, after such a long way. EU, which will continue to improve civilian CSDP capabilities and focus its future efforts on making the European defense industry more globally competitive.

Today, the projects and mechanisms of these concepts are usually initiated and developed within some of the existing regional security initiatives and institutions. The reality and necessity is that precisely those institutions change their modes of operation and go through fundamental reforms in accordance with the new security concepts. Will the future multinational projects, primarily those within the NATO concept of smart defense, act as an alternative to regional security initiatives, particularly those that operate in the area of SE Europe? Or the future lies in ad hoc coalitions of states that are “capable and ready”, that will operate under UN mandate? It is realistic to expect that the initiatives that are not efficient enough, with a quite limited scope, whose activities largely boil down to “support and encouragement” to projects and mechanisms that come to realization rarely or with difficulties, will be replaced by concrete and specialized projects.

Meanwhile, NATO and the EU will remain the guarantors of the Euro-Atlantic security, facing the common challenge, and that is the ability to coordinate all the existing mechanisms, both in Brussels and in the field.

Key words: security, strategic concept, Smart Defense, Pooling&Sharing, Euro-Atlantic integration.

Овај рад је примљен 18. априла 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

*Горан Вукадиновић**
*Срђан Старчевић***

**БЕЛА КЊИГА ОДБРАНЕ
ФРАНЦУСКЕ РЕПУБЛИКЕ
2013. ГОДИНЕ
- Француска у НАТО и ЕУ -**

Сажетак

Република Француска, колевка модерне идеје о уједињењу Европе, засноване на потреби за међусобним економским повезивањем, заједничким вредностима и трајном миру, данас представља активног члана и државу носиоца политичке моћи и утицаја Европске Уније и НАТО-а. Поред тога што се европско уједињење понекад сматра као општа нужност западног света, Француска је ипак тражила начине за успостављање самосталне Европе чије би се мишљење равноправно уважавало на међународној сцени. Кроз призму хладног рата и биполарних међународних односа тражио се начин, модел уједињења, који би спречио даља сукобљавања на европском континенту, уз упоредно јачање евро-атланског савезништва и економских односа.

Примарни циљ свих европских савезника је био окупљање ради стабилизације економских и политичких прилика у ратом порушеној Европи. С порастом утицаја, економске и политичке моћи Немачке, која је прошла кроз године ослобађања баласта кривике и укупног наслеђа из Другог светског

* Генералштаб Војске Србије, 204. ваздухопловна бригада, ВиПВО, Београд.

** Генералштаб Војске Србије, Кабинет начелника Генералштаба.

рата, дошло је и до померања тежишта моћи у уједињеној Европи ка званичном Берлину, на осовини Париз – Берлин (Бон). Ипак, у духу некада велике колонијалне и светске силе, Француска активно прати и мери безбедносне промене и активно тражи своје место у међународним односима. Данас је француска држава и даље окосница модерне Европе и Европске Уније.

Усвајањем кровног доктринарног документа „Беле књиге одбране, 2013. године“, Француска је јавно изнела своје виђење међународних политичких и војних прилика, као и разумевање сопствене улоге у регионалним, европским и међународним односима.

Првенствени циљ овог истраживања јесте приказ погледа Француске (политичке елите) на сопствене позиције у оквиру Европске Уније и НАТО кроз последњи усвојени доктринарни документ, „Белу књигу одбране, 2013. године“ у периоду од 2013-2018. године.

Кључне речи: „Бела књига одбране“, Република Француска, доктрина, одбрана, уједињење, стратегија, Европска Унија, НАТО, изазови, претње, ризици.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Под утицајем укупних међународних безбедносних изазова, савремена Француска тражи начине за достизање сопствених националних интереса, партиципирањем у безбедносним структурама Европске Уније и НАТО. Тако да се данас, „француска национална, одбрамбена стратегија не може ни замислити изван оквира Северноатланске Алијансе и ангажовања у Европској Унији“.¹ У оквиру сагледавања стратешког окружења Француска сматра да је оно истовремено и „нестабилно и несигурно“,² и предвиђа политичке и војне околности које су незамисливе за француску државу и народ. Даје се преглед безбедносних могућности, безбедносних изазова, које треба избећи по сваку цену.

1 French White Paper on defence and national security – 2013., p. 59, Internet, 26/01/2014, <http://www.defense.gouv.fr/english/portail-defense>.

2 French White Paper on defence and national security – 2013., p. 59.

Француска безбедносна елита намерава да избегне могућност самосталног деловања и ситуацију када би војно и политички француска „била сама“. Другим речима, одбрана сопствених интереса уз одрицање било какве регионалне или глобалне одговорности, занемаривање свог статуса у Уједињеним Нацијама, НАТО и ЕУ, одрицање од политичких и војних интереса широм света, није реална опција.

Француска је одлучна да задржи безбедносну самосталност и не жели да подреди своју будућност искључиво вољи Сједињених Америчких Држава и НАТО. У „Белој књизи“ се каже да је Северноатлантска Алијанса и даље основни стуб француске одбрамбене политике, али да се морају узети у разматрање све разлике у приоритетима које од сваког члана ове алијансе захтевају да преузме део своје, сопствене одговорности.

Како би могла да задржи сопствене безбедносне позиције Француска мора да задржи сопствене капацитете одбране, а пре свега одбрамбене индустрије. Опција интегрисане европске одбране је сценарио осигурања безбедности који Француска жели да избегне. У „Белој књизи“ се каже: „Француска реafirмише своју амбицију за веродостојном и ефикасном Европском одбрамбеном стратегијом, али не може да занемари камене спотицања у развоју европског одбрамбеног оквира“.³

Сва ова настојања налазимо сажето: „Национална одбрамбена стратегија има за циљ да споји најпозитивније аспекте сваке од ове три опције: независност наших одлука, пуно ангажовање у динамици Атлантске Алијансе, проактиван и амбициозан став у односу према Европској Унији“.⁴ НАТО и ЕУ су свакако за Француску у безбедносном смислу различите али допуњујуће врсте организација. НАТО је војно-политички савез, док је Европска Унија, за своје чланове, глобални пројекат са политичком, економском, комерцијалном, дипломатском и војном димензијом.

3 Ibid., p. 59.

4 Ibid., p. 59.

ИСТОРИЈА ОДНОСА ФРАНЦУСКЕ И ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Након завршетка Другог светског рата све земље европског континента су прионуле на реконструкцију националних економија. Прво уједињавање на том плану, на основу Монеовог неуспелог покушаја успостављања Британско-Француске уније 1940. године, извеле су Холандија, Белгија и Луксембург 1948. године формирајући Бенелукс, заједничко царинско подручје трију држава.⁵

Француска је активно учествовала у европским интеграцијама када је, 5. маја 1949. године, потписан статут Већа Европе, који је, поред Француске, потписало још девет влада: Велике Британије, Холандије, Белгије, Луксембурга, Ирске, Италије, Данске, Норвешке и Шведске. Ово је први покушај успостављања својеврсне владе Европе. На првом састанку се покренула велика иницијатива за стварање наднационалних власти у кључним ресорима попут одбране, људских права, енергетике и производње угља и челика. Белгијски премијер Спак (*Paul-Henri Spaak*) је почео наметати идеју Мале Европе, која би била у саставу: Француска, Немачка, Италија и земље Бенелукса.

Америка, након почетка сукоба у Кореји и уласка Кине у рат, све гласније захтева војно окупљање западноевропских савезника. Француска у овој ситуацији види шансу и преузима иницијативу за економску и политичку сарадњу, која се огледа у неколико иницијатива у кратком временском периоду. Моне (*Jean Monet*) је сматрао да уједињење мора почивати на нечему много конкретнијем и практичнијем од пуке економије. Основа за уједињење мора бити таква да све учеснице имају жељу да буду део интеграција. Постоји ли већа претња од безбедносне? Без обзира на подељену Немачку, након три рата с њима, Француска је и даље патила од немачког синдрома. Немачка је, с друге стране, подељена, с нерешеним границама, имала жељу да што пре буде равноправан члан на међународној сцени и да евентуално омогући уједи-

5 Лидија Чехулић, *Европска одбрана*, Политичка култура накнадно-издавачки завод, Загреб, 2006., стр. 34.

њење своје територије. Прилика се указала након француског захтева за успостављање Међународне Рурске управе, 1948. године и немачког противљења, зато што је била свесна да ће већи део угља и челика завршити баш у Француској. Међународно арбитражање је било једино решење. Решење овог спора се огледало у спајању индустрија угља и челика и успостављању наднационалне власти. На тај начин успоставила би се контрола над основним сировинама потребним војној индустрији и ономогућило би се постојање безбедносне дилеме. Земљама Европе би се дао заједнички темељ за економски развој и био би то први корак ка федерализацији Европе. Француски министар иностраних послова Роберт Шуман (*Jean-Baptiste Nicolas Robert Schuman*) је изнео ову идеју, иначе изворно Монеову, која је касније постала позната као Шуманов план. Француска је била основни иницијатор европске интеграције упознавањем шире јавности са Шумановим планом и његовим потписивањем 9. маја 1950. године, данас слављеним као Дан Европе. Француска је тежила да све државе имају једнак третман, што је делимично нарушено, али је Париски споразум ипак потписан 18. априла 1951. године. Тада је створена Европска заједница за угаљ и челик, прва западноевропска организација настала као резултат интензивних настојања француских политичара.⁶

Друга француска иницијатива позната је као Плевенов (*René Pleven*) план. Французи су желели да створе Европску одбрамбену заједницу која је, такође по Монеовом плану, предвиђала европску војску. Дана 24. октобра 1950. године, француски премијер Рене Плевен представио је предлог и рекао да за његово спровођење треба сачекати успостављање Европске заједнице за угаљ и челик, што је парламент одобрио. Нажалост, након неколико година, 1954. године, парламент државе која је иницирала ову идеју је, након што су је потписале остале чланице Заједнице за угаљ и челик, оборио на гласању и ономогућио њено спровођење. Француски интелектуалци и војска су били против одвајања одбране Француске од одбране Француске уније, пошто се Француска унија простирала ван граница Европе, а Европска одбрамбена заједница је стављала под јединствену команду све војске

6 Ibid., стр. 35-37.

земаља у Европи.⁷ Следећи корак који су учиниле чланице Европске заједнице за угалј и челик је потписивање Римских уговора 25. марта 1957. године и оснивање Европске економске заједнице (ЕЕЗ) и Европске заједнице за атомску енергију (European Atomic Energy Community) - Еуратом (ЕАЕС или Euratom). ЕЕЗ-ом је установљена царинска унија између шест држава потписница и постављени су критеријуми и темељни циљеви стварања заједничког тржишта које би осигурало слободно кретање људи, роба, услуга и капитала.⁸ Стварање ЕЕЗ је био компромис Немачке и Француске, где се првој омогућавао пријем у међународну заједницу и већи политички утицај, а другој превентивно сузбијање немачке опасности и ослобађање од војне и безбедносне зависности од Сједињених Америчких Држава.⁹

Током шездесетих година Француска је покушала до ограничити наднационална овлашћења организације и онемогућила је чланство Велике Британије. Све три заједнице (ЕЕЗ, Еуроатом и Европска заједница за угалј и челик) су се спојиле Бриселским уговором из 1967. године, Уговором о спајању и креирању Европске Заједнице (ЕЗ). Период од креирања ЕЗ до економске рецесије, која је погодила свет почетком осамдесетих и увела одређену дозу евроскептицизма, протекао је у ширењу чланства ЕЕЗ. Евроскептицизам је потиснут планом Европске Комисије, изнетим у „Белој књизи“ 1985. године¹⁰, у ком се предвиђа 1. јануар 1993. године као крајњи рок за формирање јединственог тржишта.¹¹ Даље ширење и преговори САД и СССР о повлачењу америчког нуклеарног наоружања из Европе, су иницирали формирање заједничке француско-немачке бригаде 1988. године, која је имала симболичну вредност. Битно је нагласити да немачке снаге у саставу бригаде нису биле под интеграцијом НАТО савеза, док су француске биле ван савеза још од 1966. године. Ово

7 Ibid., стр. 38-41.

8 Pascal Fontaine, *Europe in 12 lessons*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010., p. 11.

9 Christopher Donnelly, *NATO i novi međunarodni odnosi*/ Christopher Donnelly, Christopher Bennet, F. Stephen Larrabee, Radovan Vukadinović i dr.; urednica Lidija Čehulić, Zagreb: Politička kultura, 2004. стр. 136.

10 Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28-29 June 1985) COM(85) 310, June 1985.

11 Pascal Fontaine, op.cit., p. 12.

је први значајнији корак у формирању француско-немачке сарадње и новог европског система безбедности независног од НАТО. Завршетком Хладног рата Французи су покушали да предводе изградњу нове европске безбедносне структуре. Мастрихтски споразум, који је ступио на снагу 1. новембра 1993. године, створио је Европску Унију и креирао заједничку спољну и безбедносну политику (Common Foreign and Security Policy - CFSP), која би требала да разматра сва питања везана за одбрану Европске Уније као и „стварање заједничке одбрамбене политике, која би у будућности могла проузроковати стварање заједничких одбрамбених снага“.¹² Француска је увек заговарала потребу да ЕУ, по питању одбране, буде независна од НАТО, да се снаге окупе око Еурокопса и да Европљани јачају цео спектар својих снага, полазећи од класичних војних и снага за нератне операције до обавештајне службе, у свим областима у којим је значајно заостајање за САД. „Уговор из Мастрихта представља својеврстан компромис Европљана и НАТО савеза“¹³ којим је предвиђено да Западноевропска Унија (Western European Union - WEU) буде задужена за питања која се тичу одбрамбене политике ЕУ. Француска је, за разлику од Велике Британије, успостављање европске заједничке и одбрамбене политике и комбинованих здружених ударних снага видела као европски пројекат, а Британија као средство за јачање атлантизма.

Деведесетих година се показало да чланице ЕУ немају заједнички став по питању узрока и последица сукоба у Југославији. Снаге ЕУ нису биле довољне да реагују на тлу Европе и била је потребна интервенција НАТО снага, преваходно САД, као глобалног безбедносног играча. Успостављање европских снага за брзо реаговање имало је за последицу више састанака, преваходно француско-британских, по питању безбедносне структуре. Један од првих је састанак у Сент Малоу (*Saint-Malo*) где је усвојено да „ЕУ мора имати способности за аутономну акцију, подупрту веродостојним војним снагама, средствима за одлучивање о њиховом коришћењу и спремности да се то учини у склопу реакције на

12 *Treaty of European Union*, Maastricht, February 7, 1992.

13 Лидија Чехулић, *op.cit.*, стр. 115.

међународне кризе¹⁴, али није донео ништа радикално ново у погледу развоја европске одбране. На састанку је покренут процес усвајања пројекта конкретних европских снага за брзо реаговање. На састанку у Келну, одржаном у јуну 1999. године, све чланице ЕУ су се сагласиле са ставовима састанка из Сент Малоа и сложиле се да је за питање колективне одбране западноевропских савезника још увек надлежан НАТО. Састанком у Хелсинкију су формиране европске снаге за брзо реаговање (*European Rapid Reaction Force - ERRF*), које се формирају на добровољној бази чланица и служе за извршење Петерсбершких задатака, за које је претходно била задужена Западноевропска Унија. Петерсбершки задаци подразумевају операције успостављања мира, очувања мира и хуманитарне операције. Такође се истиче да би операције у којима би учествовале европске снаге биле операције средњег нивоа, које би водила ЕУ, али уз коришћење НАТО средстава, или пак мале операције које би ЕУ предводила самостално без НАТО средстава. Француска је за „чврсту контролу и спрегу државе и војне индустрије“¹⁵ и развој самосталних европских капацитета. Ове снаге би требале бројати 50-60 хиљада војника, али су чланице ЕУ наглашавале да ове снаге не представљају успостављање европске војске. Састанак у Санта Марија де Феири (*Santa Maria da Feira*) је покренуо питање кориштења НАТО војног потенцијала, укључујући и командни кадар од стране ЕУ, и правно регулисао полицијску сарадњу између земаља чланица. Коначни договор из 2002. године, о коришћењу НАТО војног потенцијала, је познат као Берлин плус. Иако се Француска све време трудила да пренесе европску одбрану на чланице ЕУ, у чему је имала успеха, ипак се у тим процесима све више приближавала НАТО савезу. Капацитети земаља ЕУ практично нису постојали ван НАТО савеза, није било јединствене команде, а ни додатних снага које би се ангажовале.

На састанку у Ници, чланице су се сложиле да су тренутне Европске снаге за брзо реаговање неадекватно опремљене и оспособљене за одговоре на нове безбедносне прет-

14 Чланак 2. декларације, Joint Statement by the British and French Governments, Franco-British Summit, Saint-Malo, France, 4. December, 1998.

15 Лидија Чехулић, *op.cit.*, стр. 131.

ње. Значајно је рећи да су челници ЕУ усвојили принцип проширене сарадње (*enchanced cooperation*) који предвиђа да најмање осам држава учествује у спровођењу циљева заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ.¹⁶

Очекивало се да ће се на тај начин онемогућити трајно паралисање ЕУ када је реч о одлучивању о спољнополитичким питањима, тако што би оно што осам земаља прихвати, аутоматски требало да прихвате и све остале чланице. До сада, до овога још увек није дошло.

Европске борбене групе (EU Battlegroup - EUBG) су војне јединице формиране 1. јануара 2007. године. Пола године је једна борбена група у приправности, а прва борбена група је била под вођством Француске. У „Белој књизи“ из 2008. године Французи исказују да је њихово главно начело да ЕУ постане „значајан играч у управљању кризама и међународној безбедности“ и да жели да „Европа буде опремљена са одговарајућим војним и цивилним способностима“.¹⁷

Самосталне снаге ЕУ, у потпуности независне од НАТО, нису формиране, а и Француска се, као главни заговорник осамостаљавања европске безбедности, поново, након 43 године, вратила у структуру НАТО 2009. године.

ИСТОРИЈА ОДНОСА ФРАНЦУСКЕ И НАТО

Северноатлантска алијанса створена је 4. априла 1949. године, потписивањем „Северноатлантског споразума“. Потписивање уговора је уследило након што је Труманова администрација успела да убеди амерички Сенат, који није био вољан да прихвати обавезу која није личила ни на једну у додашњој америчкој историји. То је била обавеза садржана у члану 5 Споразума: „Стране се слажу да ће се оружани напад против једне (државе) или више њих у Европи или Северној Америци сматрати нападом на све њих и самим тим се слажу да, уколико се такав оружани напад догоди, свака од њих, у остваривању права на индивидуалну или колективну само-

16 Ibid., стр. 145.

17 *The French White Paper on defence and national security*, 2008., п. 7., Internet, 26/01/2014, http://www.ambafrance-ca.org/IMG/pdf/Livre_blanц_Press_kit_english_version.pdf.

одбрану према члану 51. Повеље Уједињених нација, помоћи нападнуту страну или стране тако што ће без одлагања, самостално или у договору с другим странама, предузети неопходне мере, укључујући употребу силе, зарад обнове и очувања безбедности у северноатлантском подручју.¹⁸

У послератном периоду, Француска се трудила да повеже САД и Западну Европу у сталан савез, како би се избегло понављање искустава из хиљаду деветсто двадесетих, да би заштитила Западну Европу од Совјетске претње и, прећутно, да се бави немачким питањем. Наравно, Француска је била једна од дванаест оснивача Савеза и, рекло би се, један од најактивнијих заговарача самог савеза и односа у њему. Пакт (Уговорна организација - *The Treaty Organisation*) сам по себи, се није формирао још две године, све до априла 1951. године, као одговор на изненадни кинески и совјетски напад на Кореју, јуна 1950. године. Његов циљ је био да организује војне снаге савезника у западној Европи у време мира тако да би могли реаговати без одлагања на било какав совјетски напад, на начин као да су већ у рату. Ово је довело до интеграције и предавања контроле планирања и ланца командовања у руке „америчког Генералштаба“, Пентагона. САД су наметнуле ове промене без противљења, а Врховни командант савезничких снага за Европу (*Supreme Allied Commander Europe - SACEUR*) је увек до сада био, искључиво, Американац. Генерал Ајзенхауер је, пре но што је био изабран за председника САД 1952. године, кратко био први „*SACEUR*“. Врховни штаб савезничких сила у Европи (*Supreme Headquarters of the Allied Powers in Europe-SHAPE*) основан је у Рокенкуру (*Rocquencourt*). Након што је после гласања у француском Парламенту, 30. августа 1954. године, одбачена Европска Одбрамбена Заједница, која је била неуспешан Евро-амерички покушај да француски политичари прихвате поновно наоружавање Немачке, Западна Немачка је примљена у НАТО у мају 1955. године. Чланови су тада, поред САД, били: Белгија, Канада, Данска, Француска, Италија, Исланд, Луксембург, Норвешка, Холандија, Португал, Велика Британија, Грчка и Турска (од 1952. године), а од тада и Немачка.



18 *The North Atlantic Treaty, Article 5*, Internet, 26/01/2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm.

Одлука генерала де Гола да напусти Здружену војну команду: Шарл де Гол (*Charles André Joseph Marie de Gaulle*) је 17. септембра 1958. године, док је био премијер Француске, послао меморандум председнику Ајзенхауеру (*Dwight David Eisenhower*) и премијеру МакМилану (*Maurice Harold Macmillan*) у ком позива на трипартитно уређење управе Савезом, коју би чиниле САД, Велика Британија и Француска, са глобалном, а не атлантском визијом њихове безбедности. Упркос томе што су дискусије трију земаља трајале три године након овог потеза, ни Кенеди (*John Fitzgerald Kennedy*), који је говорио о „европском стубу“ Алијансе, а још мање Џонсон (*Lyndon Baines Johnson*), нису урадили ништа да промене процедуре доношења одлука и командне везе у Алијанси. Врховном Команданту НАТО снага било је забрањено да националним властима, чак и председнику Француске, открије у којим је базама у њиховим земљама смештено Алијансино нуклеарно оружје. Поред тога, генерал де Гол је желео да Француска има строго одвраћајућу нуклеарну стратегију. Због тога, он је био против стратегије „флексибилног одговора“, предложене од стране министра одбране МакНамаре (*Robert Strange McNamara*) који је касније био у стању да наметне Алијанси ову стратегију, уместо „Дулсове“¹⁹ доктрине масовне одмазде. Ова измена је заштитила САД од опасности и ризика ограниченог нуклеарног рата у Европи, пре активирања америчког стратешког одвраћања. Де Гол је, такође, био забринут због потенцијалне ескалације сукоба у Вијетнаму, што га је навело да да упозорење садржано у чувеној изјави из Пном Пена (*Phnom Penh*) 1. септембра 1966. године. Коначно, после осам година узалудних напора и неколико одлука са ограниченим утицајем (повлачење француске медитеранске и атлантске флоте из Здружене војне команде 1959. и 1962. године), генерал де Гол је, 7. марта 1966. године, послао председнику Џонсону руком писано писмо с објавом да је „Француска одлучила да поврати суверенитет на својој целокупној територији“, „да прекида учешће у здруженим командама“ и „да више неће стављати своје снаге на располагање НАТО-у“.²⁰ У то време је опозиција централне и леве

19 Џон Фостер Дулс (*John Foster Dulles*) је био Државни секретар САД под председником Ајзенхауером у периоду од 1953. до 1959. године.

20 Letter from President Charles de Gaulle to President Lyndon Johnson on Fran-

оријентације снажно напала ову одлуку. Међутим, Француска је и даље била чланица Алијансе и „спремна да постигне споразум са својим савезницима у погледу међусобног прилагођавања војних објеката у случају сукоба“.²¹ Штаб НАТО премештен је из Француске у Белгију.

Ову одлуку никада нису поново разматрали председници Француске Помпиду (*Georges Jean-Raymond Pompidou*), Д’Естен (*Valéry Marie René Giscard d’Estaing*) и Митеран (*François Maurice Adrien Marie Mitterrand*). Временом, ниво сагласности о политичким и дипломатским предностима које је Француска добила из ове ситуације утемељио се у тој земљи и био потврђен неким практичним аранжманима. После 1990. године, када се СССР распадао, председник Митеран се сагласио да Француска учествује у четвоространој дискусији унутар НАТО о будућности организације и учешћу Француске, од случаја до случаја, у одређеним војним телима Алијансе (нпр. Војном Комитету за мировне операције у Босни). Крајем 1991. године, амерички председник Џорџ Буш (*George Herbert Walker Bush*) и његов државни секретар, Џејмс Бејкер (*James Addison Baker III*), лако су успели да сачувају НАТО после нестанка совјетске претње, која је била разлог његовог оснивања. То су урадили зато што су их земље централне и источне Европе, које су недавно ослобођене совјетског јарма, замолиле за то подносећи захтеве за чланство. За време друге кохабитације председника Митерана са десничарским премијером, Едуаром Баладуром (*Édouard Balladur*), 1993. године је шефу француске делегације дозвољено да седи у Војном Комитету и да прати кризу у Југославији. Јануара 1994. године, на НАТО самиту, Француска је подржала америчку иницијативу „Партнерство за мир“ са земљама бившег СССР и сложила се са принципом проширења савеза, које су предложиле Сједињене Државе.

„Бела књига“ француске одбране је 1994. године прописивала француском Министру одбране да буде члан Атлантског Савета, а начелнику Генералштаба да учествује у Војном комитету. Када је Жак Ширак изабран за председника, маја 1995. године, на француској територији је одржана НА-

ce’s withdrawal from the NATO command structure (March 7 1966) , Internet, 26/01/2014, <http://www.rpfrance-otan.org/Lettre-from-President-Charles-de>.

21 Ibid.

ТО вежба, прва од 1965. године. После савезничке интервенције у Босни и Херцеговини, децембра 1995. године, председник Ширак је одлучио да настави са потпуном интеграцијом у НАТО. Министар спољних послова је изјавио да је: „Француска спремна да у потпуности одигра своју улогу у процесу обнове НАТО“.²² Најавио је да ће француски министар одбране бити члан Савета, да ће Француска бити члан Војног комитета, учествовати у НАТО Одбрамбеном колеџу и унапређивати свој радни однос са „SHAPE“. Међутим, овај покушај повратка у заједничку команду је пропао из два разлога: неуспеле имплементације система двоструког ланца командовања унутар НАТО, који би, теоретски, дозволио „SACEUR“ да активира европски ланац командовања уколико САД не би желеле да учествују. Други разлог је америчко одбијање да додели Француској НАТО Јужну команду у Напуљу, која је база америчкој Шестој флоти.

По избору за председника Француске, маја 2007. године, Никола Саркози (*Nicolas Sarkozy*) је био решен да раскине са „де Гол - Митеран“ заоставштином, а посебно с Ширавом, мислећи на спољну и одбрамбену политику, без обзира на то што је Ширак покушао да врати Француску у НАТО здружену војну команду. Новоизабрани председник се жалио да би, пошто је Француска један од водећих сарадника, требало да њена реч има већу тежину у планирању и спровођењу операција, и да би, такође, смањила неповерење својих савезника у погледу Европске одбрамбене иницијативе. Међутим, ова одлука је производ одлучности да се пође путем зближавања са администрацијом председника Буша, после оправданог Ширавовог противљења америчком рату у Ираку 2003. године, и жеље да Француска поново буде део „западне фамилије“. Саркози је потврдио своје намере у свом говору у УН 7. новембра 2007. године, када је изјавио: „Што смо успешнији у успостављању Европске одбране, Француска ће бити одлучнија да преузме своју пуну улогу у НАТО.

22 Hubert Védrine, *REPORT FOR THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC ON THE CONSEQUENCES OF FRANCE'S RETURN TO NATO'S INTEGRATED MILITARY COMMAND, ON THE FUTURE OF TRANSATLANTIC RELATIONS, AND THE OUTLOOK FOR THE EUROPE OF DEFENCE*, p. 4, Internet, 26/01/2014, <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/global-issues/defence-security/french-defence/international-organization-in/nato/france-and-nato/article/hubert-vedrine-report-submitted-to>.

Желео бих да Француска, као земља оснивач нашег Савеза и један од највећих сарадника до сада, преузме пуну одговорност у тежњама да се занове НАТО средства и начини акције и да, у том смислу, дозволи да се развијају њени односи са члановима савеза, баш као што би требало да расте и да се развија Европска одбрана²³. Овај француски председник, 17. јуна 2008. године, каже да је „Комисија за Белу књигу решила да не постоје препреке за наше учешће у НАТО војним структурама, пошто, по мом мишљењу, не може бити напретка у француској интеграцији у НАТО уколико се прво не појави напредак на плану Европске одбране“²⁴.

Он је послао писмо шефовима држава и Влада Атлантског Савеза да потврде његове намере, 19. марта 2009. године. Француски повратак у Здружену команду НАТО је најављен на самиту НАТО 3. и 4. априла 2009. године. Председник Саркози је нагласио да се зна да он не тражи ништа за узврат, пошто је, по његовом виђењу, повратак био у француском крајњем интересу, није подривао њен суверенитет и није жртва компензације. Али, тражио је да се Француска врати на „место које јој припада“ – једно од водећих места у НАТО. Нове могућности, којима се надао за Европску одбрану, пре се могу видети у војним, индустријским и технолошким способностима, него у институционалним. Саркози је мислио да је Француска издејствовала неке гаранције под Чланом 20. Декларације НАТО Самита из 2009. године „НАТО признаје важност јачој и способнијој Европској одбрани, и поздравља напоре ЕУ да ојача своје способности и своје капацитете да се носи са заједничким безбедносним изазовима са који се данас суочавају и ЕУ и НАТО“²⁵. Француска „Бела књига о одбрани и националној безбедности“, објављена у јуну 2008. године, је поставила три услова за пуно учешће Француске у НАТО структурама: потпуна слобода да се процени француски допринос НАТО операцијама, наставак нуклеарне независности (2009. године Француска је, такође, потврдила да не жели да се придружи Групи за нуклеарно планирање (*Nuclear Planning Group - NPG*) и ово се не би требало ме-

23 Ibid. p. 5.

24 Ibid. p. 5.

25 Strasbourg / Kehl Summit Declaration, Article 20, Internet, 26/01/2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm.

њати); у време мира Француске снаге се не могу поставити под сталну НАТО команду.²⁶ Ова одлука је оно што је војска желела и била је одобрена од стране владајуће већине, али и критикована од стране опозиције, као и од неких из владајуће већине, који су били скептични поводом бенефита које ће донети такви потези.

ФРАНЦУСКА И ЕВРОПСКА УНИЈА 2013-2018.

Промене у савременом свету још једном потврђују исправност Монтеस्कјеовог (*Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu*) виђења света као исувише сложеног, пространог, динамичног и противречног да би могао бити освојив и Русоове (*Jean-Jacques Rousseau*) опомене да ни најјачи никада није довољно јак да увек буде господар, ако не претвори своју снагу у право. Мултиполарност се, после релативно кратке доминације једне суперсиле, поново помаља на историјском хоризонту као судбина света.²⁷

Ни огромни ресурси којима располажу САД у наредном периоду неће бити довољни за одржавање статуса једине суперсиле или коначног досезања позиције светског хегемона, посебно када се имају у виду ефекти светске економске кризе, због којих је на делу смањење војних трошкова и већа селективност приликом ангажовања постојећих војних капацитета. У свету захуктале глобализације и свеprisутне опасности тероризма, САД неће моћи да буду свеprisутне и мораће да постављају приоритете свог деловања.

У жижи америчке пажње, према процени Француске, биће Азијско-пацифички регион.²⁸ То значи да ће питања безбедности која се највише тичу Европљана, убудуће све више бити на плећима Европе, која мора да развија своју способност за одбрану. Ова промена дешава се у тренутку када се у

26 Hubert Védrine, *Op.Cit.* p. 6.

27 Жак Атали тврди да ће први талас будућности бити крај америчке империје; Ерик Хобсбаум супериорност Американаца третира као, историјски гледано, привремени феномен. Жак Атали, *op.cit.*, стр. 102-135. Ерик Хобсбаум, *Op.cit.*, стр. 156.

28 French White Paper on Defence and National Security – 2013, *op.cit.*, p. 9.

арапском свету одигравају политичке и социјалне револуције, са неизвесним исходом и не увек предвидивим ризицима.

Данас је све уочљивија нова снага Русије и нарастајућа моћ Кине. Оно што повезује све земље чија економска моћ и утицај у свету расту (нпр. Индију, Бразил, Кину, Русију...) јесте чињеница да је реч о великим државама које су овладале високом технологијом. Питање величине државе, ирелевантно у време када су европске земље успостављале светске (колонијалне) империје, данас је значајно. „У прошлости, питање величине није било битно: Британија, која је управљала највећом империјом свога времена, била је, чак и по стандардима тог доба, држава осредње величине. А у седамнаестом веку, Холандија, држава истог реда величине као Швајцарска, могла је да постане глобални играч. Данас је незамисливо да иједна држава може постати глобална сила уколико није релативно огромна, без обзира на то колико је богата и технолошки напредна“.²⁹ Европска унија не само што је отклонила опасност ратних сукоба унутар својих граница, који су карактерисали историју Европе последњих пет векова, него је и отворила могућност Европи да остане глобални играч на „великој шаховској табли“ (израз Збигњева Бжежинског).

Да би се остварила као такав играч, ЕУ не може себи да приушти да буде посматрач и да игнорише кризе и нестабилност у њеном окружењу. Зато је, по званичном мишљењу Француске, изградња европског приступа одбрани и безбедности – приоритет.³⁰ Француска сматра да европске земље морају да буду способне да дефинишу заједничке безбедносне интересе, кључне за ЕУ, и предлаже израду „Беле књиге“ ЕУ, као прилику за изражавање глобалне политичке амбиције, какву деле земље чланице.³¹ Зато Француска види заједничку безбедносну и одбрамбену политику не као циљ за себе, већ као (цивилни и војни) инструмент у служби виталних интереса ЕУ. Истовремено, јачање заједничког европског приступа безбедности и одбрани не значи одустајање од

29 Ерик Хобсбаум, *op.cit.*, стр. 75. и 156-147-148.

30 French White Paper on Defence and National Security – 2013, *op.cit.*, p. 62.

31 White Paper, Defence and National Security 2013, Twelve key points, Ministère de la Defense, République Française, p. 4., Internet, 26/01/2014, <http://www.defense.gouv.fr/english/portail-defense>.

савезништва са САД. Напротив, преузимањем одговорности за безбедност у неким регионима, истовремено ће јачати савезништво са САД.

У пословима безбедности и одбране, Француска ће, с обзиром на њене могућности, бити један од лидера и имаће улогу покретача развоја европских одбрамбених капацитета.

Захваљујући учешћу у 28 цивилних и војних операција широм света, од 2003. године до данас, ЕУ је већ стекла непосредно искуство када је реч о управљању кризама и изградњи мира и показала да је способна да се ангажује ван своје територије. Ове операције омогућиле су проверу ефикасности оперативних концепата, било да се ради о борби против пирата, помоћи у изградњи владавине права, реформи безбедносног система или стабилизацији након криза. Поред тога, Француска сматра да су ове операције показале и ограничења ЕУ, посебно када је реч о политичкој вољи. Зато Француска предлаже бољу интеграцију цивилног и војног менаџмента у кризама и истиче значај билатералне сарадње која помаже унапређењу заједничких способности, попут сарадње коју имају Француска и Немачка, Француска и Велика Британија или оне која повезује земље Бенелукса.³²

По мишљењу Француске, данашњицу, тј. период драстичног смањења буџета у свим европским државама, треба зграбити као прилику за међусобно повезивање у погледу способности, па изражава чврсту намеру да се укључи иницијативу „*pooling and sharing*“, коју су министри одбране земаља ЕУ прихватили 2010. године. Она жели и јачање институција ЕУ, истичући, на пример, да Европска одбрамбена агенција (*European Defence Agency*) мора да преузме одговорност у одређивању програма који би могли бити развијени заједнички. Такође, инсистира се на томе да Европа мора да заштити своју виталну инфраструктуру и своје индустријске, научне и техничке потенцијале од напада или сајбер-напада које би предузеле државе или организације ради шпијунаже или саботаже.³³

32 French White Paper on Defence and National Security – 2013, op.cit., p. 64.

33 Ibid., p. 52.

Француска себе дефинише као европску силу са глобалним дометом.³⁴ Заиста, она је, захваљујући прекоморским територијама, присутна на скоро свим континентима и на свим океанима, што има велики стратегијски, економски и политички значај. Са становништвом које чини мање од 1% светске популације, она производи више од 3% светског БДП. У недавним дешавањима у Либији и Малију показала је своју способност да интервенише и заштити своје интересе. Она је, такође, нуклеарна сила и стална чланица Савета безбедности УН. Захваљујући нуклеарној енергији, поседује енергетску аутономију. Француски језик је матерњи или други језик за 250 милиона људи, званичан језик у 29 држава, а језик администрације, образовања, правосуђа, армије или бизниса у 52 земље. Али, поједини аутори истичу и да се њено опадање ближи и да га може осетити „ко год буде хтео да упореди француске податке са другим развијеним земљама и с динамиком будућности.“³⁵ Француска је свесна да мора да брине о националним интересима, развија властите способности и брижљиво негује своју стратегијску аутономност, јер ће њена позиција у свету и ЕУ зависити од њене снаге и њених могућности. Време националних држава није прошло. Зато је јачање сопствених способности и очување капацитета за самосталну иницијативу у самом врху француских приоритета. Са 179,2 милијарде евра које ће Француска уложити у одбрану између 2014. и 2019. године и 364 милијарде евра, колико ће издвојити у ову сврху у периоду од 2014. до 2025. године, француски буџет за одбрану биће други највећи буџет за одбрану у ЕУ.³⁶ Нуклеарно оружје и даље ће бити као фактор одвраћања, а способност за интервенције биће повећана.

Француска тврди да ће јачањем властитих капацитета за одбрану, способности да преузме иницијативу и преузме акцију, допринети заједничким способностима³⁷ и интересима безбедности.³⁸ Међузависност Француске и њених

34 Ibid., p. 13.

35 Жак Атали, *op.cit.*, стр. 247.

36 White Paper, Defence and National Security 2013, Twelve key points, *op.cit.*, p. 3.

37 French White Paper on Defence and National Security – 2013, *op.cit.*, p. 127.

38 Поводом интервенције у Малију, амбасадор Француске у Београду Франсоа Гзавије Денио написао је: „...интервенишући у Малију, Француска брани

савезника огледа се и у стратегијским приоритетима које је Француска прокламовала. Од пет приоритета, три испуњава са партнерима и савезницима (гарантовање безбедности Европе и простора Северног Атлантика, стабилизација европског ближег окружења и допринос стабилности Блиског истока и Персијског залива), а још један (допринос миру у свету) вероватно ће чешће бити оствариван уз савезнике него самостално. Такође, у случају ако Француска буде морала да штити своју територију и држављане, што је први од пет приоритета, за очекивати је да ће њени савезници испунити обавезе преузете Чланом 5. Северноатлантског уговора и чланом 42. Уговора о функционисању ЕУ.

О међузависности и повезаности, такође, говори чињеница да се простор који Француска има у виду као подручје безбедносних изазова, на коме Европска унија треба да делује као фактор стабилности, прилично подудара са подручјем на које се протежу и француски интереси – то су Медитеран, Балкан, Африка од Сахела до Екватора, Блиски исток, Персијски залив и Кавказ. Француска, такође, указује на чињеницу да се још неки њени национални интереси подударају са интересима ЕУ. На пример, у Француској Гијани се налази свемирски центар „Куру“ (*Kourou*), па су безбедносни изазови с којима се у овом делу света суочава Француска истовремено изазови и за Европу.³⁹

На путу ка чвршћој интеграцији ЕУ, ефикаснијим европским институцијама и јасно исказаној политичкој вољи, и Француска и ЕУ наилазиће на проблеме. У којој мери ће успети да их реше, зависиће од много фактора, од којих су два најзначајнија – економија и визија.

искључиво интересе безбедности: безбедности северне Африке и Магреба, безбедности Француске, безбедности Европе. Следећи исту логику, у сталној бризи за људска права, Француска ће будно пратити да ли се демократски процес одвија хармонично како би Мали повратио свој интегритет и институције које функционишу.“ Франсо Гзавије Денио, Француска у Малију: мисија остварена, *Политика*, 14.02.2013.

39 French White Paper on Defence and National Security – 2013, op.cit., p. 49-50.

ФРАНЦУСКА И НАТО 2013-2018.

У „Белој књизи“ одбране посебно се истиче схватање безбедносне међузависности између Француске и НАТО као и између Француске и Европске Уније. Поновним уласком у здружене НАТО командне структуре, Француска намерава да се врати на место које јој и припада у функционисању организације чији је један од оснивача. За Француску, сада потпуно укључену у Северноатлантску Алијансу, партиципација у овом војном савезу испуњава три основне безбедносне функције.

„Прво, гарантује колективну одбрану свих њених чланова. Друго, Алијанса је важан инструмент стратешког партнерства између две стране Атлантика. И треће, понаша се као заједнички оквир за војну акцију када год се савезници сложе да интервенишу заједно да би одговорили на заједничке ризике и претње“.⁴⁰

Република Француска делује у правцу исказане жеље да повећа снагу војне алијансе, која окупља 28 нација, решених да обезбеде заједничку одбрану од било какве оружане агресије. На основу безбедносне процене, Француска настоји да буде „посебно опрезна у погледу очувања одговарајуће комбинације нуклеарних, конвенционалних и противракетних способности, у складу са ангажманима наведеним у Стратешком концепту НАТО, што потврђује улогу нуклеарног оружја као врховног гаранта безбедности и стуба Алијансине одбрамбене доктрине“.⁴¹ У вишедеценијском настојању очувања самосталних нуклеарних снага може се препознати сама бит доктринарног опредељења Француске за одређеном, може се рећи критичном, количином војне и политичке самосталности. У измењеним безбедносним околностима када је удруживање, стварање партнерстава и „мини“ савеза, постала потреба, Француска тежи искључивој самосталности у погледу нуклеарних капацитета и оперативних способности. У актуелној „Белој књизи“ одбране исказано је мишљење да „независне стратешке нуклеарне снаге Вели-

40 Ibid., p. 60.

41 Ibid., p. 60.

ке Британије и Француске, имају своју улогу у одвраћању и на тај начин доприносе глобалном одвраћању и безбедности савезника⁴². Француска доктринарна мисао сматра да снага Алијансе лежи у чињеници да је она политичко-војна алијанса искључиво између земаља које деле заједничке вредности. Ипак, чини нам се, Република Француска се не осећа „комотно“ у оваквим безбедносним и политичким интеграцијама. Наглашавање потребе за променама и преговорима у вези са политичким и војним повезивањем, у складу са безбедносним изазовима са којима се савезници сусрећу, намеће закључак да погледи унутар савезништва нису увек исти и да постоји простор за нову поделу одговорности, а с тим и за прераспodelу моћи унутар савеза између појединих држава чланица НАТО. Овај простор отвара се, пре свега, због нове улоге САД у добу које Ерик Хобсбаум (*Eric John Ernest Hobsbawm*) назива „на крају империја“⁴³ и глобалним кретањем ка мултицентричном свету.

Зато Француска „намерава да потпуно искористи политичке оквире да би дискутовала са свим савезницима о заједничким безбедносним изазовима са којима се сусрећу“⁴⁴ и сматра да „НАТО у време мира треба да развија процедуре и заједничке стандарде неопходне за интероперабилност сопствених војних снага“⁴⁵.

У складу са „Белом књигом“ сматра се да Алијанса треба да буде „организована да предузме одговарајуће акције као одговор на различите врсте сукоба, у дијапазону од колективне одбране до спровођења операција стабилизације. Заједничка одбрана мора да остане камен темељац Алијансе, али она такође мора бити у могућности да учествује у операцијама управљања кризама, против свепрожимајућих претњи, и у операцијама колективне безбедности“⁴⁶. Интервенције које Алијанса предузима нужно морају да буду смештене у оквире међународних закона, што је битна разлика у односу на интервенцију 1999. године у Савезној Републици Југо-

42 Ibid., p. 60.

43 Ерик Хобсбаум, *Глобализација, демократија и тероризам*, Архипелаг, Београд 2008, стр. 75. и 156-157.

44 French White Paper on defence and national security – 2013, op.cit., p. 60.

45 Ibid., p. 60.

46 Ibid., p. 60.

славији која се због одсуства међународног одобрења сматра агресијом. Овде је на делу тежња за успостављањем међународног правног оквира за извођење војних интервенција без обзира на узроке и разлоге интервенције. Изводљивост и политичка сврсисходност војних интервенција оцењиваће се од случаја до случаја и биће праћена политичком пост-кризном стратегијом. Узроке оваквог става треба тражити у реалном политичком, војном и економском положају Француске на почетку 21. века. Према оцени Жака Аталија (*Jacques Attali*) „у тренутку када се најављује неминовност америчког напада, нападање Француске је увелико почело“.⁴⁷

Француска је убеђена да јака и делотворна Алијанса служи националним, али и укупним европским интересима. У том смислу је и потребно развијати односе унутар савезништва. Сходно томе, савезници су донели одлуку да доделе положај врховног савезничког команданта за трансформацију⁴⁸ француском генералу што омогућава да Француска активно учествује у реструктурирању савезничких средстава за акцију. У том својству, Француска ће наставити да даје предност прилагођавању командовања највероватнијим оперативним ангажманима, рационализујући своје агенције, и унапређујући предвиђање и финансијски менаџмент. Као један од главних чинилаца политичког, војног и финансијског утицаја и значаја НАТО савеза, Француска је убеђена да виталност Алијансе зависи од тога колико је сваки члан уверен да су његови интереси у потпуности признати и прихваћени деловањем самог савеза. Француска ће и даље охрабривати савезнике да преузму део одговорности ради успешног деловања савеза. „Белом књигом“ се доноси став да „заједничко финансирање мора бити строго контролисано и резервисано за приоритетне пројекте и активности које доносе корист свим савезницима, ојачавајући њихову интероперабилност“.⁴⁹

Поред јачања оперативних и функционалних способности НАТО савеза, Француска намерава да очува средства своје суверености у свим међународним околностима и приликама. На индустријском нивоу, оквири сарадње који про-

47 Жак Атали, *Кратка историја будућности*, Архипелаг, Београд 2010, стр. 252.

48 *Supreme Allied Commander Transformation (SACT)*.

49 French White Paper on defence and national security – 2013, op.cit., p. 61.

излазе из паметне одбране⁵⁰ треба да узму у обзир потребу да се промовишу пројекти које иницира Европска одбрамбена индустрија, ради очувања сопствених снага на основама најсавременијих технологија и производње добара велике материјалне вредности. За Француску „НАТО и Европска Унија нису конкуренти једни другом“.⁵¹ Две организације се међусобно допуњују, било у безбедносним односима са другим актерима или иницијативама удруживања и дељења⁵² безбедносних способности или у концепту паметне одбране.

Захваљујући њиховим специфичним карактеристикама, оне нуде широк опсег одговора омогућавајући и Француској и њеним савезницима да се суоче са све ширим спектром ризика и претњи. Блиска и прагматична сарадња између ове две организације је важан циљ за Француску. Дакле, Француска намерава да игра своју пуну улогу у обе организације да би дала свој допринос колективној безбедности. Оно што је кључно то је да ће учешће Сједињених Америчких Држава у безбедности Европе бити веће „ако Европа има потребе да их зове да поделе терет војних трошкова“.⁵³

ЗАКЉУЧАК

У периоду до 2018. године Француска ће настојати да се у оквиру НАТО и ЕУ позиционира као европска сила са глобалним дометом, способна да сопственим снагама заштити своју територију, држављане и виталне националне интересе и да, заједно са партнерима и савезницима, заштити безбед-

50 Иницијатива паметне одбране је иницирана од стране Генералног Секретара НАТО. Циљ јој је да оптимизује савезничке војне трошкове путем удруживања, мултинационалних набавки и заједничког финансирања савезничких способности. Заснива се на три принципа (мултинационалној сарадњи, специјализацији тамо где има смисла и приоритетним способностима), ова иницијатива је развијена од стране Врховне Савезничке Команде за Трансформацију (Supreme Allied Command for Transformation (SACT)).

51 French White Paper on defence and national security – 2013, op.cit., p. 61.

52 Иницијатива паметне одбране је иницирана од стране Генералног Секретара НАТО. Циљ јој је да оптимизује савезничке војне трошкове путем удруживања, мултинационалних набавки и заједничког финансирања савезничких способности. Заснива се на три принципа (мултинационалној сарадњи, специјализацији тамо где има смисла и приоритетним способностима), ова иницијатива је развијена од стране Врховне Савезничке Команде за Трансформацију (Supreme Allied Command for Transformation (SACT)).

53 French White Paper on defence and national security – 2013, op.cit., p. 61.

ност Европе и северног Атлантика, утиче на стабилизацију у непосредном европском окружењу, допринесе стабилности Блиског истока и Персијског залива и учествује у операцијама подршке миру у свету. Безбедносни ризици и претње са којим се Француска сусреће расту по броју и разликују се све више. Суочена са многобројним претњама и ризицима, а у духу недавних акција у Либији, Малију, Обали Слоноваче и др., војна интервенција и даље остаје важан део Француске безбедности. Поред даљег смањења бројног стања оружаних снага, у наредном периоду, обавештајна делатност и специјалне снаге добијају нарочит примат и постају тежиште француских улагања, с жељом да и европски партнери преузму део трошкова и обавеза у обезбеђивању и дељењу информација. Очекујући да капитализује свој пуни ангажман у НАТО и свесна да дели судбину својих партнера у Европи, она ће деловати уз консултације са савезницима, али ће покушати да одржи способност за самостално деловање. Ова способност се највише огледа у капацитетима „одбрамбене индустрије“, чије унапређење и очување кроз улагања и кооперацију с другим европским савезницима остаје примарни циљ одбрамбене стратегије.

За Француску НАТО и Европска Унија нису и не морају бити конкуренти, него две организације које се међусобно допуњују. У ситуацији када се Америка фокусира на Азијско-пацифички регион, Француска види шансу за ЕУ да преузме одговорност за безбедност у деловима света за које сматра да су од виталног значаја за Европу и да се позиционира као глобални играч и равноправнији савезник Америке. Зато Француска види заједничку безбедносну и одбрамбену политику не као циљ за себе, већ као (цивилни и војни) инструмент у служби виталних интереса ЕУ. Али, европске земље морају да буду способне да дефинишу заједничке безбедносне интересе, кључне за ЕУ. Прилику за то Француска види у изради Беле књиге ЕУ, у којој ће уједињена Европа изразити своје глобалне политичке амбиције. Унија, такође, мора да извуче поуке из операција у којима је учествовала.

Француска ће покушати да буде лидер и покретач развоја европских одбрамбених капацитета. При томе, неће занемарити властите способности. Напротив, настојаће да их ојача, с уверењем да на тај начин најбоље доприноси снази заједничких способности ЕУ.

ЛИТЕРАТУРА

- Атали, Жак, *Кратка историја будућности*, Архипелаг, Београд, 2010.
- Védrine, Hubert, Report for the president of the french republic on the consequences of france's return to nato's integrated military command, on the future of transatlantic relations, and the outlook for the europe of defence, Internet, 26/01/2014, <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/global-issues/defence-security/french-defence/international-organization-in/nato/france-and-nato/article/hubert-vedrine-report-submitted-to>
- Donnelly, Christopher, *NATO i novi međunarodni odnos* / Christopher Donnelly, Christopher Bennet, F. Stephen Larrabee, Radvan Vukadinović i dr.; urednica Lidija Čehulić, Zagreb: Politička kultura, 2004.
- Joint Statement by the British and French Governments, Franco-British Summit, Saint-Malo, France, 4. December, 1998.
- Letter from President Charles de Gaulle to President Lyndon Johnson on France's withdrawal from the NATO command structure (March 7 1966) , Internet, 26/01/2013, <http://www.rpfrance-otan.org/Lettre-from-President-Charles-de>
- Strasbourg / Kehl Summit Declaration, Internet, 26/01/2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm
- Treaty of European Union, Maastricht, February 7, 1992.
- The French White Paper on defence and national security, 2008., Internet, 26/01/2013, http://www.ambafrance-ca.org/IMG/pdf/Livre_blanc_Press_kit_english_version.pdf
- Fontaine, Pascal, *Europe in 12 lessons*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
- French White Paper on defence and national security – 2013, Internet, 26/01/2013, <http://www.defense.gouv.fr/english/portail-defense>
- Хобсбаум, Ерик, *Глобализација, демократија и тероризам*, Архипелаг, Београд 2008.
- Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28-29 June 1985) COM(85) 310, June 1985
- Чехулић, Лидија, *Еуропска обрана*, Политичка култура на-кладно-издавачки завод, Загреб, 2006.

White Paper, Defence and National Security 2013, Twelve key points, Ministere de la Defense, Republique Francaise, Internet, 26/01/2013, <http://www.defense.gouv.fr/english/portail-defense>

**Goran Vukadinovic
Srdjan Starcevic**

**FRENCH REPUBLIC WHITE PAPER
OF DEFENCE 2013
- FRANCE IN NATO AND EU -**

Resume

Republic of France, the cradle of the modern idea of uniting Europe, based on the need for mutual economic linkage, common values and lasting peace, today represents active member and the state which is a carrier of political power and influence of the European Union and NATO. Despite the understanding of the European uniting as general necessity of the Western world, France has sought ways of establishing independent Europe, whose opinion would be equally recognized on international scene. Through the prism of the Cold War and bipolar international relations, a model of uniting that would prevent further conflict on the European continent, with parallel strengthening of the Euro-Atlantic alliance and economic ties was sought.

The primary goal of all European allies was to gather in order to stabilize economic and political situation in the war-torn Europe. The increase of influence, economic and political power of Germany, which has gone through years of lifting the ballast of guilt and overall inheritance of World War Two has led to the shifting of the center of power in the united Europe towards official Berlin, on the axis Paris-Berlin (Bonn). However, in the spirit of once great colonial and world power, France is actively monitoring and measuring security changes, and actively seeking its spot in international relations. Today, France is still the center of modern Europe and European Union.

By adopting the roof doctrinary document "White Paper of Defence, 2013", France has publicly expressed its view on inter-

national political and military situation, as well as understanding of its role in regional, European and international relations.

The primary goal of this research is the review of the attitudes of France (its political elite) on its position within the European Union and NATO in the last adopted doctrinary document "White Paper of Defence, 2013" in the period 2013-2018.

Key words: "White Paper of Defence, 2013", Republic of France, doctrine, defence, uniting, strategy, European Union, NATO, challenges, threats, risks

Овај рад је примљен 13. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

*Зоран Килибарда**
*Жељко Иваниш***

ИСКУШЕЊА ЕВРОПСКИХ ИНТЕГРАЦИЈА***

Сажетак

Европска унија је пример стварања нове форме државности. Реч је о супранационалној творевини на регионалном нивоу која се креће у правцу комплетирања своје државолности. Ако би се судило по недвосмислено исказаном расположењу држава које претендују на ЕУ чланство, да тај пут пређу за што је могуће краће време, могло би се устврдити да је политичко јединство Европе њена сасвим извесна перспектива. О битно другачијем развоју догађаја - о могућности да Европска унија закаже, да почне да посрће, да постане неприхватљива за неке своје чланице, да престане да буде неодољиво привлачна за нечланице, да изгуби атрибут решења «које нема алтернативу» - о томе се углавном веома ретко говори. Анализирајући различите могуће сценарије даљег развоја процеса „уједињења“ Европе, аутори рада покушавају да идентификују изазове са којима ће се Европска унија сусрети уколико настави са процесом проширења.

* Факултет безбедности, Универзитет у Београду.

** Факултет безбедности, Универзитет у Београду.

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта број 47029, под називом „Рентабилни избор нових технологија и концепција одбране кроз друштвене промене и стратешке оријентације Србије у 21. веку“. Пројекат финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије у периоду 2011–2014. Руководилац пројекта је проф. др Момчило Милиновић.

Такође, у раду се разматра питање тзв. „европске будућности Балкана“, и критички пропитује „трајно“ опредељење земаља тог простора за укључивање у европске интеграционе процесе, као и флоскула о њиховој „безалтернативности“.

Кључне речи: Европска унија, Балкан, проширење, могући сценарио, устав, Русија, Турска, алтернатива

На простору Европе остварен је за сада највиши ниво регионалног повезивања. Европска унија је пример стварања нове форме државности. Реч је о супранационалној творевини на регионалном нивоу. Истовремено један део Европе, тзв. Западни Балкан, и даље је простор на којем се још увек не зна дефинитиван број и политичко-територијална организација држава; простор где још увек није завршен процес исцртавања државних граница; где се не зна ни то где ће коначно да почивају мртви, а камо ли то где ће и с ким ће да обитавају живи; где постоји држава чији се територијални интегритет и уставни поредак одржава споља наметнутом управом и у исто време држава чији се територијални интегритет и суверенитет силом споља настоје да разоре; где постоји држава из које један народ жели по сваку цену да оде и однесе територију на којој живи, и држава у којој постоји територија на коју не може да се врати народ који је на њој живео и с ње протеран; простор где свака држава потражује нешто од суседне или јој неку заслугу пориче, односно неку кривицу приписује; простор који не допушта да његово име – Балкан престане да буде синоним за нешто склоно немиру, сукобу и дељењу. Као такав, а географски неутуђив од Европе, он оспорава целовитост Европе у смислу могућности хармонизације међудржавних односа на читавом њеној територији. Да ли то значи да је Европа, упркос свим напорима, ипак осуђена да остане неуједињена? Које земље, пита се Гартон Еш, ЕУ може да апсорбује, а да не престане да функционише као политичка заједница? Може ли Турска бити Европа, а да то није Русија.¹

1 Еш, Г.Т., *Слободан свет*, Самиздат Б-92, Београд, 2006, стр. 212.

ПРОЈЕКЦИЈЕ БУДУЋНОСТИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Европска унија се креће у правцу комплетирања своје државоликости. Тај процес треба да се крунише усвајањем Устава као општег правног оквира за јединствено регулисање функционисања економског, политичког и безбедносног система Уније. Мада устав у свом првобитном облику није добио подршку у свим земљама које су организовале референдум за изјашњавање грађана о том питању,² потписивање Лисабонског уговора оставља простор за оптимизам да ће коначан резултат бити позитиван. Неки у то не верују, други, пак, сматрају да то и није судбинско питање за Унију и да она и без Устава може, као и до сада, успешно да функционише, са новим члановима или без њих. О битно другачијем развоју догађаја у Европи – о могућности да Европска унија закаже, да почне да посрће, да постане неприхватљива за неке своје чланове, да престане да буде неодољиво привлачна за нечланице, да изгуби атрибут решења „које нема алтернативу“ – о томе се углавном веома ретко говори. На основу тога могло би се закључити да је у Европској унији коначно пронађен рецепт за бесмртност регионалне сарадње и интеграција. У том случају остало би отворено само још једно питање: да ли је достигнут лимит ширења или има шансе за још неког да уђе у клуб бесмртних? Наравно, такав закључак је, гледано из европске перспективе, сувише повољан да се не би сумњичио. У том смислу пажњу заслужују разматрања која допуштају различите учинке и различите исходе европског заједништва. Аутори чланка „Пет сценарија за Европу сутрашњице“³ доделили су им називе који сами по себи говоре о широком распону тих могућности. На једном крају је судбина *Титаника*, на другом, статус *супер силе*. Између тих полова аутори виде још три три могућности означене као: *затворено језгро*, *Монеов метод* и *отворени гравитациони простор*.

2 Првобитна верзија Европског устава одбачена је на референдумима у Француској и Холандији 2005. године.

3 Алдиери, Ф., Емануилидис, Ј. и Морун, Р., Пет сценарија за Европу сутрашњице, *Лимес плус*, 2004, бр.1, стр.53- 59.

Први сценарио, „Титаник“, предвиђа следећу ситуацију: европска интеграција је доспела у кризу; идеја уједињења је искомпромитована неспособношћу заједнице да одговори на спољне и унутрашње изазове; све више излазе на видело супростављени интереси и разлике нових и старих чланица; структуре проширене ЕУ постале су неефикасне и неодлучне; трвења између националних руководства са структурама Уније отежавају однос грађана са Унијом; однос политичких снага у појединим земљама мења се у корист оних који сеprotиве Европи као идеји; различити политички концепти и системи вредности увећавају могућност сукоба између држава чланица; принцип европске солидарности више не даје резултате; поједине владе захтевају да се надлежности које су пренете на Унију врате на национални ниво; државе чланице више не подржавају ауторитет Брисела без резерве; Европа губи моћ и значај са становишта спољне политике и безбедности; уместо Уније на значају добијају различита привремена савезништва; јединствену Европу замењује разједињена Европа у оквиру које коалиције користе различите стратегије у међусобном надметању; то се неповољно одражава пре свега на стабилност на источној граници Уније; у недостатку адекватне понуде за интеграцију у Унију земље кандидати губе интерес за придруживање; значај Уније као фактора стабилности се смањује до степена ирелевантности.

Други сценарио, „затворено језгро“, полази од претпоставке да међу државама чланицама Европске уније не постоји сагласност у вези са развојем будуће политике. Различите концепције онемогућавају доношење одлуке о реформи заједнице која би била прихватљива за све, што има за последицу да група држава чланица међусобно сарађују ван оквира заједничких споразума. Оне на тај начин стварају европско „затворено језгро“, мада настављају да се користе предностима заједничке валуте и јединственог тржишног простора. Услов за улазак у „затворено језгро“ су значајни војни капацитети и спремност да се преузме међународна одговорност. У немогућности успостављања јединствене спољне политике и политике безбедности која би била изнад националног нивоа, поједине чланице успостављају сарадњу ван структура Уније. Државе које прве предузимају кораке ка тесној политичкој сарадњи су Немачка и

Француска којима се временом придружују још неке чланице ЕУ. Наспрам њих су земље носиоци евроатлантске сарадње Велика Британија и Шпанија које тесно сарађују са Сједињеним Државама. У таквој ситуацији обуставља се процес проширења: „визију политичког јединства Европе заменио је прагматизам“. Европа „затвореног језгра“ добија карактеристике ексклузивног клуба.

*Трећи сценарио, „Монеов метод“.*⁴ Према овом сценарију, будући развој Европске уније одвијаће се на начин сличан оном из претходних деценија. Мада након проширења ЕУ није у стању да одговори на све изазове онако ефикасно како то могу да чине националне државе, користи од заједничког унутрашњег тржишта и шенгенског визног режима, као и свест да су европске интеграције гаранција мира и стабилности у овом делу света, довољно су јак разлог за одржавање јединства Европе. Криза у сфери економије и одлагање реформе социјалног система приписују се неконструктивном понашању националних влада, а не мањкавости Уније, што значи да се ренационализација европске политике не види као алтернатива постојећем курсу интеграције. Улога Уније у међународној заједници ограничена је водећом улогом Сједињених Држава. Због недостатка политичке воље влада, она не учествује одлучно и одлучујуће у међународном развоју и нема изгледа да постане стратешка светска сила. Европљани нису спремни на већа издвајања неопходна за значајно повећавање војних капацитета, тако да се деловање Европске уније на плану безбедности и одбране ограничава на регионални ниво. Пријемом нових чланица са простора источне и југоисточне Европе усложњава се процес унутрашње консолидације што се одражава на заустављање даљег ширења. Шансе преосталих претендента на чланство у Унији постају све мање. Преговори за придруживање Турске се обустављају. Уместо питања проширења, актуелно постаје питање успостављања нових односа са околним земљама при чему њихов мотив регионалне сарадње није више потреба за чланством у Унији, већ функционална повезаност са њом.

Четврти сценарио, „отворени гравитациони простор“, предвиђа продубљивање процеса интеграције за шта

4 Ибид, стр. 52.

су посебно заслужне поједине „авангардне државе“ Уније које учествују у већини пројеката за интеграцију и које чине центар једног отвореног гравитационог простора. Правац њиховог деловања је пуно политичко јединство. У то име оне настоје да спрече ограничавање ЕУ на област слободне *de luxe* размене и маргинализовање њених супранационалних институција. Већина земаља чланица подржава продубљивање процеса интеграције, али њихова бројност озбиљно отежава даље кораке у том правцу. Земље највише заинтересоване за интеграцију, користећи принцип флексибилности Уније, продубљују сарадњу у постојећим оквирима и успостављају нове облике интеграција. „Отворени гравитациони простор“, омогућује свакој држави у сваком тренутку учествовање у различитим иницијативама које су у функцији успостављања политичког на наднационалном нивоу. Гарант тога је значајна извршна и законодавна моћ Европске комисије, односно Парламента у којима се не праве разлике међу представницима држава које учествују и оних које не учествују у процесу продубљивања интеграције, али право гласа у Савету министара при одлучивању о тим питањима имају само они представници земаља учесника. Уместо консензусом, одлуке се углавном доносе већином гласова. Процес проширења се наставља. Упоредо са процесом интеграције око гравитационог простора, државе које нису део ЕУ могу се у кратком року придружити и учествовати у појединим областима политике уније, мада јој у потпуности не припадају. Тиме се отварају врата државама са периферије Европе које немају шансу да у блиској будућности постану чланице Уније, да учествују у њеним пројектима. Циљ ове сарадње је стабилизација и развој региона и пружање алтернативе уласку нових чланица у Европску унију.

Пети сценарио, „европска суперсила“, полази од претпоставке да је Европа располаже капацитетима моћи који је реално чине светском силом. Та моћ почива на високој продуктивности, броју становника, војном потенцијалу и јединственом европском систему вредности. Европска унија је на прагу да оствари свој крајњи циљ, да постане Европа држава на коју су све чланице пренеле велики број својих надлежности из области унутрашње и спољне политике и економије. Као друга светска супер сила Европска унија је

отворена за пријем нових чланова и као таква она је једина сила на свету која се територијално шири. После придруживања Турске свим европским државама отворена су врата за пријем у Унију. Та могућност није ускраћена ни земљама изван Европе, као што су, на пример, Израел или Мароко. Стварањем европских оружаних снага са нуклеарним арсеналом које јој, заједно са местом у Савету безбедности, уступају Француска и Велика Британија, Европска унија постаје равна Сједињеним Државама у сфери политике безбедности на глобалном плану.

О вероватноћи сваке од ових пет сценарија незахвално је судити. Искуство и теорија вероватноће сугеришу да су вероватнија стања која се налазе негде између наведених полова – судбине *Титаника* и статуса *супер силе*. Наравно, ни гранична решења не могу се сасвим искључити. Ако ништа друго, она и када нису поткрепљена очекиваном аргументацијом, вредна су као подсећање на, чини се, неоспорну истину да не постоји друштвено стање које нема алтернативу. Свака и мало вероватна варијанта развоја неке ситуације, било да је крајње повољна или крајње неповољна, заслужује да се узме у обзир приликом пројектовања решења за које је она релевантна. У том смислу треба размотрити и питање тзв. „европске будућности Балкана“, под којом се обично подразумева трајно опредељење земаља тог простора за укључивање у европске интеграционе процесе. При томе се често наглашава да то опредељење *нема алтернативу*, што би, дословно тумачено, трабало да значи да они који остану изван Европске уније не могу да се надају ничему добром, да су осуђени на назадовање, да им је судбина неизвесна, да, у најбољем случају, могу да рачунају на таворење без изгледа да икада достигну оне који су постали део уједињене Европе.

Такво резонување полази очигледно од претпоставке да је Европска унија апсолутно способна да успешно одговори на изазове с којима се суочава свака «породица» са повећавањем броја чланова, те да ће, упркос замкама проширења, остати заинтересована за увећање и вољна да сваком „ново-рођенчету“ призна статус одраслог члана породице. Ако би та претпоставка била апсолутно тачна, тј. ако је искључена могућност да Европску унију задеси судбина описана претходно наведеним сценаријом „Титаник“ или сценаријом „За-

творено језгро“, онда би безалтернативно (безрезервно) опредељење за „европску будућност“, у смислу „Европска унија и само Европска унија“ било заиста опција којој не би требало тражити алтернативу. Међутим, у недостатку безрезервне сагласности са том претпоставком, која чак и да постоји тешко да могла бити поткрепљена довољно чврстим аргументима, није сувишно имати у виду и резервне варијанте будућности. Оне вероватно нису тако примамљиве као будућност у „породичном кругу“ званом Европска унија, али могу бити прихватљиве, ако не другачије онда као мање условљаван избор. Све док је у игри опција „замрзавање процеса ширења“, државе које још увек нису ушле у процедуру за пријем у Унију немају право да се одричу креирања своје будућности изван њених граница. Обустављање ширења на неодређено време или до испуњења неког услова којем се не може одредити рок (на пример, до усвајања европског устава) значило би да на неодређено време настављају да егзистирају „две Европе“. Прва је недвосмислено исказала своје предности. Доказ за то чињеница да је нико није напустио нити то најављује. Друга може да се определи да чека да постане Прва, да остане оно што јесте или да тражи резервну опцију. Уколико уважимо овај други избор, као логично намеће се питање – можемо ли говорити о постојању само једне, односно две Европе?

ЈЕДНА ИЛИ ВИШЕ ЕВРОПА

Пријемом Румуније и Бугарске, Европска унија је учинила одлучујући искорак на југоисток. На том правцу нема више држава које географски потпуно (читавам својом територијом) припадају Европи. Такав искорак на исток подразумева придруживање Украјине, Белорусије и Молдавије. На југу су, након пријема Хрватске у чланство, на реду за пријем, односно за кандидатуру за пријем, земље Западног Балкана (Албанија, Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора) свака са више или мање ентузијазма и препорука. На северу, ван Уније, али без захтева да јој се придружи је Норвешка. Географски усред Уније, али не у њеном саставу, је Швајцарска. Ове две нечланице нико, међутим, не сматра због тога хендикепираним, нити њихову позицију помиње као проблематичну за Европску унију у било ком смислу (економском,

политичком, безбедносном, културолошком). Оне се, дакле, не раздвајају од онога што се доживљава као већински, стабилнији, уређенији и просперитетнији („европеизовани“) део Европе.

Тако је Европска унија постала синоним за Европу која геополитички припада Западу, а која осим западне Европе укључује и „позападњене“ балтичке државе и државе централне и југоисточне Европе, чланице некадашњег Варшавског уговора. Бити у Европи, у пригодном политичком речнику значи бити у Европској унији; бити на путу ка Европи, значи испуњавати услове за пријем у чланство. Ако би се судило по недвосмислено исказаном расположењу оних који су се упутили ка Европи да тај пут пређу за што је могуће краће време, могло би се рећи да је политичко јединство Европе њена сасвим извесна перспектива. То би требало да значи да су ЕУ и преостали део Европе већ постали два дела једног организма – „два плућна крила“ будуће уједињене Европе, како је својевремено папа Војтила видео њен источни западни део.

Ипак, чини се да је рано за такав оптимистички закључак. Ова два плућна крила (ЕУ и остатак Европе) разликују се не само по капацитету него и по ритму којим дишу. Док је тако, док земље заинтересоване за улазак у Унију не испуне за то предвиђене и у међувремену вероватно проширене услове, и док се тај њихов труд не верификује пуноправним чланством, Европа и даље (на неодређено време) остаје располућена. За ту подвојеност могло би једнако, а можда и више, бити одговорно то како државе нечланице доживљавају своју искљученост из „клуба привилегованих“, него објективна позиција у којој се оне налазе. Познато је да неузвраћена љубав утолико више боли уколико је удварање било упорније и искреније. С тог становишта, промовисање чланства у Унији у циљ који нема алтернативу може да буде контрапродуктивно. Није спорно да оно подстиче државе „озбиљне кандидате“ да, припремајући се за пријем, усвоје више стандарде економског, политичког и безбедносног организовања, што је објективно у интересу њиховог општег развоја, независно од коначног исхода процеса придруживања. Међутим, суочавање са тешко прихватљивим условима, односно условима које је немогуће у кратком року испунити

или се доживљавају као уцењивање – изнуђивање уступака који имају за последицу одлагање остваривања циља, може да првобитну искрену жељу за приступањем Унији редукује до нивоа равнодушности. Није искључено да се, због фрустрираности неуспешним покушајима да се издејствује чланство, та искрена жеља преиначи у своју супротност – у одбојност према Унији. У том случају, осећај понижености оних који нису положили пријемни испит за Унију, уз препотентно шепурење новопримљених, арогантан став старих чланица и патерналистички однос челника „европске породице“ према „понављачима“, могу трајно да удаље те две Европе више него што би то био случај да није било никаквог покушаја кандидовања и полагања пријемних испита – достављања потврда о „зрелости“ за улазак у друштво европеизованих нација.⁵

Друге „две Европе“ могле би да настану унутар саме Европске уније. То би се, на пример, догодило уколико би Унија, у интересу ефикасности одлучивања и у име уважавања евидентних разлика између држава чланица у погледу њихове величине и степена развијености, па самим тим и у погледу доприноса снази заједнице, одустала од принципа „једна држава један глас“.⁶ Напуштањем одлучивања кон-

5 Доказ за то је, на пример, чињеница да са одлагањем пријема Турске у Европску унију, све мање Турака верује да ће њихова земља постати члан. Истовремено, смањује се и број оних који тај пројекат подржавају. Подаци добијени испитивањем јавног мњења у јесен 2006, само годину дана након отпочињања преговора за чланство Турске у ЕУ, показали су да тек једна трећина Турака недвосмислено жели да њихова земља постане члан ЕУ. Две године раније ова подршка је била за дупло већа. *Turks cool towards „unfaiitful“ Europe*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6121106.stm>. (приступљено: 20.10.2013.)

6 Наговештаји промена у том правцу већ постоје. О њима се говори поводом иницијативе за расправу о тзв. поједностављеном уставу. Поједине земље већ су реаговале на то претњом да ће ускратити подршку сваком новом споразуму који редукује њихово права у процесу гласања у Унији. За браћу Каћински, трагично преминулог председника Пољске и бившег премијера ове државе, то је било нешто „за шта вреди умрети“ [EU constitution „can be simple“, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/europe/6753935.stm>. (приступљено: 21.10.2013); Polish leader to debate EU treaty, <http://www.source.ly/10ccI#UmQeuRDfWWQ> (приступљено: 21.10.2013)]. Варшава је изричито тражила да се из текста предлога Устава избаци став о тзв. „дуплој већини“ по којем би се при доношењу важних одлука узимао у обзир не само број држава које гласају «за» или „против“ него и број становника

сензусом, земље чланице не би више ни формално биле равноправне, а то је стање у којем би се и други облици (не)равноправности као што је, на пример, постојање ограничавање за прилив радне снаге из новопримљених земаља током тзв. прелазног периода⁷, опажали под утицајем негативног хало ефекта. Мада та врста подвојености није имиџ који би Унија желела да гради, врло је вероватно да ће се она кад-тад одлучити за диференцирано право гласа, како би се заштитила од честих блокирања процеса одлучивања због немогућности постизања консензуса. Додатни разлог за то могао би да буде наговештени пријем нових чланова којим ће се, ако до њега дође, већ сада велики број учесника договарања (27 чланова са истим правом гласа) повећати до цифре када постизање правог договора (без притиска и уцена) постаје скоро незамисливо. Водеће земље Уније тешко могу да пристану на наставак процеса ширења, ако он повећава ризик од настанка таквог стања. Због тога се чини основаном претпоставка да је предлог да се одложи пријем нових чланова до усвајања европског устава мотивисан, између осталог, настојањем да се у међувремену измени начин одлучивања, ако не генерално, онда бар у вези са неким проблемима чија решења не трпе одлагање. Други разлог за извесну рестрикцију равноправности односи се на евидентну потребу да се рационализује функционисање скупог административног апарата који са пријемом сваког новог члана постаје све гломазнији. Као очигледан пример за то наводи се потреба превођења великог броја докумената и хиљада страна разног радног материјала која проистиче из равноправности језика свих чланица. Апсурдност трошкова остваривања те врсте равноправности постаје више него очигледна када има у виду то да би, у случају пријема земаља западног Балкана, некада је-

тих држава, тј. специфична тежина њиховог гласа. У тој формули препознаје се ризик од доминације најмногољуднијих чланица – у преводу, ризик од доминације Немачке која би, уз сагласност још две три бројније нације могла увек да обезбеди усвајање одлуке која њој одговара (Страх од „немачке Европе“, *Политика*, 19. 06.2007.).

7 Споразуми о приступању прописују прелазни период у трајању од седам година током којег старе чланице могу да задрже ранија ограничења на пријем радне снаге из новопримљених земаља (Бекер, Ј. и Комлози, А., *Границе у савременом свету*, Филип Вишњић, Београд, 2005, стр. 147)

динствен језик на простору садашње четири државе (Босна и Херцеговина, Србија, Хрватска, Црна Гора) требало да се појави у четири засебне варијанте. У противном, ако би изостала било која од њих, игнорисана држава имала би право да се прогласи „дискриминисаном“. Тешко је поверовати да се било која добровољно одрекне тог права, као што је тешко поверовати да ће Унија лако толерисати ту врсту расипништва у име лечења комплекса новокомпонованих балканских држава. Већа је вероватноћа да ће, пре него што дође у ту апсурдну ситуацију, одредити за неку рационалнију и економичнију варијанту остваривања равноправности, што, неминовно подразумева извесну рестрикцију једнакости која ће, вероватно, да погоди мање респективне чланице и оне земље које тек треба да се прикључе заједници. На линији таквих диференцирања која, у крајњем случају, не искључују ни установљавање неке врсте права вета резервисаног за водеће земље, могла би се успоставити провизорна граница између различитих Европа унутар Европске уније. То су оне границе које би, према предвиђањима аутора „Пет сценарија за Европу сутрашњице“, одвајале „затворено језгро“ или „отворени центар гравитације“ од остатка Уније и дела који Унијом није обухваћен.

Постојаност и локација тих невидљивих граница тичу се још једног битног питања када је реч о геополитичкој перспективи европског континента. То је питање „коначних“ геополитичких лимита Европске уније. Разумљиво је да је она, као и све претходне велике силе, заинтересована да буде што је могуће већа, али тако да увећање буде у функцији повећања њене конкурентности. Кључна дилема у вези с тим јесте питање крајњег домета сарадње и форми евентуалних интеграција са Турском и Русијом. Скоро сва досадашња разматрања на ту тему завршавала су се изнаглажењем ваљаних разлога за заустављање процеса ширења испред граница и једне и друге. При томе је кључну улогу имало становиште да основа уједињења мора да буде сличност у вредностима које су битне за очување унутрашње кохезије, а самим тим и чинилац увећања способности одбране од спољашњих опасности. То становиште и данас је присутно, само што су критеријуми идентификовања кључних вредности

донекле модификовани. То важи како у случају односа према Турској тако и према Русији.

Мада значајан део територије Русије географски припада Европи и мада одавно постоје различите идеје о евроазијским интеграцијама у којима азијска димензија димензија неизоставно подразумева Русију, њу је веома тешко замислити као члана Уније, осим у неким сасвим промењеним геополитичким околностима и под другачијим правилима организовања и функционисања заједнице. У прилог оправданости њеног искључивања из планова о коначним геополитичким лимитима ЕУ, у први план се истиче њена величина, односно, како је то својевремено оценио немачки министар одбране Фолкер Рие, њени „енормни потенцијали и геостратешки положај“, који „вишеструко надмашују европске димензије“ и чине је неподобном за чланство у ЕУ и за европске савезе уопште.⁸ Наравно, постоје и други једнако важни разлози. То је једноставно чињеница да је пре било каквог значајнијег корака ка промоцији идеје евроазијских интеграција, већ увелико одмакао процес укорењивања евроатлантског стратешког партнерства. То је оно што неки аутори препознају као „нуклеус нове Евроамерике“ који је резултат победе Сједињених Држава у хладном рату захваљујући којој им је припао геостратешки плен, којег оне ни у ком случају не желе да се одрекну.⁹

Укорењивање тог евроамеричког нуклеуса, које здушно подржавају новопримљене земље источне Европе и Балтика, и за које је, од старих чланица, посебно заслужна Велика Британија, има за последицу додатно одливање моћи ЕУ у корист НАТО. Доказивање привржености НАТО постало је саставни део пријемног испита за чланство у Унији. Није случајно да су свих 12 новопримљених чланица претходно постале чланице НАТО. Да то нису учиниле, и Бугарска и Румунија, а можда и Балтичке земље, вероватно би још увек чекале у реду за пријем. Ипак, чланство у НАТО, ма колико да је значајан (скоро неопходан) није и довољан услов за улазак у клуб „бољег“ дела Европе. Доказ за то је случај Турске. Она, као једна од моћнијих чланица НАТО и најзначајнији

8 Према, Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000, стр. 69.

9 Карлачо, Л., *Ex oriente nox*, *Лимес плус*, 2004, бр.1, стр. 21.

партнер Америке у региону, има пуну њену подршку за пријем у Европску унију, па ипак је још далеко од тог циља. У њеном случају, различитости (географске, религијске, историјске) које је деле од Европе очигледно су имале превагу над препорукама које јој доноси партнерство са Америком, односно улога у евроатлантској алијанси.¹⁰ Како закључују Њумен и Велш читава идеја Европе дефинисана помоћу „другог“, терминима који говоре шта Европа није. „Друго“ је одиграло одлучујућу улогу у формулисању европског идентитета, а то „друго“ биле су углавном Турска и Отоманска империја.¹¹ Исти разлози чине и данас главну препреку прихватању Турске за члана ЕУ.¹² Пријему Турске у ЕУ отворено се противи Француска. Тај став експлицитно је заступао бивши француски председник Никола Саркози који је сматрао да Турска ни географски, ни културно, ни политички не припада Европи.¹³ Мишљење свог бившег председника дели велика већина (две трећине) становника Француске. Исти процената противника пријема Турске у ЕУ има и међу становницима Грчке и Кипра, док их је у Аустрији чак око 80 одсто, што, наравно, продубљује сумње Турака у искрене намере Европе у преговорима о придруживању, па и сумњу у сврсисходност настојања да се испуне захтевани услови.¹⁴ Према истраживањима јавног мњења из 2006. године, три четвртине становника Турске сматра да у тој земљи расте антиевропско расположење. То се доводи у везу са податком да је последњих година рапидно опало уверење Турака да ће њихова земља постати члан ЕУ. Наиме, 2004. године у то је

10 Турска је још 1959. године поднела захтев за пријем у Европску економску заједницу (ЕЕЗ). Већ 1963. године потписала је са ЕЕЗ уговор о придруживању; 1987. године поднела је молбу за пуноправно чланство у ЕЕЗ; 1995. године постигнут је договор о царинској унији између ЕУ и Турске; 1999. године Турска је званично постала кандидат за ЕУ; а 2005. године започети су преговори о придруживању. Brussels sets deadline for Turkey, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6126252.stm> (приступљено 19.10.2013.)

11 Neuman, I. and Welsh, J., The Other in European Self Definition, *Review of International Studies*, 1991, No 4, pp. 327-348.

12 За више видети: Ђурић Ж, Ајзенхамер В, „Политички систем Турске на размеђу кемализма и исламизма“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2011, No.4, стр. 444-446.

13 Париз против Турске у ЕУ, *Политика*, 15. 06. 2007.

14 Turks cool towards «unfaithful» Europe, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6121106.stm>. (приступљено: 20.10.2013.)

било уверено чак 67,5 одсто Турака, годину дана касније, 57,4 одсто, а у 2006. години свега 32,2 одсто.¹⁵ Најновија истраживања јавног мњења спроведена од стране Немачко-турске Фондације за образовање и научна истраживања (ТАВАК), показују да ЕУ-оптимизам и даље у драстичном паду, те данас чак 74% турских грађана сумња да ће Турска икада постати чланица Европске Уније.¹⁶ Мада званичници Турске доследно понављају да је њихова земља чврсто опредељена за чланство у ЕУ и да «остаје решена да задовољи све критеријуме које Унија поставља», извештачи са терена оцењују да су Турци већ постали „уморни од сталних притисака из Брисела“ и да придруживање Унији подржава тек око 30 одсто становника.¹⁷

Очигледно је да постоје различите перцепције геополитичке позиције и улоге Турске у безбедносној архитектури Европе. Будући да је окружена Балканом Кавказом и Средњим истоком, Турска је, по свом географском положају, како сликовито дочарава један турски аутор, „у епицентру Бермудског троугла постхладноратовске нестабилности“, али је, резигнирано закључује он, „изгледа потребна Европи као војно средство за кризни менаџмент“.¹⁸ Другим речима, она је у Европи несумњиво пожељна као респективна чланица НАТО, али не и као чланица ЕУ. Изгледа да су у праву аналитичари¹⁹ који процењују да је култура и даље врло утицајан, ако не и најутицајнији чинилац при исцртавању „коначних“ граница Европске уније, чак и онда када се економски и политички аспекти, као што су мир и демократија, истичу као званични критеријуми. Има, наравно и другачијих схватања која придају одлучујући утицај економским интересима. На пример, према Ангелу Гурију, званичнику Организације за европску сарадњу и развој (ОЕЦД), чланство Турске у ЕУ сасвим извесно због тога што је то „у интересу свих“. Он сма-

15 Само трећина Турака за ЕУ, *Политика*, 27.10.2006.

16 Турци изгубили наду да ће ући у ЕУ, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/6344-turci-izgubili-nadu-da-e-ui-u-eu>

17 Brussels sets deadline for Turkey, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6126252.stm> (приступљено 19.10.2013.)

18 Bilgin, P., A return to «civilisational Geopolitics» in the Mediterranean, *Geopolitics*, 2004, No 2, p. 282.

19 Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000, стр. 69.

тра да, као што је својевремено пут свиле чинио доступним оријентална богатства Паризу и Лондону, тако би и Турска као чланица Уније, због своје близине енергетским изворима на простору Блиског истока и у кавкаско-каспијском региону, могла да буде гарант снабдевања европских потрошача, а тиме и фактор одрживости развоја Европе.²⁰ У том случају Европа би се отарасила дела нелагодности коју јој причињава зависност од руских енергената, односно енергената из Централне Азије који се допремају преко руске територије. Међутим, она тиме постаје већи зависник од стабилности ситуације на простору Блиског истока и заробљеник дебаланса који би био произведен уласком Турске у Унију, а што иначе један од разлога за негативан став према идеји придруживања Русије.

ЗАКЉУЧАК

Дакле, питање коначног проширења Уније и дилема „једна или више Европа“ неизоставно је повезано са процесом исплативости ризика којим се плаћа очекивана добит од појединих варијанти проширења или пак замрзавања тог процеса у достигнутом стадијуму. Идеја замрзавања образлаже се оценом је и у садашњим границама ЕУ сувише хетерогена и да је то чини подложном деловању центрифугалних сила. Њихово потенцијално извориште је, на пример, различит став о томе који одбрамбени идентитет (па и идентитет уопште) има приоритет – да ли европски или евроатлантски; затим питање атлантске зоне слободне трговине (неке земље се залажу за њу, друге су против тога); питање равноправности старих и нових чланица²¹, и низ других. Под утиском тих различитости неки аутори су склонили да, аналогно поделама на глобалном плану, и у оквиру ЕУ препознају извесну поделу у на Север и Југ.²² Вероватно је да ће та подела и друге могуће поделе унутар ЕУ бити израженије уколико је темпо

20 Анкара даље од Брисела, *Политика*, 27. 10. 2006.

21 Новопримљене земље, иако формално пуноправне чланице, то *de facto* нису. Бар за извесно време играју улогу периферије Уније. Током прелазног периода од 7 година влада режим ограниченог прилива радне снаге из новопримљених земаља у земље старе чланице.

22 Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000, стр. 70.

њеног ширења бржи, а критеријуми за то недоследни. Било како било, то је ризик који се преузима у име користи које се могу очекивати од проширења.

ЛИТЕРАТУРА

- Алдиери, Ф., Емануилидис, Ј. и Морун, Р., Пет сценарија за Европу сутрашњице, *Лимес плус*, 2004, бр. 1.
- Бекер, Ј. и Комлози, А., *Границе у савременом свету*, Филип Вишњић, Београд, 2005.
- Bilgin, P., „A return to ‘civilisational Geopolitics’ in the Mediterranean“, *Geopolitics*, 2004, No. 2.
- Ђурић Ж, Ајзенхамер В, „Политички систем Турске на размеђу кемализма и исламизма“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, 2011, No.4
- Еш, Г.Т., *Слободан свет*, Самиздат Б-92, Београд, 2006.
- Карлачо, Л., *Ex oriente nox*, *Лимес плус*, 2004, бр. 1.
- Neuman, I. and Welsh, J., *The Other in European Self Definition*, *Review of International Studies*, 1991.
- Туоми, О., *Нова геополитика*, Београд, Школа националне одбране, 2000
- Анкара даље од Брисела, *Политика*, 27. октобар 2006.
- Само трећина Турака за ЕУ, *Политика*, 27. 10. 2006.
- Страх од „немачке Европе“, *Политика*, 19. 06.2007.
- Brussels sets deadline for Turkey, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6126252.stm>.
- EU constitution „can be simple“, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/europe/6753935.stm>.
- Polish leader to debate EU treaty, <http://www.source.ly/10ccI#UmQeuRDfWWQ>
- Turks cool towards „unfaithful“ Europe, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6121106.stm>.
- Турци изгубили наду да ће ући у ЕУ, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/6344-turci-izgubili-nadu-da-e-ui-u-eu->

**Zoran Kilibarda
Zeljko Ivanis**

CHALLENGES OF EUROPEAN INTEGRATION

Resume

The European Union is an example of the creation of a new statehood form on the supranational regional level. If we judge by undoubtedly expressed mood of the states which aspire to become a part of EU, and their tendency to cross that path in the shortest possible time, it could be argued that political unity of Europe is quite certain perspective. But general and academic public rarely talks about very different course of events – the possibility that the EU fails, begin to stumble, becomes unacceptable for some of its members, ceases to be irresistibly attractive for non-members, lose attribute of the solution «that has no alternative». By analyzing the different possible scenarios of further development of „united“ Europe, the authors are trying to identify challenges that European Union is to meet if it continues with the process of enlargement. Also, the paper considers the question of the so-called «European future of the Balkans», and critically examines «permanent» commitment of the countries of the region to their inclusion in the European integration process and «no alternative» interpretations of this integration.

Key words: European Union, the Balkans, enlargement, possible scenario, the constitution, Russia, Turkey, alternatives

Овај рад је примљен 20. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

**ПРОМЕНЕ
У САВРЕМЕНИМ ГЛОБАЛНИМ ОДНОСИМА**

Горан В. Николић

КАДА ЋЕ КИНЕСКА ЕКОНОМИЈА
ПРЕСТИЋИ АМЕРИЧКУ?..... 101-118

Миша Стојадиновић, Данило Шуковић

НОАМ ЧОМСКИ И НЕОИМПЕРИЈАЛНЕ
АМБИЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА
НА РАЗМЕЂУ МИЛЕНИЈУМА 119-133

Јован Б. Душанић

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ
И ПРЕРАСПОДЕЛА БОГАТСТВА 135-171

*Горан В. Николић**

КАДА ЋЕ КИНЕСКА ЕКОНОМИЈА ПРЕСТИЋИ АМЕРИЧКУ?*

Сажетак

Први пут у модерној историји једна незападна држава, Кина, постала је прва индустријска сила света и највећи глобални извозник. Средњорочно посматрано, глобални финансијски систем се креће ка мулти-валутном систему, где ће долар постати само једна од неколико валута које ће делити међународну улогу. Референтне пројекције показују да ће економија Кине престићи америчку већ почетком 20-их година овог века, и Велика рецесија 2007-08. само је убрзала ове процесе. Међутим, САД ће извесно још деценијама задржати технолошки супериорну привреду, обим војне моћи у поређењу са оном код потенцијалних противника ће остати неупоредиво већи, док је степен политичког утицаја у међународним односима без преседана.

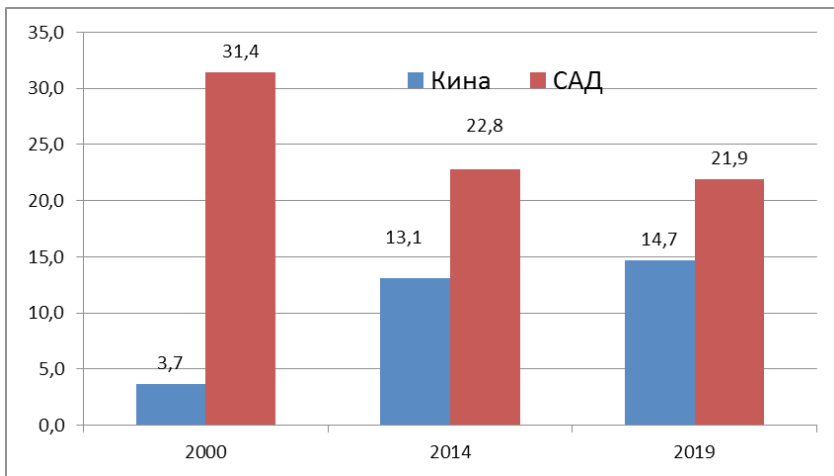
Кључне речи: глобална економија, Велика рецесија 2007-08, јуан, долар, Кина, САД

* Институт за европске студије, Београд.

** Рад је део пројекта „Србија у процесима европских интеграција: глобални контекст, институције и идентитет“ који под бројем 179014 финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. ПРОЈЕКЦИЈА СРЕДЊОРОЧНОГ ТРЕНДА БДП-А САД И КИНЕ

Пројекције *International Monetary Fond* за наредне године указују на наставак тренда који траје од краја деведесетих.¹ На Графикону 1 дате су тенденције (и процене) вредности, изражене у процентима глобалног БДП, БДП за САД и Кину, две водеће индустријске, односно економске силе. Јасно је видљив тренд опадања удела прве и раст учешћа друге земље у глобалном БДП (смањивање удела САД у глобалном БДП, посебно је изражено након 2000. и убрзано кризом 2008). Овај тренд је још израженији ако се посматрају БДП-ови по куповној моћи (*PPP*), где је Кина већ на 3/4 нивоа САД.



Графикон 1
Учешће САД и Кине у глобалном БДП 2000, 2014. и 2019.

Извор: IMF, *World Economic Outlook: Recovery Strengthening, but Requires Stronger Policy Effort*, IMF Survey, April 8, 2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2014/res040814a.htm> (12/04/2014)

1 IMF, *World Economic Outlook: Recovery Strengthening, but Requires Stronger Policy Effort*, IMF Survey, April 8, 2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2014/res040814a.htm> (12/04/2014).

И пројекције *Economist Intelligence Unit* су у складу са прогнозама *IMF*. Наиме, *Economist Intelligence Unit* процењује да ће глобални раст бити релативно стабилан у наредних пола деценије (нешто испод 3% просечно по тржишним курсевима). Америчка економија би након ове године требало да има раст од око 2,5% просечно закључно са 2018, док ће кинески привредни раст лагано успоравати у наредних пола декаде, да би 2018. износио још увек импресивних 6%.²

По БДП по куповној моћи (*GDP PPP*) по први пут у последњих два и по века, ЗУР су 2013. стварале преко половине светског БДП.³ Пет година касније, 2018. (према пројекцијама *ММФ*, 2013) БДП по куповној моћи за Кину ће износити 20 730 милијарди долара, за ЕУ 19 417, а за САД 21 556 милијарди долара, што посредно указује, имајући у виду трендове раста, да ће већ 2019. Кина по овом показатељу постати прва економија света.

Ови подаци, свакако, узнемирују јавно мњење на Западу. Крајем 2013. и почетком 2014. интензивирала се дебата да ли ће се САД суочити са тзв. секуларном (дугогодишњом) стагнацијом, односно спорим растом? Уважени амерички економиста, Лоренс Самерс (*Lawrence Summers*), указује да је од почетка овог века годишњи раст БДП-а САД износио у просеку 1,8%, знатно испод раста претходних деценија, без обзира на негативне реалне камате током претходних пет година и изузетно лабаву монетарну политику.⁴ Процене убрзања раста у 2014. су охрабрујуће, али ће и поред тога производња и запосленост остати далеко испод очекиваног тренда пре 2007. Постоје знаци слабљења кредитних стандарда и надуване вредности актива (некретнина и акција), што указује да би могло доћи до повратка проблема карактеристичних за период 2005-07. Дакле, изазов није само да се постигне солидан раст, него да се то учини на финансијски одржив

2 *Economist Intelligence Unit, Global outlook summary. Global Forecasting Service (April 14th, 2014), file:///C:/Users/pc2012/Downloads/GSJXAB00_20140416.pdf, p. 5 (19/04/2014).*

3 Simeon Djankov & Antoine Van Agtmael, „BRIC Wall“, *Foreign Policy* (24.9.2013), http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/09/24/bric_wall_emerging_markets_growth.

4 Lawrence Summers, „Washington must not settle for secular stagnation“, *Financial Times* (5.1.2013), <http://www.ft.com/cms/s/2/ba0f1386-7169-11e3-8f92-00144fe-abdc0.html#ixzz2pJNp5GZd>.

начин. Дobar део проблема привреде САД је у неадекватним квалификацијама радне снаге, недовољним иновативним капацитетима корпорација, одлагању пореске реформе, те проблему дугорочне одрживости пензионог и система здравствене заштите. Међутим, то су структурни проблеми, и мало је вероватно да се ту направе снажни помаци у наредних пет до десет година (потребно је време за образовање, нпр). Поред тога, повећање способности да се произведе више неће се 'преточити' у повећану производњу уколико не постоји већа потражња за робом и услугама. Тренутна економска политика се ослања на каматне стопе знатно ниже од стопа раста, што у дужем временском периоду практично гарантује појаву великих 'мехура' и опасног повећања леверица, односно задужености, компанија. По Самерсу, потребно је подићи ниво тражње кроз окончање тренда све мање државне потрошње и запослености. Наиме, треба искористи текући период да се обнови и изгради инфраструктура. Подизање тражње такође би могло да подстакне приватну потрошњу, посебно у енергетском сектору.

За успоравање релативног опадања САД од велике важности је наводна 'freaking' револуција (нафта и гас из уљних шкриљаца, хидраулично произведена), односно потенцијал да САД у наредној деценији постане, заједно са Канадом, енергетски самодовољна (што имплицира снажно слабљење позиција земаља Залива и Русије). О овој широко дискутованој теми постоје опречна мишљења, иако је чињеница да су у последњих седам година, закључно са августом 2013, САД за чак 30% смањиле увоз сирове нафте, укључујући и нафтне деривате. Нпр. Дејвис и Легет (*Davis & Leggett*) показују да ће америчка продукција тешке нафте ('tight-oil') достићи максимум 2017. и почети да опада.⁵

Велики проблем за одрживост јавних финансија САД представља снажан раст нето јавног дуга, који се дуплирао од 2007. када је износио 36% БДП. Обесхрабрујућа је тенденција његовог даљег увећања, што је добрим делом последица Обаминах програма, пре свега: *Social Security, Medicare,*

5 Daniel Davis & Jeremy Leggett, „Underground Truths: Shale Won't Save Us“, *The National Interest* (October 28, 2013), <http://nationalinterest.org/commentary/underground-truths-shale-wont-save-us-9320?page=1>.

Medicaid. Истина, оно што делимично олакшава ситуацију је врло ниска камата на јавни дуг (2,6% почетком марта 2014).

Повезано са растом јавне потрошње је и раслојавање америчког друштва које прети да угрози његове базичне темеље. Штиглиц (*Stiglitz*) наводи да САД све више постаје друштво велике неједнакости и све мање социјалне мобилности, што је тренд који траје од 1983. И пре почетка рецесије, реалне зараде већине америчких породица постале су ниже него пре десет година. Повећана неједнакост није последица кризе 'subprime' кредита (хипотекарни кредити непоузданим дужницима) и рецесије, али ју је финансијска криза додатно погоршала. Доходак типичног мушкарца запосленог на пуно радно време стагнира у последњих тридесет година.⁶

Убрзавање раста САД подразумева превазилажење негативног утицаја скока дугорочних каматних стопа повезано са најавом *FED*-а јуна прошле године да ће до краја 2014. значајно умањити обим куповине државних обвезница, односно креирање новца. Оно што иде на руку САД је и раскорак у расту међу развијеним земљама, будући да су остварене и процењене стопе раста САД скоро дупло више од раста БДП еврозоне од почетка светске економске кризе.⁷

2. КОМПАРАЦИЈА ИНДУСТРИЈСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ И СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ САД И КИНЕ

Први пут у модерној историји једна не-западна држава, Кина, постала је водећа индустријска сила света и највећи глобални извозник. Велики проблем САД је опадање компетитивности њене индустрије, и то у корист источне Азије, и пре свих Кине. Неразборито и ултра јефтино кредитирање дуго је, преко деценију, прикривало слабост, односно смањењу компетитивност индустрије САД. Дакле, удео САД опада, док се учешће Кине у светској индустрији снажно повећава. Током прве деценије 21. века пораст индустрије у Кини

6 Joseph Stiglitz, „Kraj američkog sna“, *Peščanik* 21/12/2012, <http://pescanik.net/2012/12/kraj-americkog-sna/>.

7 Economist Intelligence Unit, *Global outlook summary. Global Forecasting Service* (April 14th, 2014), file:///C:/Users/pc2012/Downloads/GSJXAB00_20140416.pdf, p. 5 (19/04/2014).

износио је фантастичних 181%, у САД скромних 11%. САД су 2000. чиниле односно 26% светске индустрије, а Кина 7%, док је 2012. САД стварала шестину, а Кина 21% глобалне индустријске продукције. Индикативан је и удео индустрије у БДП САД, који је износио скромних 12% у 2012, док је у Кини исте године индустрија чинила чак 29% новостворене вредности, тј. БДП-а. Раст индустријске производње током 2013. од 9,7% у Кини⁸ и 2,1% у САД⁹ повећава предност најмогуљније земље света, а пројекције указују да се и током 2014, као и наредних неколико година, може очекивати вишеструко бржи раст индустријске производње у Кини у односу на САД. Иначе, кинеска влада је таргетирала раст индустрије од 9,5% за 2014, што ће бити подстакнуто и реструктурирањем, односно подршком *high-tech* компанијама, те заменама старих технологија (укупни профит индустријских предузећа у Кини порасто је за импресивних 12% током 2013).

Када је у питању глобална трговина учешће САД је такође у паду. По први пут, 2013, Кина је била највећи партнер у међународној робној размени. Збирна вредност извоза и увоза износила је 4160 милијарди долара, док је САД имала размену од 3910 милијарди долара. Збирна вредност трговине Немачке и Јапана у 2013. била је 4189 милијарди долара те је извесно да ће Кина у 2014. постати значајнија за светску трговину од ове две земље заједно. Светска криза је деловала као тектонски поремећај на биполарно језгро светске економије које се налазило у САД и у Европи тако што је промовисала Кину као нови светски економски центар. Јасно је да би Кина то свакако постала, али је криза тај процес убрзала (нпр. 2008. Немачка је била највећи светски извозник робе са вредношћу од 1449 милијарде долара, а испред Кине са 1431 и САД са 1287 милијарди долара). Већ 2009. Кина је постала највећи светски извозник. У 2013. Кина је имала извоз вредан 2210 милијарди долара, који је повећан за 7,9% у односу на 2012. и чак за 54,5% него 2008, за разлику од САД где је петогодишњи раст износио само 22,6%. С друге стране, кроз раст увоза Кина се појављује као нови „мотор“ за развој других земаља, замењујући у тој улози САД, која је ову улогу играла

8 <http://english.cntv.cn/program/bizasia/20140218/103890.shtml> (14/04/2014)

9 <https://www.mapi.net/research/publications/us-industrial-outlook-december-2013> (14/04/2014).

више од пола века. Од 2008. увоз Кине повећан је за 72,2%, САД само за 7,5%, а Немачке за симболичних 0,2%. У 2008. Кина је са око половине вредности увоза САД 2008. у 2013. дошла до скоро 84%, с тим да су се у децембру 2013. вредности увоза Кине и САД готово изједначиле.¹⁰

Кина успева да одржи раст извоза и поред вишегодишњег снажног раста плата, услед акутног недостатка производних радника. Плата за посао тзв. плавих-оковратника је порасла између 5 и 10 пута у доларима у последњој деценији, чиме је Кина престала да има репутацију земље са ниским платама за извозно оријентисану производњу. Најмогољуднија држава света је задржала ниске цене и иностране купце јер су фабрике постале продуктивније. Већи део производње је остао у Кини зато што та земља има високо развијене ланце снабдевања који воде до, и од, фабрика. Индикативно је да је амерички дефицит са Кином све више последица кинеског извоза напредних технолошких производа (пре свега потрошачке електронике), док почиње да се смањује извоз роба ниже додате вредности (нпр. обућа).

Обесхрабрујуће је да су пет година након првог састанка Г20 2008. Кина и САД направиле мали прогресс у међународном усклађивању економских политика. САД и 11 других земаља преговарају *TPP (Trans-Pacific Partnership)*, без Кине. И Кина и 15 других земаља преговарају *RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership)*, без САД. Такав економски хладни рат може да буде веома штетан за обе земље и свет. Кина жели да буде део процеса успоставља правила, а не само посматрач, али Кина такође мора да уради више да убеди остале да може да постигне либерализацију, посебно у половању државних предузећа, права интелектуалне својине и сајбер безбедности. Свакако да се намеће потреба за разматрање заједничке зоне слободне трговине која би обухватила *TPP* и *RCEP*.

Платни биланс Кине иде све више ка уравнотежењу, као и амерички, те се на почетку 2014. може констатовати да је ера глобалних неравнотежа практично завршена. Наиме, дефицит текућег рачуна САД је са алармантних 5,8% БДП-а

10 Мирослав Здравковић, „Робна размена Кине, САД, Немачке и Јапана у 2013“, *Макроекономија*, www.makroekonomija.org/trgovina-kine-sad-nemacke-i-japana/robna-razmena-kine-sad-nemacke-i-japana-u-2013-godini/.

2006. смањен на само 2,7% БДП, ниво који САД могу лако финансирати од приноса на претходне СДИ и тантијема на патенте и без икаквих додатног спољног задуживања. Дакле, иако САД имао доста финансијских проблема, финансирање спољног дефицита није био један од њих. Кинески суфицит текућег рачуна платног биланса је са импресивних 10% БДП-а 2007. пао на 2,5% 2013. Како је Кина задовољила своју тражњу за сигурним активама (пре свега САД обвезницама), кренула је као ризичнијим страним инвестицијама, односно почела је да ребалансира економију ка потрошњи (овоме је помогло и јачање јуана и слабљење долара).

С обзиром да је Кина и даље релативно сиромашна земља света, са БДП *per capita* од око 7000 долара, њен положај као највећег светског извозника капитала указује на погрешну расподелу ресурса. Наставак акумулације девизних резерви, које износе око 3700 милијарди долара, постаје контрапродуктиван. Потребно је прихватити спорији раст краткорочно у замену за више стабилан дугорочни тренд раста. Критичан први корак је апресијација јуана, која би била умерена, те успоравање извоза не би било драматично будући да извозним сектором Кине доминирају производи прерађивачке индустрије (посебно склапање интермедијарних инпута увезених из Јапана или Јужне Кореје). Јасно је да Кина исувише предуго одлаже неопходно прилагођавање свог платног биланса.¹¹

Када су помињу критике на рачун меркантилистичке политике Кине потребно је присетити се да је током 19. века САД, слично свим ЗУР, постала протекционистичка држава. Просечне царине су достигле максимум од 45% 1870-их, док данас износе тек 1,3%. Сличан пут прелази и Кина која ће када постане компетитивна промовисати слободну трговину као и Британија, САД, Немачка и Јапан, од 1840-их, односно 1940-их, 1960-их и 1970-их. Нпр. америчка ИТ револуција зависила је од државних истраживања и набавки, што је у контрасту са оним што се често тврди, када се 'пореди' некреативни државни капитализам у Јапану и Кини са ин-

11 Yu Yongding, „Reviving China’s Rebalancing“, *Project-Syndicate*, 07.02.2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/you-yongding-says-that-ending-the-country-s-chronic-external-surpluses-should-begin-with-a-shift-to-a-floating-exchange-rate-regime#HGyl84wuVurWv7kg.99>.

дивидуалситичким либералним капитализмом у САД. Нпр. Британија је средином 20. века била екстремно иновативна земља, али то није спречило њењу деиндустријализацију и релативно слабљење у односу на Немачку, Јапан и САД.

Интересантно је да су касних 80-их економисти потенцирали компетитивност Јапана у односу на Запад у великом броју *high-tech* производа, као и индустрији масовне продукције. Средином 80-их је преовладало уверење да ће до 2015. јапански БДП по глави становника бити 10% већи него у САД (по куповној моћи), али се ништа од тога није десило, јер је компетитивност привреде Јапана снажно пала. Како је тренутно САД 7% сиромашнија данас него што се очекивало 2007, поставља себи питање да ли ће се историја поновити.¹²

3. ДА ЛИ ЋЕ ЈУАН УГРОЗИТИ ПОЗИЦИЈУ ДОЛАРА?

За глобалну позицију Кине, како и САД, од великог значаја је положај њихових националних монета. За сада је неоспорно да јуан (официјелно: ренминби) постаје регионална валута. По извештају *BIS* из септембра 2013 јуан је достигао 1,1% свих *'foreign-exchange'* трансакција и 9. место у свету (долар држи 43,5% трансакција). У мају 2013. 47 земаља је обрачунавало више од 10% плаћања са Хонг Конгом или Кином у јуанима, а посебно је снажно коришћење кинеске валуте за трансакције са Ј. Корејом, Тајваном, Сингапуром, Филипинима, Француском, УАЕ и Британијом.¹³

Удео долара у алоцираним светским девизним резервама, које чине 54,5% свих девизних резерви, опада од увођења евра, чији се удео благо повећава.¹⁴ У последњих тринаест

12 Bradford Delong, „Is America Turning Japanese?“, *Project-Syndicate* 30.01.2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/j--bradford-delong-shows-why-trend-economic-growth-can-no-longer-be-neatly-disentangled-from-cyclical-dynamics>.

13 Economist Intelligence Unit, „Towards a redback world“, http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=50990389&Country=China&topic=Economy#&mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRoisqzPZKXonjHpfsX87%2BwqUaSg38431UFwdcjKpMjr1YcJSsV0aPyQAgobGp5I5FEPQrPYRK1jt6QEXw%3D%3D.

14 Allie Bagnall, “Effects of the Euro Crisis on Reserve Currency Holdings”, (May 13th, 2013), *The Peterson Institute for International Economics*, <http://www.piie.com/blogs/realtime/?p=3571>.

година, закључно са другим тромесечјем 2013, удео долара у девизним резервама пао је са 72% на 61,9%, док је удео евра повећан са 17,5% на 23,8%.¹⁵ Ово указује да је за сада најозбиљнији изазивач долару после 30-их година 20. века (након ‘детронизације’ фунте) постао евро, у коме је иначе деноминован највећи део светских обвезница. Треће место ће у наредној деценији, по свему судећи, заузети јуан. Наиме, највећи светски финансијски центри се, после одлуке Кине да олабави неке рестрикције на трговину јуаном (април 2012), утркују да задовоље повећану тражњу за том валутом. Можда најважнији мотив је очекивање да ће кинеска монета даље јачати те се трговање с њом сматра добрим бизнисом, мада треба нагласити да се потцењеност јуана значајно смањила последње две године (за око 12% реално).

Основно ограничење за интернационализацију јуана је контрола капитала. Кина је започела процес либерализације капиталног рачуна од 1996, а преостала је углавном контрола кретања краткорочног капитала. За потпуну конвертибилност потребна је макроекономска стабилност, смањивање финансијског левериџа, флексибилнија структура каматних стопа, минимизирати интервенције на девизном тржишту. Због још увек високих ризика кинеска влада ће одржати постепени приступ у погледу либерализације капиталног рачуна.¹⁶

У сваком случају, мало је вероватно да ће јуан заузети место долара, али је извесно да ће удео ове валуте у глобалним токовима убрзано расти и да ће вероватно довести до значајнијег смањења интернационалне улоге америчке монете. Глобални финансијски систем се свакако креће ка све више мулти-валутном систему. Ипак, долазеће промене не значе да ће долар потпуно изгубити међународни статус, већ ће америчка валута постати само „једна од неколико валута које ће делити међународну улогу“.¹⁷

15 COFER-IMF, 2013, <http://www.imf.org/External/np/sta/cofer/eng/cofer.pdf>.

16 Yu Yongding, „Reviving China’s Rebalancing“, *Project-Syndicate*, 07.02.2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/you-yongding-says-that-ending-the-country-s-chronic-external-surpluses-should-begin-with-a-shift-to-a-floating-exchange-rate-regime#HGyl84wuVurWv7kg.99>.

17 Barry Eichengreen, „The Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the US dollar and the Future of the International Monetary System (23-24)“, Oxford University

4. ПОЧЕТКОМ ТРЕЋЕ ДЕЦЕНИЈЕ 21. ВЕКА КИНА ПРЕСТИЖЕ САД?

Кина је главни глобални ‘изазивач’ САД, пре свега економски, а у знатно мањој мери када је у питању мека и војна моћ. За остале велике силе није пожељан ни Сино-САД кондоминијум (Г2), нити њихова конфронтација, мада су оба сценарија мало вероватна (*Saran, 2010*). Оно што је заокупља пажњу економиста, али и геополитичара, будући да од економије дугорочно зависи и војна моћ, је како ће се у наредним годинама кретати поредак економија САД и Кине. Скоро све указује да се историја убрзава у другој деценији 21. века. Важан моменат ће бити на почетку следеће деценије, када ће Кина, то је све извесније, преузети место највеће светске привреде. Када је у питању извоз, потрошња енергије, продаја аутомобила или индустријска производња Кина је већ неколико година светски број један. Односи САД и Кине најбоље се по Родану (*Rodhan*) у дугом року могу описати као ‘*symbiotic realism*’, где њихова међузависност и повезаност има круцијалну улогу у обликовању њихових понашања терајући их ка прагматизму и елиминисању ‘*zero-sym*’ калкулација.

Кинески БДП снажно расте и бројне пројекције, укључују и оне од стране угледног *The Economist*-а указују да ће се почетком следеће деценије доћи до сустизања. Наиме, лондонски *The Economist* (2012)¹⁸ омогућио је да се комбиновањем разних сценарија процени година када ће Кина сустићи САД. Ако пођемо од тога да би просечни раст БДП Кине у наредној деценији могао бити 6% (а САД 2%), да би кинеска инфлација (односно дефлатор БДП) могла износити 4% (а америчка 2%) и да курс јуана према долару остао непромењен (што је упитно јер велики суфицит текућих плаћања Кине уз истовремени дефицит САД, тренутно по око 2,5% БДП, указује да би јуан требало да јача према долару), онда Кина престиже САД 2022, односно 2023. Постоје и многобројне

Press, 2011, p. 41.

18 *The Economist*, „Rolling back the years“, *The Economist online*, 23.02.2012, <http://www.economist.com/comment/1278601> (28.2.2012).

другачије комбинације ових фундаменталних показатеља, али већина њих, које се базирају на реалистичним претпо-ставкама, указује на сличан закључак (евентуално ‘тачка’ су-стизања може да варира годину, две раније или касније).¹⁹

Кина је и главни генератор раст глобалног БДП. Наиме, ова земља је од почетка 2010. заслужна за чак трећину раста глобалне економије, док је САД била заслужна за додатних 12,5%, а остале развијене земље за само 10%.²⁰

Иако су бројни експерти који сматрају да ће се Кина убрзано суочити са знатним економским успоравањем, Џун (*Jun*) указује да Кина још увек има неискоришћени потен-цијал раста, и поред успоравања са 10% 2007 на 7,7% 2013.²¹ Теорија конвергенције (*Convergence Hypothesis*) полази од становишта да ће брзо-растуће ЗУР успорити раст када до-стигну одређени ниво БДП по становнику и капиталне опре-мљености радника у односу на развијене земље. Обично се сматра да је тај ниво око 60% дохотка САД у пер capita из-разу. Искуство Јапан и четири “азијска тигра” (Хонг Конг, Сингапур, Ј. Кореја, Тајван) конзистентно је са овом теоријом. Наиме, њихов БДП је био на том нивоу рачунајући БДП по куповној моћи по становнику када се економски раст снажно успорио, прво у Јапану почетком 70-их. Екстерни шок може да објасни успоравање кинеског раста од 2007. (ренминби је реално апресирао према долару, што је повећавало трошко-ве предузећа, док је шок на страни тражње, које је снажно пала с кризом 2008, погоршао ситуацију). Раст *TFP* (*Total Factor Productivity* – укупна продуктивност фактора произ-водње) је извесно снажно пао. Ако Кина не успе да дође до предности које пружају шокови у складу са Шумпетеровом (*Schumpeter*) *creative destruction*, односно да имплементира структурне реформе (ојачавање улоге тржишта, смањивање државне интервенције, престанак субвенционисања неефи-касних предузећа) кинески *TFP* ће снажно успорити. Међу-тим, како је кинески БДП по становнику тек на осмини или

19 http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2013/11/chinese-and-american-gdp-forecasts?fsrc=scn%2Ftw_ec%2Fcatching_the_eagle (12/12/2013).

20 www.economist.com/news/economic-and-financial-indicators/21586611-world-gdp (14/04/2014).

21 Zhang Jun, „Making Sense of China’s Growth Model“, *Project-Syndicate*, 20.01.2014, <http://www.project-syndicate.org/columnist/jun-zhang>.

шестини америчког (номинални или по куповној моћи) њен потенцијал за раст је у складу са *Convergence Hypothesis*, дакле, далеко од испуњеног. То упућује да ће ниво БДП до којег се може стићи у наредним деценијама зависити од перспективе раста *TFP*. Кинески раст *TFP* је у последње три деценије просечно износио 4% и извесно мора успорити у наредним годинама. За одржавање просечног раста БДП од 6% потребна је стопа инвестиција од 25-30% БДП и *TFP* раст од само 2,2-2,7%, што су реалистичне претпоставке. Како је кинеска продуктивност знатно испод оне у САД и како ће се алокација ресурса додатно унапредити у наредној деценији (како се капитал и рад буду редистрибуирали широм земље), *TFP* раст од 3% је сасвим реалан, што би значило да раст БДП може достигати и 7% током наредних десет година, што би значило и наставак релативно брзе конвергенције.

Недавни извештај америчког *National Science Board*-а показује да се центар високе технологије помера ка Азији, односно Кини. Удео Кине у светској високо-технолошкој продукцији порастао је са 8% 2003. на 24% 2012, док је учешће САД 27%. Како кинеска укупна продукција високо технолошких производа расте чак 18% годишње јасан је тренд престижања. Када су у питању инвестиције у *R&D* (истраживање и развој), од 2001. до 2011. глобални удео САД је опао са 37% на 30%, док се учешће Кине повећало са 2,2% у 2000. на 14,5% 2011. Удео *R&D* у БДП САД је био углавном стабилан у протеклих 20 година (око 2,7 % БДП-а), док се код Кине то учешће брзо повећавало (са 0,7 % на 1,8% БДП у истом раздобљу). У последњих 14 година закључно са 2013. број Кинеза који годишња завршава факултет се седам пута повећао (на скоро 7 милиона). У Кини чак 31 % студената је у инжењерству, што подстицајно делује на будуће иновације (у САД та цифра је само 5%). Ипак, Кина се суочава са озбиљним изазовима када су у питању иновације. Наиме, много њених најталентованијих дипломаца напушта земљу, универзитети су оптерећени бирократијом, кинески образовни систем још увек наглашава учење напамет уместо развијања креативности. Генерално, Кина је у стању да произведе много веома паметних људи, али су они пред суштинским изазовом када треба претварати открића у корисне нове производе, тј. на-

правити иновацију. Генерално се може рећи да САД остаје технолошки центар света, али и да Кина сустиже.²²

Congressional Budget Office САД процењује да ће раст БДП по глави становника знатно успорити у наредним деценијама. Наиме, од просечне годишње стопе од 2,1% у 4 деценије пре почетка недавне рецесије, очекује се успоравање 1,6% између 2023 и 2088. Основни разлог успоравања је пројектовани пад запослености у односу на популацију, што је последица старења, нижа стопа рађања и успоравање раста учешћа жена у радној снази. Док је број особа које раде порастао за просечно 1,6% годишње од 1970 до 2010, предвиђа се да ће стопа годишњег раста запослености пасти на само 0,4% у наредним деценијама. Иако овакав пад годишњи раста БДП *per capita* изгледа као значајан, треба нагласити да ће и са пројектованом нижом стопом раста дете рођено данас имати реалне приходе за 60% више у узрасту од 30 године, у односу на његове родитеље у истом животном добу.²³

Пораст трговине унутар Азије последица је и кинеске централне улоге у производним мрежама Источне Азије. Од 2001. до 2011. кинески удео у јужнокорејском извозу се удвостручио (на 24%), док је учешће у извозу Јапана расло још брже (са 8% на 20%). Кина је највећи трговински партнер свих десет чланица АСЕАН-а. Студија Азијске банке за развој указује да 1% повећања БДП Кине подиже БДП у ЗУР Источне Азије за око 0,6%. Ако би Кина успела да успешно ребалансира своју економију у правцу пораста потрошње, њени пословни партнери би имали огромне користи од изузетно великог малопродајног тржишта. Кина је велики инвеститор и највећи трговински партнер и у четири од пет земаља у региону Централне Азије (изузетак је Узбекистан).

Оно што помаже Кини у глобалној арени је моћ сопственог примера. Нпр. Кина је била у стању да преузме вођство у примени чистих енергетских технологија, док ће усва-

22 David Wertime, "It's Official: China Is Becoming a New Innovation Powerhouse", *Foreign Policy*, February 6, 2014, www.foreignpolicy.com/articles/2014/02/06/its_official_china_is_becoming_a_new_innovation_powerhouse.

23 Martin Feldstein, "The Future of American Growth", *Project-Syndicate*, <http://www.nber.org/feldstein/projectsyndicatejan2014.html> (31.1.2014).

јање утврђених међународних норми помоћи кинеским банкама да обезбеде тржишта и у развијенијим земљама.

ЛИТЕРАТУРА

- Bagnall, Allie: "Effects of the Euro Crisis on Reserve Currency Holdings", (May 13th, 2013), *The Peterson Institute for International Economics*, <http://www.piie.com/blogs/realtime/?p=3571>
- COFER-IMF, 2013, <http://www.imf.org/External/np/sta/cofer/eng/cofer.pdf>
- Davis, Daniel; Leggett, Jeremy: „Underground Truths: Shale Won't Save Us“, *The National Interest* (October 28, 2013), <http://nationalinterest.org/commentary/underground-truths-shale-wont-save-us-9320?page=1>
- Delong, Bradford: „Is America Turning Japanese?“, *Project-Syndicate* 30.01.2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/j--bradford-delong-shows-why-trend-economic-growth-can-no-longer-be-neatly-disentangled-from-cyclical-dynamics>.
- Djankov, Simeon; Van Agtmael, Antoine: „BRIC Wall“, *Foreign Policy* (24.9.2013), http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/09/24/bric_wall_emerging_markets_growth
- The Economist, „Rolling back the years“, *The Economist online*, 23.02.2012, <http://www.economist.com/comment/1278601> (28.2.2012)
- Economist Intelligence Unit, *Global outlook summary. Global Forecasting Service* (April 14th, 2014), file:///C:/Users/pc2012/Downloads/GSJXAB00_20140416.pdf, p. 5 (19/04/2014)
- Economist Intelligence Unit, „Towards a reback world“, http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=50990389&Country=China&topic=Economy#&mkt_tok=3RkMMJWWfF9wsRoisqzPZKXonjHpfsX87%2BwqUASg38431UfwdcjKpmjr1YcJSsV0aPyQA gobGp5I5FEPQrPYRK1jt6QEXw%3D%3D
- Eichengreen, Barry: „The Exorbitant Privilege: The Rise and Fall of the US dollar and the Future of the International Monetary System (23-24)“, Oxford University Press, 2011
- Feldstein, Martin: „The Future of American Growth“, *Project-Syndicate*, <http://www.nber.org/feldstein/projectsyndicatejan2014.html> (31.1.2014)

- IMF, *World Economic Outlook: Recovery Strengthening, but Requires Stronger Policy Effort*, IMF Survey, April 8, 2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2014/res040814a.htm> (12/04/2014)
- Jun, Zhang: „Making Sense of China’s Growth Model“, *Project-Syndicate*, 20.01.2014, <http://www.project-syndicate.org/columnist/jun-zhang>
- Stiglitz, Joseph: „Kraj američkog sna“, *Peščanik* 21/12/2012, <http://pescanik.net/2012/12/kraj-americkog-sna/>
- Summers, Lawrence: „Washington must not settle for secular stagnation“, *Financial Times* (5.1.2013), <http://www.ft.com/cms/s/2/ba0f1386-7169-11e3-8f92-00144feabdc0.html#ixzz2pjNp5GZd>
- Wertime, David: “It’s Official: China Is Becoming a New Innovation Powerhouse”, *Foreign Policy*, February 6, 2014, www.foreignpolicy.com/articles/2014/02/06/its_official_china_is_becoming_a_new_innovation_powerhouse
- Yongding, Yu: „Reviving China’s Rebalancing“, *Project-Syndicate*, 07.02.2014, <http://www.project-syndicate.org/commentary/yu-yongding-says-that-ending-the-country-s-chronic-external-surpluses-should-begin-with-a-shift-to-a-floating-exchange-rate-regime#HGyl84wuVurWv7kg.99>
- Здравковић, Мирослав: „Робна размена Кине, САД, Немачке и Јапана у 2013“, *Макроекономија*, www.makroekonomija.org/trgovina-kine-sad-nemacke-i-japana/robna-razmena-kine-sad-nemacke-i-japana-u-2013-godini/
- http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2013/11/chinese-and-american-gdp-forecasts?fsrc=scn%2Ftw_ec%2Fcatching_the_eagle (12/12/2013).
- www.economist.com/news/economic-and-financial-indicators/21586611-world-gdp (14/04/2014).
- <http://english.cntv.cn/program/bizasia/20140218/103890.shtml> (14/04/2014)
- <https://www.mapi.net/research/publications/us-industrial-outlook-december-2013> (14/04/2014)

Goran V. Nikolic

WHEN WILL CHINA'S ECONOMY OVERTAKE THE U.S. ECONOMY?

Resume

What is attracting the attention of economists and geopoliticians, because the military power's long-term dependancy on economy, is the economic order of the USA and China. All points out that history is accelerating through the second decade of the 21st century. The threshold will be the beginning of the next decade, when China, as it is increasingly likely, will become world's largest economy.

Referent analysis show that China's economic power will surpass the United States at the beginning of the next decade, and the Great Recession 2007-08 only accelerated this process. Namely, numerous projections, including those made by reputable The Economist, suggest that at the beginning of the next decade there will be a catch-up. The London-based The Economist (2013) has combined various scenarios estimates for the year in which China will overtake the United States. If we go from an average 6% Chinese GDP growth in the next decade (and 2% in the U.S.), and that the Chinese inflation (and GDP deflator) could amount to 4 % (2% in the U.S.) and the RMB exchange rate against the dollar remains unchanged (which is questionable because a large current account surplus of China combined with the simultaneous U.S. deficit, currently at about 2.5% of GDP, indicates that the yuan should strengthen against the dollar) then China could surpass the United States in 2022 or 2023. There are a number of different combinations with these fundamentals, but most of them that are based on realistic assumptions point to a similar conclusion. However, the U.S. will certainly keep for decades technologically superior economy, the magnitude of military power compared with that of potential adversaries is much greater, its level of political influence in the international system is unprecedented.

For the first time in modern history a non-Western country, China, became the first industrial power in the world. When it comes to exports, consumption, and auto sales, China has already been the world's number one power. Relations between the U.S. and China could in the long run be described as a 'symbiotic realism', where their interdependence and connectivity has a crucial role in shaping their behavior, forcing them into pragmatism and elimination of zero-sum calculations.

China's share of global high-tech production has increased from 8% in 2003 to 24% in 2012, while the share of the U.S. is 27%. In general it can be said that the United States remain the technological center of the world, but that China is catching up.

China is the main growth driver of the global GDP. In fact, since the beginning of 2010s this country has accounted for one third of the growth of the global economy, while the U.S. accounted for an additional 12.5 % and other developed countries for only 10 %.

In the medium term, the global financial system is becoming more multi-currency, where the dollar becomes just one of the few currencies that will have an international role. It is unlikely that the yuan will replace dollar, but it is certain that the share of this currency in global flows will grow rapidly and will likely lead to a significant reduction of the U.S. currency's international role.

Although many experts believe that China will rapidly face a significant economic slowdown, others point out that China still has untapped potential for growth despite a slowdown from 10% in 2007 to 7.7 % 2013. Namely, as the Chinese GDP per capita is only the eighth or one sixth of the U.S. one (nominal or purchasing power, respectively), its growth potential is in accordance with the convergence hypothesis, and therefore far from completed. What helps China in the global arena is the power of its own example.

Key words: the Global Economy, the Great Recession of 2007-08, BRICS, Industry, Foreign Trade, Yuan, Dollar, China, U.S.

Овај рад је примљен 17. априла 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

*Миша Стојадиновић**
*Данило Шуковић***

НОАМ ЧОМСКИ И НЕОИМПЕРИЈАЛНЕ АМБИЦИЈЕ ВЕЛИКИХ СИЛА НА РАЗМЕЂУ МИЛЕНИЈУМА***

Сажетак

Глобализација представља један комплексан процес пун противречности, који свакодневно мења структуру и динамику савременог друштва. Овај процес свакодневно показује своје Јанусово лице којим утиче на судбину савремених светских друштава. Неолиберални концепт глобализације и њено асиметрично испољавање у савремености су, нажалост, потпуно гурнули у други план њену еманципаторску улогу. Један од најзначајнијих теоретичара који се баве овим проблемом јесте свакако Ноам Чомски чији су живот и рад обележили већи део XX и почетак XXI века. Овај велики борац за мир и демократију је добар пример тога да је перо најмоћније оружје од свих. Он се у својим радовима жестоко бори против рата и неолибералног концепта глобализације, критикујући притом у највећој мери остваривање спољне политике Сједињених Америчких Држава, и у томе не поступаје ни данас. Поред анализе теоријског доприноса Ноама

* Институт за политичке студије, Београд.

** Институт друштвених наука, Београд.

*** Овај рад је настао као резултат рада на пројекту бр. 179009, а који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Чомског за разумевање неоимперијалног концепта глобализације, овај рад има за циљ да укаже и на значај и улогу интелектуалаца у савременом друштву, као и да истакне неопходност свакодневног критичког преиспитивања за разумевање савремених друштвених процеса.

Кључне речи: Ноам Чомски, неоимперијални концепт глобализације, неолиберализам, „одговорност интелектуалаца“.

Ноам Чомски [*Noam Chomsky*], амерички лингвиста, филозоф, политиколог, социолог, писац, професор универзитета, дисидент, представља свакако једну од најзначајнијих личности која је обележила већи део XX и почетак XXI века. Његово основно образовање се тицало филозофије и лингвистике што је резултирало тиме да је он 1955. године добио докторат из лингвистике. Почевши од 1960. године Чомскијев рад је почео све више да задире у сферу политике и друштва. Од овог периода па надаље велики број радова Ноама Чомског излази из сфере лингвистике и бави се критиком политичких и економских система. „Рамене уз рамене са многобројним анархистичким догмама Чомски се бави класом и класном борбом у контексту моћ против немоћи.“¹ У том смислу, радови Ноама Чомског су све више почели да залазе у домен великог броја друштвених наука, јер се баве објашњавањем савремених друштвених процеса на један нови, освежавајући начин, који је умногоме допринео развоју њиховог сазнања. Чомски спада у ред водећих интелектуалаца у свету који су подигли свој глас у борби за мир и демократију, а против рата и тоталитаризма. Током шездесетих година XX века Чомски је био истакнути критичар рата у Вијетнаму. Он је постао један од највећих аналитичара спољне политике Сједињених Америчких Држава, али и њен велики критичар због подривања демократије, кршења људских права и промовисања интереса малобројних богатих слојева. Алисон Едглеј [*Alison Edgley*] наглашава да је Чомскијево гледиште од изузетног значаја због тога што, у постмодерном свету где влада крилатица *anything goes* и где је истина недостижна, он доводи у питање такву доктрину.²

1 David V. Healy, *Class in America: An Encyclopedia* (edited by Robert E. Weir), Greenwood Press, Westport, Volumes 1-3, 2007, стр. 129.

2 Alison Edgley, *The Social and Political Thought of Noam Chomsky*, Routledge,

ОДГОВОРНОСТ ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА

„Одговорност интелектуалца“ крије једну кључну двојност: брише разлику између „требало би“ и „јесте“.³ Што се тиче овог првог контекста њихова одговорност би требало да буде иста као и одговорност осталих људи, ако не и већа, јер привилегије доносе прилике, које пак са собом носе и моралну одговорност. Чомски позајмљујући фразу од Ханса Моргентхауа [Hans Joachim Morgenthau], оснивача теорије међународних односа, каже да „ми с правом осуђујемо оне послушне интелектуалце из бруталних и насилничких режима због њихове *конформистичке покорности према онима на власти*“.⁴ Како Моргентхау није говорио о интелектуалцима унутар неког тоталитарног режима, већ о западним интелектуалцима, који нису имали разлога за страх, њихова одговорност је у томе много већа. Ноам Чомски спада у ред интелектуалаца који преиспитују званичне ставове и доводе у питање готове одговоре. У томе је уједно и суштина онога што би интелектуална елита требало да ради.

Један од највећих изазова са којима се интелектуалци сусрећу јесте то што они морају да се окрену потрази за истином, а не да се својим вештинама служе зарад обликовања стварности по упутима центара моћи, јер „само слободан човек – кога не плаћа ни власт ни нека компанија – може да искрено износи своја научна открића“.⁵ Како то Чомски лепо каже, „проблем истинских демократија је у томе што оне често постану жртве празноверја и да уместо (...) инвеститора власт треба да заступа интересе свог народа“.⁶ Власт се, уместо тога, веома често користи „велом“ који замагљују праву слику ствари при чему се политички речник користи на тај начин да одређене речи добијају много другачије значење од оног какво оне имају у стварности. То значење је углавном значење које одговара центрима моћи. „Тако реч *одбрана* у

London and New Yourk, 2000, стр. 12.

3 Ноам Чомски, *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, Беокига, Београд, 2009, стр. 213.

4 Исто, стр. 213.

5 Чомски, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Чигоја, 1999, стр. 11.

6 Исто, стр. 10.

ствари значи *рат*, *демократија* постаје *технократија*, а *слобода* – *ропство*.⁷

Чомски наглашава да се сви интелектуалци који озбиљно схватају одговорност посла којим се баве сусрећу са два међусобно повезана задатка. „Један је да прикажу будуће друштво које ће одговарати свим потребама људске природе, други је да анализирају природу моћи и угњетавања у садашњем друштву.“⁸ Први задатак је умногоме лакши јер он подразумева много мање ризика, чак и у тоталитарним системима, у односу на други. Други задатак је много захтевнији, јер је много вероватније да ће интелектуалац који се запути овим путем наићи на многобројне изазове и препреке. Ризик је у том смислу много већи.

Џон Адамс [John Adams] је једном приликом изјавио: „Моћни увек мисле да имају *велику душу* и ширину погледа која им омогућује да виде више од слабих.“⁹ Чомски каже је уважавање те велике душе постао уобичајени став интелектуалне елите, која сматра да је она управо та која би требало да држи полуге власти. Као последица овог става могуће је разликовати *две врсте интелектуалаца*: интелектуалце технократе или интелектуалци наклоњени политици, који су одговорни, трезвени, конструктивни, и интелектуалце орјентисане ка вредностима, који чине злосрећну групацију што представља тзв. претњу демократији јер се упушта у омаловажавање лидера, изазивање власти и демаскирању успостављених институција.¹⁰

Интелектуалци морају бити отворена ума и владати терминима којима се користи званична „политички коректна“ реторика. Један од таквих израза који се веома често користе јесте „безбедносна претња“, који, према Чомском, покрива све оно што може на било који начин да угрози америчке улагаче.¹¹ Други веома чест израз који се користи јесте

7 Исто, стр. 10.

8 Noam Chomsky, *Radical priorities*, Edited by C. P. Otero, Expanded Third Edition, AK Press, Edinburg, London, Oakland, 2003, стр. 15.

9 Ноам Чомски, *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, Беокиња, Београд, 2009, стр. 214.

10 Исто, 2009, стр. 214.

11 Ноам Чомски, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 50.

„прагматичност“. За овај израз Чомски каже да он у случају Сједињених Држава „значи *радити по нашој вољи*, а у случају других значи да они *раде по нашој вољи*“.¹²

Карлос Отеро [*Carlos Otero*] истиче да се Чомски одликује „независним умом задивљујућих способности“.¹³ Независни ум мора бити способан да се отргне од званичних доктрина и да критички сагледа стварност. Он нарочито значај Чомског види у његовој способности да доводи у питање домаће и стране интелектуалне стандарде који ствари узимају здраво за готово у великом броју научних дисциплина, а зарад остваривања некакве добити. Моћ државне пропаганде се не сме никако занемарити, чак и када се ради и о најотворенијим друштвима. Чомски нарочито скреће пажњу да су тоталитарни системи много неефикасни када се ради о контроли мишљења у односу на средства која су на располагању у демократским системима.¹⁴ То је у неку руку и логично јер су демократска друштва принуђена да развијају таква средства да би одржала контролу, она се не могу отворено, попут тоталитарних система, служити силом.

Отеро указује на то да је, када се ради о Чомскијевом односу према науци и интелектуалцима, могуће увидети да се у његовим радовима могу приметити две главне, међусобно повезане, теме: „Једна је да су интелектуалци веома често тежили да усвоје гледиште које је у складу са државном влашћу, друга је допринос америчке интелигенције реконструкцији империјалне идеологије и рестаурацији државних догми да би обезбедили пасивност и послушност ’ћутљиве већине’“.¹⁵ У том смислу је разумљива Чомскијева теза: „Насупрот широко раширеном веровању и доктринама произведених од стране саме интелигенције, чињеница је да је највећи број интелектуалаца одувек тежио потчињености и послушности једној или другој држави – углавном својој, иако они који су наклоњени туђој држави природно привлаче

12 Исто, стр. 50.

13 Noam Chomsky, *Radical priorities*, Edited by C. P. Otero, Expanded Third Edition, AK Press, Edinburg, London, Oakland, 2003, стр. 9.

14 Исто, стр. 9.

15 Исто, стр. 20.

много више пажње, док се послушност према својој држави готово узима као норма.¹⁶

Роберт Мекчесни [Robert W. McChesney] указује да се највећи значај Чомскога види у томе што је образовао велики број људи о томе да демократија представља камен темељац сваког посткапиталистичког друштва за које вреди живети и борити се.¹⁷ „У исто време он је демонстрирао апсурдност изједначавања капитализма и демократије, али и мишљења да ће капиталистичка друштва, чак и у најбољим околностима, отворити приступ информацијама и одлучивању ван уског круга контролисаних могућности.“¹⁸ Чомски изричито наглашава да је немогуће истовремено залагати се за партиципативну демократију и „славити“ капитализам или било које друго класно подељено друштво. Неолиберализам у великој мери делује у смеру ограничавања политичких права и моћи већине грађана.

Коментаришући један цитат Џорџа Орвела [George Orwell] Чомски даје једно веома интересантно поређење којима се истиче значај свакодневне критичке анализе без које је бављење интелектуалним послом бесмислено: „Циркуски пси скачу када кротилац удари бичем по земљи, али стварно истрениран пас направиће салто кад бича нема.“¹⁹ Чомски каже да Орвел као да је имао овим на уму интелектуалце који се сматрају „добро истренираним“ онда када спонтано поступају по налозима интересних сила, а да при том нису ни свесни онога што раде, већ су, напротив, уверени да раде један поштен и предан посао. Суштина посла којим се интелектуалци баве повлачи једну специфичну обавезу коју они морају да испуне: „*Одговорност интелектуалаца јесте да говоре истину и обелодане лаже.*“²⁰

16 Исто, стр. 20.

17 Noam Chomsky, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999, стр. 12.

18 Исто, стр. 12.

19 Дејвид Барсамиан, Ноам Чомски, *Пропаганда и јавно мњење – разговори с Ноамом Чомским*, Рубикон, Нови Сад, 2006, стр. 92.

20 Дејвид Барсамиан, Ноам Чомски, *Пропаганда и јавно мњење – разговори с Ноамом Чомским*, Рубикон, Нови Сад, 2006, стр. 5.

НОАМ ЧОМСКИ И НЕОИМПЕРИЈАЛНИ КОНЦЕПТ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Ноам Чомски истиче да је свет једно веома компликовано место, јер „све што посматраш, без обзира је ли то молекула или друштво, можеш да сагледаш на више начина и добићеш различите одговоре, у зависности од тога који начин посматрања одабереш“.²¹ Ово је уобичајени проблем који се јавља у науци, при чему су када се ради о друштву и о друштвеним односима проблеми још компликованији, јер су друштвени односи умногоме сложенији, а самим тим и нејаснији. Суочен са овим проблемом „мораш пронаћи одговарајућу перспективу из које ћеш посматрати ствари и надати се да ћеш, у најбољем случају, ухватити барем један значајан аспект те комплексне стварности“, али и онда ти „преостаје да се надаш да је ту реч о важном аспекту“.²²

Овај велики мислилац у својој чувеној анализи под насловом „Humanitarian Imperialism: The New Doctrine of Imperial Right“ укратко образлаже „нове стандарде“ и „доктрину хуманитарног империјализма“ у савременим међународним односима, која је у ствари прерађени предговор књизи „Humanitarian Imperialism Using Human Rights to Sell War“ Жана Брикмонта [Jean Bricmont], белгијског теоретичара. Овај рад је значајан и због тога што, може се рећи, представља једну сажету анализу најважнијих питања којима Ноам Чомски показује праву природу процеса глобализације и новог светског поретка. Један његов значајан део је посвећен НАТО агресији на Југославију, експлоатисању Латинске Америке, терору на Хаитију, злочинима у Источном Тимору... Чомски на овим, али и на многим другим примерима, демонстрира неоимперијалан концепт глобализације на делу на чијем се челу налазе Сједињене Америчке Државе.

Крај Хладног рата је са собом донео и одређене потешкоће Сједињеним Америчким Државама, јер се пред њима наметнуо једна нови проблем „требало је пронаћи новог не-

21 Исто, стр. 34.

22 Исто, стр. 34.

пријатеља“. Наиме, Хладни рат је служио, према Чомскоме, као оправдање за остваривање неоимперијалних циљева. То је уједно и разлог због чега ће се овај проблем наћи у овом делу као предмет наше анализе. Такође, Латинска Америка, Источни Тимор, Косово и Метохија, Азија, Блиски исток, то су само неке од тема које ћемо поменути, а које на најбољи могући начин илуструју Чомскијево виђење природе процеса глобализације и њеног неоимперијалног концепта. Појмови „хуманитарне интервенције“ и „одговорност за заштиту“ су постали нови стандарди у међународним односима. Међутим, примери којима ћемо се овде бавити сасвим лепо развјавају племенитост „новог светског стандарда“. Наиме, „то да узрок НАТО бомбардовања није био *положај косовских Албанаца* било је и до тада јасно из великог броја извештаја западних докумената. Међутим, занимљиво је чути са највишег нивоа да је реални узрок бомбардовања то што је Југославија била једина препрека да се у Европи реализује политички и економски програм Клинтонове [William Jefferson „Bill“ Clinton] администрације и његових савезника. Сувишно је говорити о томе да је ово важно откриће такође било искључено из канонског описивања онога што се догађало“.²³

Чомски сматра да је крај миленијума обележило „разметљиво хвалисање“ Сједињених Америчких Држава које је надмашило своје претходнике у „задивљеним вођама идеалистичког новог света који су чврсто одлучиле да окончају нехуманост, вођама које су први пут у историји посвећени моралним начелима и вредностима“²⁴. Крај миленијума представља „време нових просветитеља“, време „добронамерности“ у коме се „цивилизоване земље“ под вођством САД руководе „алтруизмом и моралним вредностима“.²⁵ Оваква слика света звучи готово идеално, нашта нарочито указује Чомски, јер иако би оваква слика света донела многа олакшања и задовољства, да би смо је заиста прихватили морали би да занемаримо велики број „тврдоглавих чињеница“.

Да ли су многобројне интервенције које су обележиле нови светски поредак извршене у циљу борбе за опстанак или

23 Noam Chomsky, “Humanitarian Imperialism: The New Doctrine of Imperial Right”, *Monthly Review*, September, 2008.

24 Ноам Чомски, *Хегемонија или опстанак*, Рубикон, Нови Сад, 2008, стр. 65.

25 Исто, стр. 65.

остваривање хегемоније на глобалној светској сцени представља дилему коју Ноам Чомски разрешава на један једноставан начин. Према њему, довољно је бити отвореног ума да би сами увидели да је данас на снази неомиперијални концепт глобализације где се „други“ проглашавају непријатељима, а „наше“ интервенције „праведним и демократским“. Погледајмо један упоредни приказ који даје Ноам Чомски у свом делу „Империјалне амбиције“ на коме демонстрира како се за исти догађај, може тврдити да представља злочин, али истовремено, ако би се тај исти/или слични догађај десио негде другде, онда би се за њега могло тврдити да представља борбу за ослобођење: „Сећамо ли се руских напада на Грозни у Чеченији 1999. године? Грозни је град приближно исте величине као Фалуца са око три до четири стотине хиљада људи. Толико је бомбардован да је претворен у прашину. Али, када ми то исто учинимо у Фалуци, то је ослобођење.“²⁶ Овде Чомски, пре свега, мисли на један од првих напада америчке војске усмерених на заузимање Фалуце, који је био усмерен на Општу болницу. Разлог који је том приликом био наведен је да је та болница била „центар пропаганде против савезничких снага зато што је претеривала у изјавама о броју настрадалих цивила“.²⁷ Подсетимо се да *Женевска конвенција* јасно наводи да „медицинско и религиозно особље мора бити поштовано и заштићено и да му треба пружати сву расположиву помоћ“, као и да „лекарске екипе и медицински транспорт не смеју бити мета напада“.²⁸ Догађаји у Фалуци представљају велико кршење Женевске конвенције. „У нападу на Општу болницу у Фалуци, пацијенти су избачени из кревета и заједно са лекарима приморани да легну на под са лисицама на рукама.“²⁹ Овај догађај сведочи о томе како бити велики значи бити „једнакији“ од других и како на глобалној светској сцени велики и моћни воде главну реч док су мали и немоћни принуђени да се руководе старим стоичким начелом роба Епиктета *sustine et abstine*.

26 Ноам Чомски, *Империјалне амбиције – разговори о свету после 9/11 – интервју са Дејвидом Барсмианом*, Рубикон, Нови Сад, Беокиња, Београд, 2009, стр. 101.

27 Исто, стр. 100-101.

28 Исто, стр. 101.

29 Исто, стр. 101.

Други светски рат је означио прекретницу у односи-ма Сједињених Америчких Држава и остатка света. Наиме, Други светски рат је на неки начин допринео брзом развоју САД који им је касније омогућио заузимање доминантне позиције у свету. И док је већина европских земаља била у потпуности разорена и ослабљена, Сједињене Америчке Државе су оствариле огромну добит и производња у њима је порасла више него троструко.³⁰ Сједињене Америчке Државе су и пре Другог светског рата биле међу водећим индустријализованим земљама света. Међутим, након Другог светског рата САД су дошле у ту ситуацију да поседују готово 50% светског богатства.³¹

Чомски наглашава да су шефови Планског одељења Стејт Департамента још 1948. године указивали да, уколико Сједињене Државе желе да задрже доминантну позицију по питању свог богатства, не треба причати о нејасним и нестварним објектима као што су људска права, подизање животног стандарда и демократизација, већ да се мора радити на „концептима чисте моћи“ неометани идеалистичким слоганима који се тичу алтруизма и добробити целог света.³² Уколико погледамо 1997. годину можемо видети да је она рекордна по допремању америчког оружја у Турску.³³ Те године је Турска примила више оружја него за време трајања целокупног хладног рата, које је коришћено у борбама против Курда. Турска је тада, ако се изузму Египат и Израел постала водећи прималац наоружања, при чему је 80% укупне опреме стизало из Вашингтона.³⁴ Колумбија је те исте године, такође, имала рекордни пораст пријема наоружања које је за две године са 50 милиона скочило на 290 милиона, да би се на даље само наставио тренд овог расла, да би 1999. године простигла и Турску.³⁵ У Турској је до 1997. године протерано на милионе људи из опустошених курдских крајева, десетине хиљада је побијено, док организације за људска права

30 Ноам Чомски, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Чигоја, 1999, стр. 13.

31 Исто, стр. 13.

32 Ноам Чомски, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 43-44.

33 Ноам Чомски, *Хегемонија или опстанак*, Рубикон, Нови Сад, 2008, стр. 66

34 Исто, стр. 66.

35 Исто, стр. 66.

у Колумбији процењују да је до 1999. године протерано 2,7 милиона људи, при чему овај тренд бележи само раст тако да је само у првих девет месеци 2002. године протерано преко 350.000 људи.³⁶ Дакле, са једне стране имамо „велике просветитеље који се руководе моралним вредностима и алтруизмом“, док, са друге стране, имамо области обележене насиљем, које представљају главне примаоце војне помоћи ових великих просветитеља.

Логика односа између Севера и Југа се огледа у томе што је Југу додељена услужна улога, при чему „он треба да обезбеђује природна богатства, јевтину радну снагу, тржиште, прилике за инвестирање и, у последње време, да увози загађеност“.³⁷

Самјуел Хантингтон [Samuel Phillips Huntington] је 1999. године у часопису *Форин аферс* написао да док САД редовно проглашавају неке земље *отпадничким државама*, у очима многих земаља управо су САД постале отпадничка суперсила, највећа појединачна спољна претња њиховим друштвима. Време униполарног света је, према Хантингтону, прошло и време је да Сједињене Америчке Државе то увиде. Велики број нација, чак и оних савезничких, је увидео непријатељство САД. Вашингтон више нема куд него да увиди да је данас велика сила, али не и једина.³⁸

*
* *

За процес глобализације се оправдано може рећи да поседује *Јанусово лице*, еманципаторско и поробљивачко. То је процес коме треба прићи критички и који треба искористити, али не и идеологизовати и злоупотребити, при чему треба правити разлику између *неолибералног концепта глобализације*, који је антагонистички и униполаран, и *мултиполарног модела глобализације*, који је еманципаторски и демократски. Неолиберализам у великој мери ствара социјалне неједнакости које онемогућавају остваривање демокра-

36 Исто, стр. 67.

37 Ноам Чомски, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 43.

38 Samuel Phillips Huntington, „The Lonely Superpower“, *Foreign Affairs*, March/April 1999, доступно на <http://www.foreignaffairs.com/articles/54797/samuel-p-huntington/the-lonely-superpower>

тије. Велике корпорације у таквом друштву имају прилике и могућности да утичу на политичке процесе путем финансирања. Ноам Чомски истиче да су велике корпорације дале готово *свету ауру* основним вредностима неолиберализма због чега оне у својим настојањима ретко наилазе на отпор. Он сматра да су демократија, људска права и економске доктрине *инструменти моћи који се примењују зарад експлоатације*. Ови идеали су добри све док гарантују да ће прави људи од тога имати користи, у супротном правила игре се мењају, при чему *САД теже да формирају тзв. демократију одозго која ставља традиционалне изворе моћи – углавном корпорације и њихове сараднике – под ефикасну контролу*. Формална демократија која представља непремостиву препреку за остваривање демократских права је на снази. Том приликом, Чомски указује, речи добијају два значења, једно је оно које се налази у речницима, а друго је оно које је у том тренутку од користи великим силама. Основна максима овог новог светског поретка јесте да би *богати људи требало да владају њиме*, при чему његово стварање представља процес који својим природном током иде ка глобализацији економије и *залаже се за интересе транснационалних корпорација и финансијских институција, које управљају међународном економијом*. Неолиберализам се, међутим, у сусрету са светском економском кризом нашао на *стакленим ногама*.

Али би, према Чомскоме, такође, било погрешно закључити да су изгледи за будућност потпуно мрачни. Једна од позитивних ствари која се десила јесте да је дошло до развоја културе људских права међу широким народним масама. Овај тренд је нарочито био јак шездесетих година XX века. „У савременој историји било је значајних примера напретка на подручју људских права и демократских механизма контроле над појединим секторима живота.“³⁹ Овај напредак су према њему наметнуле народне масе разним методама, од којих је најчешћа активно залагање. „Штетне последице пројекта економске глобализације довеле су до масовних протеста и активизма на југу, а њима су се касније придружили и велики сектори богатих индустријских друштава, па је тако постало неупоредиво теже тек тако прелазити преко њих.“⁴⁰

39 Ноам Чомски, *Хегемонија или опстанак*, Рубикон, Нови Сад, 2008, стр. 293.

40 Исто, стр. 293.

ЛИТЕРАТУРА

- Барсамиан Дејвид, Чомски Ноам, *Пропаганда и јавно мњење – разговори с Ноамом Чомским*, Рубикон, Нови Сад, 2006.
- Edgley Alison, *The Social and Political Thought of Noam Chomsky*, Routledge, London and New Yourk, 2000.
- Huntington Phillips Samuel, „The Lonely Superpower”, *Foreign Affairs*, March/April 1999, доступно на <http://www.foreignaffairs.com/articles/54797/samuel-p-huntington/the-lonely-superpower>
- Healy V. David, *Class in America: An Encyclopedia* (edited by Robert E. Weir), Greenwood Press, Westport, Volumes 1-3, 2007.
- Chomsky Noam, *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*, Seven Stories Press, New York, Toronto, London, 1999.
- Chomsky Noam, *Radical priorities*, Edited by C. P. Otero, Expanded Third Edition, AK Press, Edinburg, London, Oakland, 2003.
- Chomsky Noam, „Humanitarian Imperialism: The New Doctrine of Imperial Right”, *Monthly Review*, September, 2008.
- Чомски Ноам, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998.
- Чомски Ноам, *Имperiјалне амбиције – разговори о свету после 9/11 – интервјуи са Дејвидом Барсамианом*, Рубикон, Нови Сад, Беокњига, Београд, 2009.
- Чомски Ноам, *Интервенције*, Рубикон, Нови Сад, Беокњига, Београд, 2009.
- Чомски Ноам, *Хегемонија или опстанак*, Рубикон, Нови Сад, 2008.
- Чомски Ноам, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Чигоја, 1999.

*Misa Stojadinovic
Danilo Sukovic*

**NOAM CHOMSKY AND NEO-IMPERIAL
AMBITIONS OF GREAT POWERS AT
THE BEGINNING OF XXI CENTURY**

Resume

Globalization represents a complex process filled with contradictions that changes its structure and the dynamics of contemporary society on day to day basis. This process shows its Janus face daily by which it influences the fate of contemporary societies of the world. The neoliberal concept of globalization and its asymmetric showing in modernity unfortunately completely pushed back its emancipating role. One of the most important intellectuals who deal with this issue is by all means Noam Chomsky whose life and work marked the larger part of the 20th century as well as the beginning of the 21st century. This magnificent fighter for the peace cause and the democracy is a good example that the pen the most powerful weapon of all. In his works he fearlessly fights against the war and the neoliberal globalization concept mostly criticizing even today the practical side of USA's foreign policy. This fierce opponent of the "robbing capitalism" considers it an inappropriate system for a modern society because it cannot enable the need for the people's self-fulfillment.

Noam Chomsky is one of the most quoted and most translated intellectuals of today. In his works he remarkably uses the interdisciplinary approach where it is highly difficult to separate their importance to some scientific disciplines and put them in certain ideological and political term. It is correct to say that the large part of his approach concerns politic science but it is also true that that approach cannot just come down to that.

Noam Chomsky in his works deals with the following topics: connection between modern capitalism and neo-imperialism or the concept and the strategy of the internal and global development (where the profit is over people) and the aggressive

foreign policy; he points to the connection between neo-liberalism and globalism as the new world order; he deals with the problem of asymmetric globalization, the production of poverty and societies social inequalities; he deliberates on the media and the democracy in the divisions of symbolic powers in the era of globalization; he points out the importance of anti-globalist and alter-globalist movements in the struggle for a more just society, humane and free world; he points to the consequences of asymmetric globalization and its influence to promotion of war as the means for achieving world hegemony; he points out the importance of creating responsible intellectuals and their role who are according to him the conscience and consciousness of the nation.

Key words: Noam Chomsky, neo-imperial concept of globalization, neoliberalism, "responsibility of intellectuals"

Овај рад је примљен 29. јануара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

*Јован Б. Душанић**

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И ПРЕРАСПОДЕЛА БОГАТСТВА

*Али је новца нестало,
и стока коју имасмо у нашега је господара;
и није остало ништа да донесемо господару својему
осим тјелеса наших и њива наших.
Зашто да мремо на твоје очи ?
Ево и нас и наших њива;
купи нас и њиве наше за хљеб,
да с њивама својим будемо робови Фараону.
И земља постаде Фараонова.
А они рекоше: ти си нам живот сачувао,
нека нађемо милост пред господарем својим
да будемо робови Фараону.*

Прва књига Мојсијева 18-20; 25.

Сажетак

Велике неједнакости у расподели и богатству нису последица актуелне глобалне кризе али су оне у њој дошле до још већег изражаја. До све већег раслојавања долази како међу државама тако и међу грађанима једне државе. Велико раслојавање и неједнакости неприхватљиви су не само с моралног становишта, те са становишта идеала једнаких могућности, него и стога што оне у себи крије огромне економске и политичке опасности.

* Висока школа за пословне студије, Београд.

Кључне речи: глобална криза, неолиберализам, неједнакости у расподели, концентрација богатства.

Актуелна светска економска криза,¹ као и криза из 30-их година XX века настале су у САД а касније се прошириле на цео свет. Последице кризе из 30-их година прошлог века биле су катастрофалне. Дошло је до огромног пада БДП, незапосленост је достигла невероватне размере, депресија је трајала све до Другог светског рата, коме је према многима ауторима, добрим делом, допринела и ова криза.

Економске политике које су довела до криза из 30-их година прошлог века, као и актуелне кризе, биле су утемељена на веровању у апсолутну ефикасност „невидљиве“ руке тржишта, односно саморегулишућег *laissez-faire* тржишта. Корени актуелне кризе као и оне из 30-их година прошлог столећа налазе се у тријумфу (нео)либералног капитализма,² то јест економског дарвинизма³ као права јачег, моћнијег, егоистичнијег и похлепнијег на бази приватне својине. До обе кризе долази у тренутку када прерасподела доходака и богатства у друштву достиже забрињавајуће размере, односно када се безобзирно жртвује добробит великог броја људи зарад просперитета једне мале групе најбогатијих.

На последња два прелома векова (XIX у XX, те XX у XXI) светском економијом, бар у теоријском смислу, владала је идео-

1 О актуелној светској економској кризи детаљно сам писао одмах по њеном избијању (видети у књизи: Јован Б. Душанић, *Доларска алхемија и казино економија – светска економска криза*, Београд, 2009).

2 О (нео)либерализму видети детаљније у књизи: Јован Б. Душанић, *Критика неолиберализма и транзиције*, Загреб, 2013.

3 Роберт Френк (у књизи: Robert H. Frank, *The Darwin Economy*, 2011) тврди да ће економисти кроз сто година у одговору на питање ко је био интелектуални отац њихове дисциплине тврдити да је то Ч. Дарвин. Подсетимо се да је још Аристотел направио јасну поделу између економије (*oikos* – кућа, *nomos* – закон) и хрематистике (*chrema* – имање, ствар, новац, *nomos* – закон), што у преводу са грчког значи управљање домаћинством (економија), односно управљање новцем или вештина стицања богатства (хрематистике). Економија представља делатност која је повезана са стварањем – производњом богатства (робе и услуга) и оријентисана је на општедруштвено корисна решења у интересу већине грађана. Аристотел је у свом познатом делу *Политика* писао да се хрематистика често прихвата као економија али она то није јер је хрематистика усмерена на експлоатацију и за њу ради лихварство које је, из познатих разлога, одвратно.

логија либерализма, односно неолиберализма.⁴ Као што је познато либерализам инсистира на индивидуалним слободама, владавини права и приватној својини и залаже се за радикално ограничавање улоге државе у привреди и њену улогу своди на обезбеђење закона и поретка укључујући заштиту приватне својине. Имајући у виду да је либерализам идеологија која се реализује у интересу моћних и богатих, односно да је у функцији повећања материјалног богатства уског слоја на рачун огромне масе становништва, логично је да се држава наша на мети оштрих напада либерала, јер се као главна препрека, у остварењу њихових интереса, појављује држава која треба да води рачуна о општим и националним интересима који се реализују у корист већине грађана.⁵

После фијаска идеологије либерализма након светске економске кризе 30-их година XX века чинило се да ће дефинитивно доћи до напуштања илузије либералног капитализма, али је последња *laissez-faire* инкарнација – неолиберализам довео до актуелне светске кризе.⁶ Поготово се то чинило јер је по

- 4 Поред много заједничког, разлика између класичног либерализма и неолиберализма огледа се у томе што је либерализам био идеологија националне буржоазије која је инсистирала на принципима индивидуалних слобода и владавини права на нивоу националне државе, била донекле укореењена у сопственом народу, те није могла да буде потпуно индиферентна на социјалну заштиту сопственог народа. С друге стране, носиоц неолибералне идеје јесте транснационална буржоазија, која није укореењена у социјалним структурама националних друштава и формира посебно наднационално друштво – светску олигархију, која инсистира само на економској ефикасности и индиферентна је на праведност, достојанство, социјалну одговорност, заштиту природе и слично.
- 5 О (нео)либерализму видети детаљније у књизи: Јован Б. Душанић, *Критика неолиберализма и транзиције*, Загреб, 2013.
- 6 *Познати амерички економиста Џон Кенет Галбрајт написао је 1955. године књигу The Great Crash 1929 (која се од тада непрекидно објављује у великим тиражима и сматра класичним економским бестселером) у којој је упозорио да у САД може да се понови криза слична оној из 30-их година прошлог века. На почетку књиге Џ. К. Галбрајт цитира део из последњег обраћања нацији 30-ог председника САД (1923-1929) Калвина Кулиџа пред Конгресом у децембру 1928. године, у коме између осталог каже: Ни један Конгрес у историји САД, анализирајући стање нације, није се суочио са тако изванредним перспективама, као што је то случај сада. Ми се налазимо у периоду најдужег процвата земље. Председник је уверавао законодавце да они као и цела нација могу са задовољством оценити садашњост и са оптимизмом гледати у будућност. Насупрот једној од најдревнијих америчких традиција, он је решио да све заслуге не припише само својој администрацији, истичући да главни извор таквог огромног благостања јесте радност и карактер америчког народа. У наставку Џ. К. Галбрајт пише: Једну чињеницу у двадесетим годинама морао је да примети чак и Кулиџ. Она је у директној*

завршетку Другог светског рата (када се у економској теорији, али и пракси, наглашава потреба за активном улогом државе у привреди) наступио релативно дуг период динамичног раста светске привреде.

Међутим, 1970-их година најмоћнија економија – САД показује знаке слабости. Томе доприноси неколико фактора: инфлаторна монетарна и фискална политика која се проводи у време кулминације рата у Вијетнаму (прва половина 1970-их година); дестабилизација светске привреде због једностраног одустајања САД (15.08.1971) од конвертибилности долара у злато; вишеструки скок цена нафте (1973-1974) итд. Привреда САД бележи економску стагнацију у условима релативно високе инфлације и време 1970-их година одмах је проглашено периодом велике стагфлације.

Нови идеолози слободног тржишта – неолиберали (предвођени Милтоном Фридманом)⁷ су то искористили као доказ неспособности државе да управља привредом. Овај интелектуални преврат створио је плодно тло да на власт у САД, одмах почетком 1980-их година дође Роналд Реган који је идеје слободног тржишта реализовао у пракси. У своме

вези са америчким народом, о карактеру кога говори са хвалоспевима. Упоредо са позитивним карактеристикама америчком народу је такође својствена неумерена тежња ка брзом богаћењу уз улагање минималних напора. Прво снажно сведочанство те црте карактера демонстрирано је у Флориди средином 1920-их година када је дошло до правог бума некретнина. Флоридска грозница имала је све елементе класичног спекулативног балона. Џ. К. Галбрајт је предвидео да до кризе сличне оној из 1929-33 године може да дође пишући да шансе на понављање спекулативних оргија су прилично велике. Нико не сумња да је амерички народ као и раније подложен спекулативним активностима. У књизи Џ. К. Галбрајт, између осталог, констатује: Друштво, које је преокупирано искључиво питањима богаћења, има прилично мрачне перспективе.

- 7 У интервјуу за *Global Economic Viewpoint* један од највећих економиста XX века, нобеловац Пол Самјуелсон, је рекао (видети превод: НИН, 12.03.2009): *Сада видимо колико је Милтон Фридман грешио тврдећи да тржиште може да се регулише само. Данас схватамо колико је Реган погрешно када је изјавио да влада није решење већ проблем. Данас се идеологија која је била доминантна последњих деценија показује као погрешна. Данас сви схватају да, супротно претходном уверењу, проблем не може да буде решен без учешћа владе. Данас поново прихватамо Кејнсову идеју по којој пореска политика и дефицитна потрошња играју главну улогу у вођењу тржишне економије. Волео бих да је Фридман поживео да види како је његов екстремизам допринео уништењу његових идеја. Срећом, наши српски неолиберали, доживели су ово време, али нажалост не могу (или не желе) да виде катастрофалне резултате идеологије коју још увек ватрено пропацирају.*

првом инаугуралном говору (јануар 1981) Р. Реган је изјавио да у садашњој кризи држава не решава наше проблеме и да је она постала проблем, те да намерава да ограничи њен обим и утицај. У том циљу предузете су следеће четири мере: смањење пореза на високе приходе, ограничавање федералних расхода, већу дерегулацију и предају кључних државних функција приватном сектору.

Међутим, како признаје и Џефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*, 2011), основне последице неолибералне „револуције Регана“ нису биле конкретне мере већ нова општа антипатија према улози државе, нови однос пун презрења према сиромашнима који зависе од подршке коју им пружа држава, и нови позив богатима да се одрекну моралних обавеза према осталом делу друштва. Реган је проповедао да је за друштво корисно, не да се инсистира на саосећању према сиромашним, него на смањењу пореза богатима како би се стимулисало њихово предузетништво... То је ослободило огромну скривену похлепу и уништило систем што прати Америку до данашњих дана.

Рецепти неолиберала који су требали да преломе негативан тренд у привреди САД, не само да то нису успели, ситуацију су само погоршали, а што одлично илуструје следећа табела, у којој су приказани званични статистички економски показатељи ефикасности привреде САД за три периода у последњих 60-ак година: *време економског просперитета* (1955-1970), *време стагфлације* (1971-1980) и *време неолиберализма* (1981-2010).

Ефикасност привреде САД (1955-2010)⁸

	1955-1970	1971-1980	1981- 2010
- Порез на приход физичких лица (%)	82,3	70,0	39,3
- Приходи федералног буџета (% БДП)	17,7	17,9	18,0
- Раст БДП (%)	3,6	3,2	2,8
- Раст БДП по становнику (%)	2,2	2,1	1,7
- Раст запослености (%)	1,7	2,7	1,1
- Просечни ниво незапослености (%)	4,9	6,4	6,1
- Промене у расподели дохотка: учешће 1% грађана са највећим дохотком (%)	-2,0	0,6	10,9
- Промена нивоа сиромаштва (%)	-9,8	0,5	0,3
- Раст плате мушкарца са пуним радним временом (%)	2,7	0,4	0,1
- Дефицит буџета (%)	-0,7	-2,4	-3,1
- Инфлација (%)	2,3	7,7	3,2

8 Табела је преузета из књиге: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011. У књизи Џефри Сакс каже да је тужан што мора све ово да пише али је веома забринут стањем у својој земљи. На само неколико првих страна, ове веома обимне књиге, можемо да прочитамо и следеће: *У основи економске кризе, коју сада преживљава Америка, лежи морална криза. САД се не суочавају са краткорочним циклчним колебањима економске активности него са дугорочним социјалним, политичким и економским трендовима. САД су изградиле најконкурентније тржишно друштво у свету, али су на том путу изгубиле добротинство. Нема сумње да је у америчкој економији, политици и друштву у целини дошло до великих деформација. Америчко друштво је постало сурово и агресивно, а елита и водећи политичари показују максималну неодговорност и егоизам. Американци су раздражени, песимистички расположени и цинични. Уколико богати и моћни нису способни да се понашају достојно, морално и да показују искрено саосећање према осталом делу друштва и свету, показате се да тржиште, закони и избори нису довољни. Без обнове духа социјалне одговорности није могуће осмислити и обновити стабилну економију. Велика национална шузија Америке је убеђење да се здраво друштво може организовати на усредсређености ка трци за богатством. Окрутна трка за богатством захватила је цело друштво и изнурила Американце, лишило их користи коју пружа поверење, честитост и саосећање.*

Раскорак између неолибералне теорије којом се обећава благостање за све и резултата који се у пракси остварују је очигледан и на нивоу светске привреде. Уместо да је дошло до динамизирања светске привреде после 80-их година XX века (када је наступила ера неолиберализма), како су обећавали њени теоретичари, у пракси се десило потпуно супротно. Годишња стопа раста светске привреде у 1970-им годинама износила је 2,4%, у 80-им 1,4%, у 90-им 1,1%, а у првој деценији овог века наступила је глобална економска криза која је довела до великог пада привредне активности, а и незапосленост је достигла забрињавајуће размере. Тако се неолиберализам, поред тога што је социјално неодговоран и морално неосетљив, показао и као економски неефикасан.

СВЕ ДУЖЕ РАДИМО И ЛОШИЈЕ ЖИВИМО

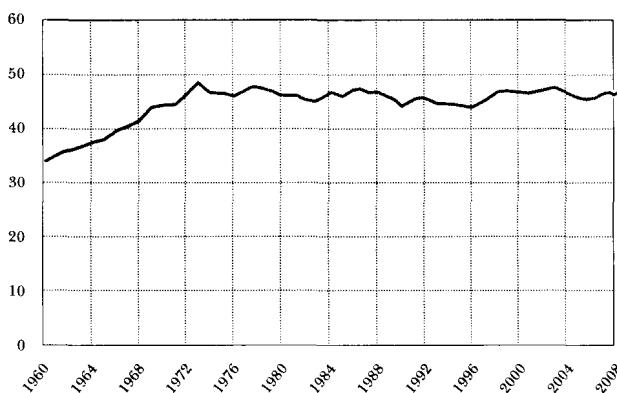
Од Другог светског рата па све до краја 70-их година, власти у САД стварале су услове да и запослени, а не само послодавци, учествују у резултатима економског раста. Плате су се стално повећавале и пратиле раст продуктивности. Запосленима је законом гарантована четрдесеточасовна радна недеља, а прековремени рад плаћао се више од редовног. Због тога су се послодавци радије одлучивали на нова запошљавања него на плаћање прековременог рада. Такође су биле прописане минималне плате, а у случају губитка посла исплаћивана је накнада за незапослене. Накнаде су исплаћиване и у случају радне неспособности, губитка храниоца породице и немогућности да се довољно акумулира за старост. Уведен је и систем осигурања за старе и сиромашне слојеве становништва (*Medicare and Medicaid*), што је за кратко време преполовило број сиромашних старијих лица. Власт је предузела значајне мере како би високо образовање постало доступно великом броју грађана. Школарина на државним универзитетима износила је само четири одсто од годишњег дохотка просечног домаћинства.

После 80-их година плате запослених стагнирају, скоро да је уништен систем социјалне заштите, а знатно су повећане и школарине на државним универзитетима. Према званичној статистици, запослени у САД је 2007. године кући до-

носио просечну годишњу плату која је била незнатно већа од 45.000 долара, што је реално мање од износа коју је пре три деценије имао, мада је америчка привреда у истом периоду бележила раст, а резултати тог раста прелили су се ка уском слоју најбогатијих Американаца.

У наредном графикону су приказане просечне годишње плате мушкараца запосленог са пуним радним временом у хиљадама долара (из 2009. године).

Просечне годишње плате мушкараца запосленог са пуним радним временом у хиљадама долара⁹



У последње три деценије плате се реално не повећавају и све више и више заостају за растом продуктивности (видети графикон – *Раст продуктивности и просечне плате по часу рада у САД*). Уместо да раст продуктивности води скраћењу радног времена и порасту плата (што је био случај у првим деценијама после Другог светског рата) последњих деценија се радно време продужава, а плате стагнирају, а због неравномерне расподеле плате су, сем уског слоја најбогатијих, код већине запослених реално знатно смањене.¹⁰

9 Графикони преузет из књиге: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011.

10 Последњих деценија све је очигледније огромно раслојавање, не само између развијених и неразвијених земаља и региона, него и међу појединим слојевима становништва и код најразвијенијих земаља света. Просечне плате у САД су годинама стагнирале, а примања топ менаџера брзо су расли из године у годину и достигли су астрономске износе. Иста правила транснационалне компаније примењују на своје запослене и у осталом делу света на који се шире. Штавише, у многим земаљама се на тај

Раст продуктивности и просечне плате
по часу рада у САД (1947=100)¹¹



Међутим, економија САД је постројена на великој и брзо растућој потрошњи и без велике потрошње она не би могла да функционише, те је било тешко претпоставити да ће се Американци једноставно помирили са ограничавањем своје велике и стално растуће потрошње, па пад просечних примања радника није аутоматски значило и смањење потрошње просечне америчке породице. То је обезбеђивано преко следећа три механизма.

1. Све већи број жена почео је да ради и на тај начин повећава породични буџет. Тако је крајем 70-их година прошлог века радило 12%, а крајем 90-их година већ 55% мајки

начин „инсталира“ компрадорска каста и одржавају марионетски режими који су у служби светске олигархије и транснационалног капитала. Довољно је добро платити само неколико хиљада компрадора (коју чини домаћа политичка, пословна, медијска, па и интелектуална квази елита мондијалистичке провијенције која по свом менталном склопу има дукративни поглед на свет и у складу са њим формиран систем вредности) да би се из неразвијених земаља извучили огромни профити, а остала милионска већина домаћег становништво држала у беди и сиромаштву. Чак није потребно да богати и моћни директно врбују и унапред плаћају компрадорску касту; довољно је само да се та моћ демонстрира и одмах се јављају компрадори који ће самоиницијативно радити онако како то богати и моћни желе и тако сопствени народ гурати у савремено ропство.

¹¹ Графикони преузет из књиге Роберта Рајха: *Aftershok*, 2010.

које су имале децу млађу од 6 година. Временом су трошкови ангажовања других за кућне послове и бригу о деци, те повећани издатци жена због свакодневног одласка на посао (превоз, гардероба, козметика...) надмашили допунска средства које је запослена жена доносила у домаћинство, те је било неопходно обезбедити допунске приходе преко другог механизма.

2. На послу се остаје све дуже, па је просечна америчка породица крајем 90-их прошлог века годишње радила 500 часова више него 70-их година. Запослени су све више часова проводили на послу али су трошкови домаћинства непрекидно из године у годину расли. Примера ради, просечна цена куће 70-их година прошлог века износила је око 65.000, а 2006. године око 250.000 долара, или само за последњих десет година удвостручена је школарина за више образовање. У условима када допунски рад не може безгранично да се повећава (дан има само 24 часа) и када плата по часу рада стагнира, а трошкови домаћинства непрестано расту требало је пронаћи додатна средства да би се бар задржао достигнути ниво стандарда, па се прибегло трећем механизму.

3. Домаћинства су присиљена да се све више и више задужују, тако да је за последњих 30 година дуг просечне америчке породице порастао са 50% на 138% годишњег дохотка. Користи се по неколико кредитних картица, аутомобили се узимају на кредит или лизинг, школују се деца уз помоћ студентског кредита, купују се куће користећи хипотекарне кредите итд.¹² Када је напokon, пре неколико година, дошло до пуцања балона дугова показало се да је и овај механизам исцрпео своје могућности.

Док је 70-их година у просечној америчкој породици примање главе породице било довољно за издржавање домаћинства (текућа потрошња и сви предмети комфора, кућа,



12 Дамбиса Мојо (у књизи: Dambisa Moyo, *How the West Was Lost*, 2011) истиче како су, у условима све веће задужености домаћинстава да би се одржала стално растућа потрошња, многи Американци заборавили да праве разликују између поседовања (власништва) и коришћења имовине, те да живе у илузији да су они власници имовина којом се користи, а у стварности њима мало шта од те имовине реално припада јер имају огромне дугове по кредитима за куће, аутомобиле, намештај итд. Поред тога, просечно америчко домаћинство има 13 кредитних картица и по 40% од њих користи кредите.

два аутомобила – за себе и жену, школовање деце и слично), а задуженост по кредитима релативно ниска, сада у кући раде оба супружника да би одржали стандард од пре неколико деценија, а домаћинства су много задуженија. Тако смо дошли у ситуацију да се последњих деценија бележи значајан раст продуктивности рада, а чије плодове не може да користи огромна већина људи.

Све до 1980-их година радно време је скраћивано и дошло се до 40-то часовне петодневне радне недеље. У то време футуролози су писали да ће раст продуктивности омогућити даље скраћивање радног и повећање слободног времена у коме ће људи моћи да уживају и које ће користити за култивисање личности, успостављање личних веза и повратку истинским вредностима.

Д. М. Кејнс је 1930 године у есеју *Economic Possibilities for Our Grandchildren* прогнозирао да ће примања становништва стално расти, а да ће кроз сто година (2030 – што је тајкорети сутра) радна недеља трајати само 15 часова, односно имаћемо трочасовни радни дан и слободне викенде.¹³ Првих педесет година од када је то написано у стварности је Кејнсова прогноза изгледала реална и остварива. Нажалост, од 1980-их година наступа ера неолиберализам и ми се од тада више приближавамо 1930. него 2030. години – уместо да краће радимо и боље живимо ми све дуже радимо и лошије живимо.

Мада се неолиберали декларативно залажу за слободу, а право на рад¹⁴ је једна од фундаменталних слобода, они су створили систем у коме маса људи остаје ван процеса ра-

13 Не треба заборавити да је Кејнс био истовремено економистом али и филозофом и истраживачем морала. Он је стално постављао питање о коначном циљу економске активности. Кејнс је сматрао да тежња ка богатству (*љубав према новцу* – како је он писао) има оправдање уколико она омогућава да се живи боље. Под *живети боље* он је подразумевао, не *живети богато* него *живети праведно*. Кејнс је сматрао да једино оправдање економске активности је трагање за моралним савршенством света. У том смислу он је сматрао да ће раст продуктивности водити скраћивању радног дана и тако стварати услови у којима ће живот људи бити *разуман, пријатан и достојанствен*.

14 Радикални неолиберали, као на пример Ајн Ренд (Аун Ранд), тврди: Не постоји 'право на рад' – постоји само право на слободну трговину, и то право човека да почне да ради ако је други човек одлучио да га запосли. Не постоји 'право на праведно плаћање или на праведну цену' ако нико неће да је плати, ако неће да запосли човека или купи његов производ...

да како би они који раде морали да пристану на било какве услове који им „газде“ одреде. Тако на пример, компанија *Форд* је у јануару 2010. године, уз велику медијску помпу, објавила конкурс за пријем 1.200 радника у погону монтаже у Чикагу али је потпуно незапажено прошла информација да новозапослени морају да пристану на двоструко мању плату у односу на већ запослене раднике. Међутим, када је *Хенри Форд*, пре једног столећа, одлучио да у свом (изузетно успешном) погону монтаже у Мичигену радницима утростручи плату за осмочасовни радни дан уследиле су бурне негативне реакције. Хенри Форда називали су лудаком, социјалистом и слично, а *The Wall Street Journal* окарактерисао је овај његов поступак *економским злочином*.

Незапосленост је данас нарочито велика међу младима, а они су у узрасту који је најкреативнији. Остајући без запослења млади нису у могућности да благовремено заснују породицу што смањује њихову социјалну одговорност и руши социјалну стабилност у друштву. У немогућности да се часно заради новац расту крађе, разбојништва, наркотрговина и слично. С друге стране, истраживања показују да запослени све више време проводе на послу, што негативно утиче на њихово (само)образовање и здравље и да они имају све мање времена за породицу и пријатеље што доприноси слабљењу социјалне кохезије у друштву.¹⁵



15 Закони историје показују да империје падају не сам због успона нових снажнијих сила, него пре свега због пораста декаденције изнутра, па се оне урушавају саме од себе. О тенденцији и најкреативнијих цивилизација ка самоуништењу писао је Берtrand Расел у уводу своје књиге *Историја западне филозофије*. Оно што се догодило у златно доба Грчке, десило се поново у Италији у време ренесансе. Традиционална морална ограничења су нестала јер су у њима видела веза са сујеверјем. То је у људима ослободило енергију и стваралаштво, што је изнедрило велики број генија, али је анархија и издајство, до које неизбежно долази услед пада морала, ослабило италијанску нацију и они су, слично Грцима, потпали под власт народа који су много мање цивилизовани од њих, али са много јачом социјалном кохезијом.

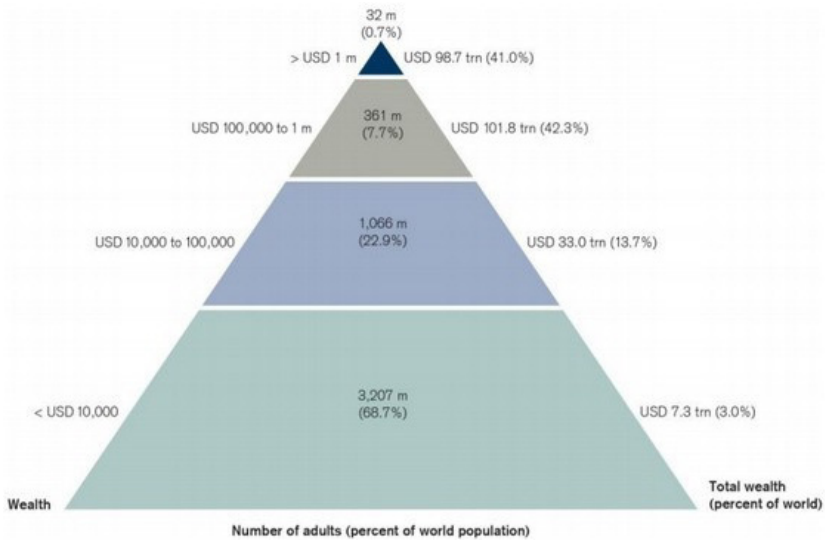
ПОВЕЋАЊЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Неолиберализам је идеологија која се реализује у интересу богатих и моћних. Они имају огромну финансијску (и не само финансијску) моћ уз помоћ које обликују политички, медијски и (квази) научни простор како би се водила економска политика и јавно промовисале вредности које њима одговарају.¹⁶ Због тога последњих година углавном слушамо да је проблем настао јер људи не живе у складу са реалним могућностима и да се мора ићи на даље *стегање кашии* и рационализацију радних места (преведено са орвеловског новоговора: даља отпуштања запослених). Много мање се говори о проблему неједнакости, односно неравномерне и неправедне расподеле богатства и да решење треба тражити на том подручју.¹⁷

16 Говорећи о својој књизи (*The Strange Non-Death of Neoliberalism*) британски социолог Колин Крауч, на питање новинара да ли се може рећи да је ипак неолиберализам успешан, одговара: *То је оно перфидно: нити је био нити ће икада бити успешан. Али неолиберализам је моћан, то је истина. Две ствари су му помогле да постане популаран. Прво: он као и марксизам представља врсту упуства за употребу, које није само лако за читање већ се чини и да се може лако применити. Постоји само неколико основних претпоставки и ако их се неко придржава може обликовати стварност онако како њему одговара. Неолиберализам је једностран и ни у ком случају модеран. Али далеко важнија је једна друга ствар, да неолиберална политика одсликава интересе богатих тј. моћних. Неолиберализам једноставно говори оно што они желе да чују. А они желе да чују да ће њихови порези бити нижи, да радницима није потребна заштита нити праведније плате. Они желе да чују да разградња социјалне државе генерише раст. Да неолиберализам не говори оно што моћни желе да чују, сигуран сам да нико не би давао ни пет пара за мишљења таквих економиста. У питању су моћ и интереси, а не успех.* <http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/201evielleicht-hat-occupy-schon-heute-mehr-erreicht-als-die-68er201c>

17 Нобеловац Џ. Стиглиц пише како он заједно са другим познатим економистима тврди да је растућа неједнакост један од узрока економске кризе, а такође једним делом је и последица дубоких структурних промена до којих долази у глобалној економији. Економски и политички систем којим није задовољна већина грађана не може да опстане на дуже стазе. Поред тога, вера у демократију и тржишну привреду ће нестајати, а легитимитет postojeћих институција и механизма ће бити доведен у питање. <http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e--stiglitz>

Пирамида глобалног богатства¹⁸



Пирамида глобалног богатства (коју је урадио *Credit Suisse*) показује да 32 милиона људи, односно 0,7 одсто светске одрасле популације, контролише око 41% светског богатства. На дну пирамиде видимо да 3,2 милијарде људи, односно 68,7 одсто светске одрасле популације, контролише само 3% светског богатства.

Годинама су топ менаџери великих финансијских фирми примали астрономске бонусе и плате, а када је дошло до глобалне финансијске кризе ове фирме (које су кризи, у великој мери, и *кумовале*) нашле су се на ивици банкротства и власти САД су за њихово спасавање потрошиле хиљаде милијарди долара, да би после тога они наставили да раде *по старом систему* – улазећи и даље у све ризичније махинације и исплаћујући себи огромне плате и бонусе.

Богати и моћни су изградили систем у коме је ризик учињен заједничким, а профит само њиховим, где се остварују огромни приватни добици по основу јавног губитка, односно добит се приватизује, од стране уског круга моћних и богатих, а губици се социјализују – пребацују на масе слабих

18 <http://www.time.rs/c/337bb84739/evo-kako-je-podeljeno-bogatstvo.html>

и сиромашних. Тако смо дошли у парадоксалну ситуацију да људи у XXI веку у готово свим земљама света (и поред до сада невиђеног технолошког прогреса и раста продуктивности) раде све више времена за све мање новца, те да се готово у свим државама, па чак и у оним економски најразвијенијим, већ годинама реално смањују плате и пензије.

Све већим неједнакостима у економском систему Америке, поред осталог, допринео је и систем опорезивања, који је глорификован у време владавине неолибералне идеологије. Једна од неолибералних догми каже да снижавање пореза и одустајање од прогресивног опорезивања, те пружање пореских повластица за богате инвеститоре мотивише привреду и грађане да више раде, што подстиче раст економије и доводи до убирања веће масе пореза, те на крају одговара свим грађанима (боље школство, здравство, безбедност и слично). Стварност показује супротно – не долази до убрзања раста економије, те се убире мања маса пореза, па уместо бољег имамо све горе државне службе, што много не погађа богату мањину, него остале грађане.

Богати се ограђују од остатка друштва – они живе у елитним деловима које уместо обичне полиције обезбеђују приватни чувари и телохранитељи; уместо јавних паркова, базена и других спортских објеката, имају сопствене или посећују луксузне приватне клубове са тим садржајима; децу не шаљу у државне, него у приватне елитне школе и на универзитете; не лече се у државним болницама, него у приватним клиникама; не путују јавним транспортом у пренатрпаном аутобусима и метроима итд. Једном речју, бити богат значи имати довољно новца да се не мешаш са онима који то нису.¹⁹

19 Недавно је *Политика* (21.01.2014) пренела текст из лондонског листа *Guardian* који пише о новом извештају међународне организације *Oxfam* под називом «*Радећи за ишчишћење људи*». У њему се наводи податак да 85 најбогатијих људи на свету поседује богатства једнако оном које има и 3,5 милијарде најсиромашнијих људи – више од половине светског становништва. У извештају се наводи и податак да се од краја 70-их година прошлог века пореске стопе за најбогатији део становништва снижене у 29 од 30 земаља у којима је вршено истраживање. Извршни директор *Oxfam*-а каже да је *застрашујуће што у XXI веку половина света нема ништа више од групе људи који би сви лагодно могли да се сместе у дабл-декер аутобус... Све више живимо у свету у коме најниже порезе, најбоље здравствене услуге, најквалитетније образовање, као и прилику да утичу на друштвену збиљу имају не само они који су данас богати већ и њихова деца.*

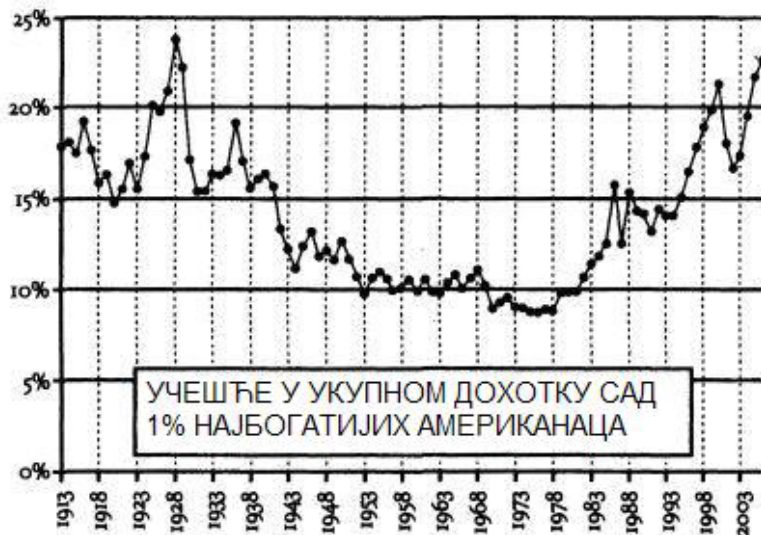
Недавно је Ворен Бафет (2008. године био је најбогатији човек на свету са имовином од 62 милијарде долара), у *Њујорк тајмсу* написао како је у 2010. години платио порез по стопи која је двоструко нижа од стопе по којој су порез плаћали његови запослени (он 17,4 одсто, а запослени 33-44 одсто на пореску основицу). Иронично је додао како је пријатно имати пријатеље у Конгресу који воде рачуна о благостању богатих. Поред тога, у наведеној колумни Бафет пише да његов шездесетогодишњи рад са инвеститорима оповргава и тврдње да ниски порези за богате подстичу активније инвестирање и отварање нових радних места.

Од 80-их година прошлог века, када наступа време доминације неолиберализма, пореске стопе за најраспрострањеније дохотке грађана у САД су значајно снижене (са 70 одсто на мање од 40 одсто), а скала прогресивног опорезивања знатно је ублажена. У исто време, просечна стопа раста америчке привреде није бележила раст, него обратно. Од 50-их до 80-их година тај раст износио је просечно годишње 3,7 процената, а од почетка 80-их година до сада мање од три одсто. Поред тога, најбогатијим слојевима законски је дозвољено да своје дохотке искажу као профит на уложени капитал (капитална добит, дивиденда),²⁰ а не као обичан доходак (зараду), и тако плаћају порез од само 15 одсто.²¹ Знатно је снижен порез на наследство и повећан порез на промет, што опет погодује најбогатијима, а погађа најсиромашније.

20 У укупним приходима богатих зараде чине само 8,8%, капитална добит 57%, а дивиденде 16%. У исто време на 90% мање богатих домаћинстава отпада мање од 10% свих прихода од капиталне добити. (СВО, *Trends in the Distribution of Household Income between 1979 and 2007*, 10/2011)

21 Тако на пример менаџери хед фондова бивају награђивани у виду дела вредности актива које су им инвеститори поверили на управљање, а оно се стандардно обрачунава по „правили 2 и 20“. Конкретно, у виду награде они фиксно добијају 2% од вредности активе којом управљају и 20% од профита оствареног пласирањем тих актива. Средства које менаџери тако добијају, управљајући актива својих инвеститора, порески органи не третирају као обичан доходак физичких лица (који се опорезује по стопи од 33-44%), него као профит на уложени капитал (пореска стопа 15%). (Видети: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011)

Учешће у укупном доходу САД 1% најбогатијих Американаца ²²



Друштво се убрзано раслојава на све мањи број изузетно богатих и огроман број сиромашних, уз брзо тањење средње класе. Док је крајем 70-их година један проценат најбогатијих присвајао мање од девет одсто укупног дохотка, 2007. године тај проценат износио је 23,5 одсто. Није случајно да је скоро идентична ситуација била и пре светске економске кризе из 30-их година прошлог века.²³

Међутим, чак и у оквиру 1% најбогатијих постоји такође мања група која за себе присваја највећи део колача. Непосредно пред избијање актуелне светске економске кризе, у 2007. години, 0,1% најбогатијих америчких домаћинстава располагало је дохотком 220 пута већим од просечног дохотка доњих 90% домаћинстава.²⁴ Многи (као нобеловац Џ. Сти-

²² Видети: Роберт Рајх, *Aftershok*, 2010.

²³ Нобеловац Џозеф Стиглиц подсећа: један проценат Американаца са врха има најбоље куће, најбоље образовање, најбоље лекаре и најбољи животни стил, али постоји једна ствар коју новац, није купио: схватање да је њихова судбина везана за то како осталих 99 одсто Американаца живи. Историја је показала да је то нешто што један одсто на крају и научи – када буде сувише касно.

²⁴ Видети: Laurence Mishel and Josh Bivens, *Occupy Wall Streeters Are Right about Skewed Economic Rewards in the United States*, EPI Briefing Paper 331,

глиц) указују да широм света постоје застрашујући примери о томе шта се дешава са друштвима када достигну ниво неједнакости коме се Америка тренутно приближава. Примери нису нимало пријатни. То су земље у којима богати живе у ограђеним насељима, где их служе армије слабо плаћених радника. То су земље са нестабилним политичким системима, у којима популисти масама обећавају бољи живот, само да би их касније разочарали. Међутим, највећи проблем у овим друштвима је недостатак наде. Они без средстава знају да су њихове шансе да побегну из сиромаштва, да не говоримо о успону на врх, занемарљиво мале.

Мада велике неједнакости нису последица актуелне глобалне кризе треба нагласити да је ова криза додатно погоршала и заострила питање великих неједнакости, не само због неравномерне расподеле него и због пораста незапослености али и губитка кућа које нису могли даље да отплаћују на кредит. Они који су отплатили или отплаћују куће суочили су се са великим губитком имовине јер су цене некретнина од избијања кризе пале у просеку за једну трећину. Богатији су у почетку имали губитке због пада берзански индекса али уз помоћ огромне количине новца коју је држава упумпала, пре свега у финансијски сектор, дошло релативно брзо до опоравка берзанских индекса. Поред тога, примања менаџера поново после кризе расту, а плате осталих запослених стагнирају.

Због вишедеценијске неравноправности у расподели сада су се примања менаџера скоро изједначила са укупним примањима осталих запослених и њихова учешћа у БДП износе око 20%, док су почетком 1970-их година примања менаџера учествовала са 10%, а плате осталих запослених са 30% у БДП.²⁵ Тако на пример, средином 1970-их година просечна примања 100 најбоље плаћених генералних директора у САД су била 10 пута већа од просечне плате запосленог, да би већ почетком овог века она износила 1.000 просечних плата.²⁶ Поред тога, стварна примања генералних директора

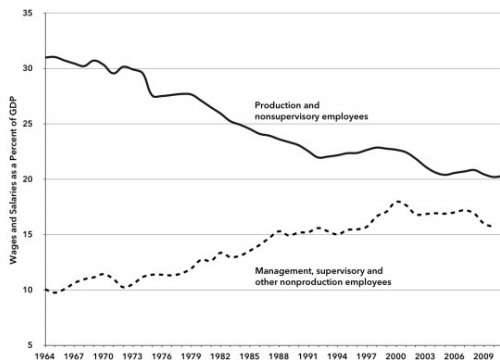
26.11.2011.

25 Видети: <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>

26 Видети: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011.

су знатно већа јер у њих није урачуната маса погодности којима се подржава њихов раскошан живот, а које иду на терет компаније (коришћење транспортних средстава компаније – авиона и аутомобила – за лична путовања, одобравање повољних кредита од стране компаније који се касније често отписују, огромне исплате при раскиду уговора и исплата повећаних пензија при пензионисању, плаћање спортских ложа, раскошних апартмана, чланарина у многим клубовима и удружењима, право на огромне репрезентације и уплате за разне добротворне акције итд.).²⁷

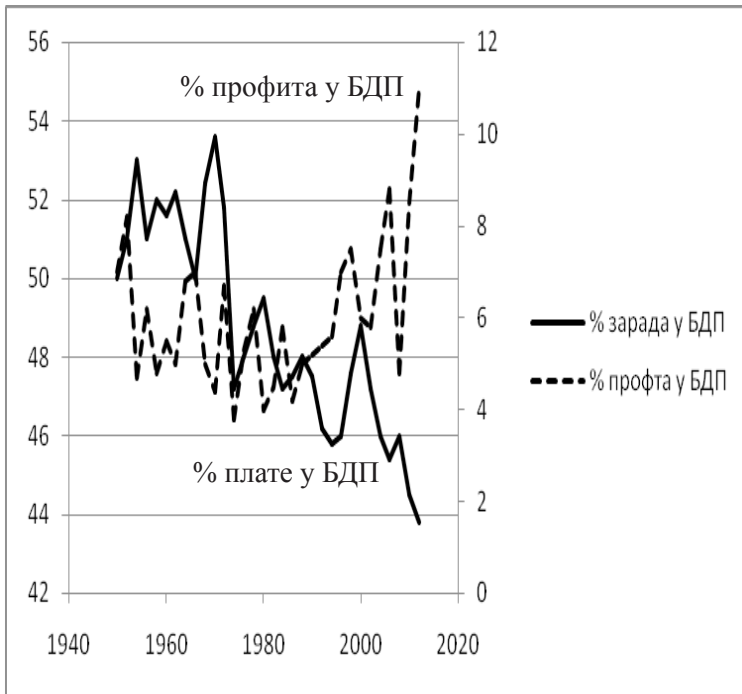
Примања менаџера и осталих запослених(као % БДП)



Чак и у време глобалне кризе похлепа богатих расте. Држава *упумпава* огромна средства за спашавање приватни компанија социјализујући њихове губитке, а оне та средства користе да, пре свега, кроз спекулативне операције повећавају профите, које приватизацију кроз исплату огромних бонуса и дивиденди.

27 Видети у књизи: John C. Bogle, *The Battle for the Soul of Capitalism*, 2005

Кретање профита и плата (као % БДП)
у САД у периоду 1950 – 2012. година²⁸



Интензитет пада плата и раста профита нарочито је повећан од 1980-их година, а управо у време актуелне кризе достижу своје историјске минимуме (плате), односно максимуме (профити). Тако је убрзо после избијања актуелне глобалне кризе дошло до краткотрајног пада али и изненађујуће брзог опоравка корпоративних профита после 2009. године. То лепо илуструје наредни графикон (*Индекси раста профита и плата у САД*).

28 Видети: <http://www.businessinsider.com/corporate-profits-just-hit-an-all-time-high-wages-just-hit-an-all-time-low-2012-6>

Индекси раста профита и плата у САД
(кварталу пред избијање кризе, индекс = 100)²⁹



Социјална покретљивост изостаје и данас је много теже него што је то било пре више од три деценије остварити *амерички сан*, како је то дефинисао аутор ове идеје Џ. Т. Адамс. Сан је то о земљи у којој би живот требало да буде бољи, богатији и срећнији за све; сан о друштвеном поретку у коме ће свако постићи највише за шта природно има дара и бити признат од других за оно што јесте, без обзира на случајне околности рођења или положаја.³⁰

Овако велико раслојавање и неједнакости неприхватљиви су не само с моралног становишта, те са становишта прокламованог америчког идеала једнаких могућности, него и стога што велико раслојавање и неједнакост у себи крије огромне економске и политичке опасности.

29 Видети: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>

30 Према истраживањима Организације за економску сарадњу и развој (OECD) најмању социјалну покретљивост од свих земаља чланица имају управо САД. Сиромашне породице, са великом вероватноћом, су осудили и своју децу на сиромаштво, без обзира на очајне покушаје да то избегну. Са друге стране, највећа социјална покретљивост (вероватноћа да деца из сиромашних породица не понове судбину својих родитеља) је у Финској, Исланду и Норвешкој. (Видети: Economic Policy Reforms, Going for Growth: OECD, 2010)

ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Економска опасност постоји због тога што је при већој неједнакости у расподели и концентрацији богатства у уском кругу људи мања тражња за робом и услугама него што би био случај да постоји праведнија расподела и мање раслојавање у богатству. То неминовно води успоравању стопе привредног раста и запошљавања.³¹ Када неједнакости достигну критичне тачке, долази и до озбиљних економских криза. Због тога није случајно да је у годинама пред избијање великих криза (1928. и 2007) једна четвртина укупног дохотка САД одлазила у руке само једног процента најбогатијих Американаца.

Изузетно богати људи, по правилу, не троше сав добијени новац јер им то – ма како парадоксално звучало – није лако да учине зато што немају довољно времена, а и жеља да то чине постепено се смањује. За нове инвестиције у реалну економију они немају времена, те троше мањи део својих примања, а остатак тренутно не користе или улажу у виртуалну економију (спекулације на финансијском тржишту). Међутим, улагања у виртуалну економију нису и не могу да буду мотори раста и не обезбеђују стабилан и дугорочно одржив економски раст јер се у њој не ствара нова него исисава вредности из реалног сектора. Тако богати финансијским спекулацијама успевају да за себе приграбе већи део националног колача, иако се тим спекулацијама истовремено не увећава тај колач.

На пример, за годину која је претходила банкротству банке *Lehman Brothers*, Ричард Фулд – први човек ове банке, зарадио је 500 милиона долара.³² Оставићемо сада по страни

31 *Тражња за производима као што су: невероватно скупа огрлица са дијамантима, уникатни предмет из старог или средњег века, посебно наручена јахта и туристичко путовање у свемир немају исти утицај на производњу и запосленост као иста вредност тражње коју чине милион станова или два милиона аутомобила.* (Миленко Крајишник, *Асиметрична расподела и њене последице*, Актуелности бр.24/13, Бања Лука)

32 За пример сам узео Ричарда Фулда који је био на челу банке коју је одвео у банкрот, а рекордер по примањима у тој години био је менаџер хец фонда Џон Полсон. Он је само у 2007. години зарадио чак 3,7 милијарди долара што је

питање колико су овако велика примања уопште заслужена и оправдана, те да ли постоји директна веза између плата топ менаџера и резултата њиховог рада, то јест да ли би Ричард Фулд више или мање (не)успешно руководио банком *Lehman Brothers* да је имао много веће или много мања примања.

Да би потрошио тај огроман новац, Ричард Фулд треба-ло је свакодневно у просеку да троши 1,37 милиона долара, а он за то није имао ни довољно времена а ни силних мотива. Када постоји могућност да се купи било који производ који се пожели, с временом се радост од куповине смањује, јер ка-да се има све, било каква додатна куповина постаје све мање интересантна. Тешко да би се Ричард Фулд – који има пен-хауз на Парк авенији (21 милион долара) и имање у Гринвичу (25 милиона долара) – радовао куповини неке нове некрет-нине, као што је то био случај при куповини своје прве куће. Увек је прво парче торте слађе од наредних.

Уколико претпоставимо да се 500 милиона долара, које је за 2007. годину добио Ричард Фулд, равномерно распореди на 10.000 људи, сваки од њих добија по 50.000 долара (нешто више од просечне плате у САД) и током године би у целости, или скоро у целости, ова средства потрошио на куповину ре-алне робе и услуга.³³ Тако би се свих 500 милиона долара, или незнатно мање, улило у америчку економију (истина, је-дан део би отишао на куповину робе из увоза), што би допри-нело очувању радних места и реалном расту привреде.

Као последица неједнакости у расподели која иде у ко-рист акционара и менаџера, а на штету осталих запослених довела је до таквих деформација у пословању компанија да се сада говори о *летећим акционарима* и *менаџерима квар-талног капитализма* које не интересује дугорочни интерес компаније него што веће дивиденде и менаџерске накнаде у кратком року. Све то има велике негативне економске после-

више него примања 74.000 просечних (медијана) америчких породица.

33 Још је у XIX веку енглески филозоф Џереми Бентам сматра да се и законима треба да обезбеди максималну срећу, при чему срећа једног човека не може да буде важнија од среће другог. По његовом мишљењу ако се од богатог узме хиљаду долара и да сиромашном, богати ће бити незнатно мање срећан, а сре-ћа сиромашног ће бити много већа. Због тога је Џереми Бентам сматрао да богате треба више опорезовати и на тај начин олакшати положај сиромашних што ће за резултат имати повећање општег нивоа среће у друштву као целини. (Jeremy Bentham: *Critique of the Doctrine of Inalienable, Natural Right*)

дице. Познати професор економије на Универзитету у Кембриџу Ха-Џун Чанг недавно је (10.10.2012) пред студентима престижног LSE (*The London School of Economics*) управо о томе говорио.³⁴

У савременим компанијама, које понекад имају на десетине хиљада акционара, упркос томе што су законски власници, акционари су понекад најмање посвећени дугорочном успеху компаније. Зато што имају највећу слободу да је напусте. Акције се лако продају, али ако хоћете да се као радник запослите у другој компанији, можете рачунати на значајне трошкове проналажења новог посла. Тако да немате такву слободу да одете. Нарочито у последње три деценије, уз појачану финансијску дерегулацију, *летећи акционари* постали су још моћнији него раније. На пример, у Британији је шездесетих просечан период поседовања акција био око пет година – дакле када купите акцију, у просеку је у вашем власништву пет година. Данас је тај период око седам месеци.

Управо због тога менаџери су под притиском *летећих акционари* да направе профит за два, највише три квартала. Као резултат тога, најамни менаџери одлучују да воде компанију у интересу максимизације профита деоничара. Професор Ха-Џун Чанг објашњава начин како се то ради. Прво се максимизује краткорочни профит. Отпустите сваког ко вам падне на памет, не инвестирате, нарочито не у дугорочне ствари попут истраживања и развоја. Наравно, то изазива проблеме. Радници су деморалисани, исцрпљени, технологија застарела. Али да ли се то вас тиче? Јер ово ће се одразити на компанију за три, четири, пет година. Као најамни менаџер, вероватно ни нећете бити ту кад се то деси.³⁵ Пошто

34 <http://pescanik.net/2012/10/23-stvari-koje-vam-nisu-rekli-o-kapitalizmu/>

35 *Како пише Џон Богл (у књизи: John C. Bogle, The Battle for the Soul of Capitalism, 2005) САД су, од некада традиционалних и свеобухватних стратегија заснованих на мудрој дугорочном инвестирању, преишле на стратегије засноване на глупом краткорочном спекулативном инвестирању... Дошло је до „патолошке мутације“ којом се „капитализам власника“ претворио у „капитализам менаџера“ у коме непропорционално већи део присвајају менаџери који управљају компанијама него инвеститори-акционари којима припада сав тај капитал и који на себе преузимају сав ризик инвестирања... Пошто се компанијама управља због исплата које добијају менаџери оријентација је на краткорочним променама цена акција, а не на дугорочном расту вредности компаније. Поред тога, у систем је уграђен такозвани агенцијски проблем, односно могућност да се менаџери компанија не руководе ни интересима сво-*

сте максимизирали профит, акционари имају све већу зараду кроз повећане дивиденде и откуп акција – то је поступак када компаније купују своје акције да би повећале цену акција, па су акционари задовољни.

Професор Ха-Џун Чанг наводи прорачуне америчког економисте Вилијама Лазоника, према којима је 500 највећих америчких компанија потрошиле 94% своје зараде на дивиденде и откуп акција. Имајући у виду да већина компанија у богатим земљама попут Америке инвестира из задржаног профита, то значи да уопште не инвестирају. Процент профита који је издвајан за акционаре, чак и у Америци где је то било најразвијеније, некада је био између 45-50%. Значи, половина профита се улаже у машине, истраживање и развој итд, а друга половина иде акционарима. Данас је тај размер 5% према 95%.

Економске последице овакве политике морале су бити погубне.

ПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Политичка опасност брзог раста неједнакости крије се у томе што при концентрацији богатства у уском кругу људи становништво је све више уверено да постоји договор између политичке и пословне (бизнис) елите у земљи, да је власт корумпирана и да политичка елита ништа не предузима да ограничи похлепу богатих, него одлуке доноси у интересу најбогатијег уског слоја становништва, а на штету велике масе обичних грађана. Због тога они постају све више свесни да се демократија свела на узалудно гласање без правог из-

јих акционара (него превасходно својим личним интересима). Тако нобеловац Џозеф Стиглиц (у књизи, *Freefall – America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*, 2010) пише: *Америчким корпорацијама (као и у многим другим земљама) само номинално управљају њени акционари. У пракси њима управљају менаџери који то раде у свом интересу. У многим корпорацијама (чије акције су дисперзоване на огроман број власника) већина чланова савета директора бира се по жељи менаџера, а они су природно заинтересовани да тамо буду „њихови људи“. Савет директора одлучује о висини награде менаџера, а менаџмент компанија с друге стране обезбеђује одличне накнаде за чланове савета директора.*

бора, те да се треба борити против једнопартијске владавине бизнис странке, како то каже професор Н. Чомски.

И недавне демонстрације у САД (*Occupy Wall Street*) добрим су делом уперене против америчке власти и политичара који су корумпирани од стране богатих и моћних, пре свих од великих финансијских фирми. Када се говори о крупним финансијским фирмама, онда се, пре свега, мисли на оне које су симболи секјуритизације кредита³⁶ (једне од финансијских иновација којом су својеврсном алхемијом *брабоњци претварани у бисере*), која је довела до слома тржишта стамбених кредита у САД, што је надаље био окидач за светску економску кризу 2008. године.

Све ове велике финансијске фирме *преживеле* су кризу 2008. године јер им је влада САД дала *инфузију* од више хиљада милијарди долара. Изузетак је била једино банка *Lehman Brothers*. Интересантно да је она и два дана пред банкротство код све три рејтинг агенције имала максималну оцену сигурности (AAA), што речито говори о објективности и професионалности рејтинг агенција. Али не само да су велике финансијске фирме преживеле кризу него су добијену *инфузију* искористили да знатно повећају профите, плате и бонусе својим менаџерима. Тако је, само после годину и нешто дана од кризе из 2008. године, *Goldman Sachs* већ почетком 2010. остварио рекордан профит за сву своју историју (основан 1869. године) и менаџерима исплатио огромне бонусе.

У чему је тајна *жилавости* крупних финансијских фирми?

После банкротства банке *Lehman Brothers* (јесен 2008) тадашњи министар финансија у влади Џ. Буша – Хенри Полсон, гувернер централне банке – Бен Бернанка и први човек Федералне резервне банке Њујорка – Тимоти Гајтнер упозорили су да САД прети економска катастрофа ако се крупним финансијским фирмама не пружи финансијска помоћ од

36 У процесу секјуритизације кредита велику улогу је имало пет инвестиционих банака (*Goldman Sachs, Morgan Stanley, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Bear Stearns*), два финансијска конгломерата (*Citigroup, JP Morgan Chase*), три фирме које се баве осигурањем (*AIG, MBIA, AMBAC*), три рејтинг агенције за процену ризика (*Moody's, Standard & Poor's, Fitch*) и две квазидржавне хипотекарне корпорације (*Fannie Mae, Freddie Mac*).

700 милијарди долара. С тим су се одмах сагласили тадашњи председник Џ. Буш и тек изабрани (још не ступивши на дужност) нови председник Б. Обама, а после тога и Конгрес. Конкретан план (такозвани *План Полсон*) помоћи крупним финансијским фирмама (ко ће добити средства, у ком износу и под којим условима) направили су Х. Полсон и Т. Гајтнер. Касније ће се сазнати да им је главни консултант био Лојд Бланкфајн – први човек банке *Goldman Sachs*.³⁷

Х. Полсон³⁸ је пре доласка на место министра финансија био на челу банке *Goldman Sachs* (1999 – 2006), а Т. Гајтнер је на место првог човека Федералне резервне банке Њујорка дошао захваљујући Роберту Рубину, који је био министар финансија у администрацији Б. Клинтона, где му је Т. Гајтнер био заменик. Р. Рубин је раније, 70-их година, био на челу банке *Goldman Sachs*.

Због тога не треба да нас чуди што је управо *Goldman Sachs*³⁹ добио највећи део средстава, а значајна средства одо-

37 За санацију посрнувших банака одмах је великодушно одобрено 700 милијарди долара кроз *Програм откупа токсичних актива*, односно TARP (*Troubled Assets Program*). Х. Полсон ће за свога главног оперативца за реализацију TARP програма поставити *Нила Кашикарија*, високопостављеног функционера из *Goldman Sachs-a*.

38 Како пише Џон Т. Волф (у књизи: *J.T. Wolfe, Crisis by Design, 2010*) Х. Полсон је (као први човек *Goldman Sachs-a*) био кључна личност која је 2004. године Комисију за хартије од вредности убедила у додатну дерегулацију финансијских тржишта што је омогућило емитовање *токсичних* актива, а затим ће као министар финансија САД поделити стотине милијарди долара како би спасавао оне са *Волстрит-а* којима је пре тога продавао *токсичне* хартије од вредности. И све то – на рачун пореских обвезника. У истој књизи пише и да је Х. Полсон, у моменту када је криза почињала, изјавио *Ројтерс-у* (01.08.2007) *да на проблем другоразредних хипотекарних кредита не треба обраћати пажњу и да је глобална економија тако јака каква је била и претходних деценија*. (Два месеца после почиње крах који ће уништити хиљаде милијарди долара). *Ројтерс-у* је такође (21.07.2008), после првих банкротстава мањих банака, изјавио *да је банкарски систем сигуран*. (У наредних годину дана банкротирао је 90 банака). У интервију *Meet the Press* Х. Полсон је (10.08.2008) изјавио *да неће улагати било какав капитал у Фани Меј и Фреди Мек*. (Три недеље после тога он их је откупио и уложио стотине милијарди долара).

39 Када је (03.07.2009) заменику министра финансија САД П.К. Робертсу у једном интервију (*On the Edge with Max Keiser*) постављено питање да ли министар финансија ради за народ или банкарски систем *Волстрит-а* он је одговорио: *Он ради за Goldman Sachs*. Недавно је велики публицитет имао и наступ на *BBC* брокера *Алесија Растанија* који је изјавио да светом не управљају националне владе него *Goldman Sachs*. Нобеловац *Пол Кругман* у једној од својих колумни (*The New York Times*) пише да је гледао на телевизији како дете

брена су и осигуравајућој кући *AIG*, која је, поред осталог, била дужна милијарде долара банци *Goldman Sachs*. *AIG* је одмах по добијању помоћи у стопроцентном износу измирио дуговање према банци *Goldman Sachs* (у случају банкротства *AIG-a Goldman Sachs* је могао да рачуна да ће добити само мањи део својих потраживања). Руководство Федералне резервне банке Њујорка послало је топ менаџерима електронско писмо са захтевом да јавно не износи податке о том плаћању.

Шта је администрација Б. Обама преузела после свега што се десило у вези са економском кризом? Ниједно службено лице у земљи није окривљено за злоупотребу положаја којима су омогућене велике финансијске махинације, и нико од челних људи великих финансијских фирми није позван на одговорност за очигледне злоупотребе на финансијском тржишту. Администрација Б. Обама није ни покушала да врати огромне бонусе који су менаџерима финансијских фирми исплаћени за период када су се они свесно бавили махинацијама, улазећи у огромне ризике.

Штавише, Б. Обама је за гувернера централне банке поново поставио Б. Бернанка, а за министра финансија Т. Гајтнера, кога је на месту првог човека Федералне резервне банке Њујорка наследио Вилијем Дадли, који је пре тога био главни економиста и извршни директор у банци *Goldman Sachs*). За руководиоца свога кабинета Б. Обама је поставио Емануела Рема, једног од првих људи *Fredie Mac*, а Т. Гајтнер је за свога шефа кабинета поставио Марка Патерсона, бившег лобисту банке *Goldman Sachs*.

И тако се наставља стално кружење људи из волстритовских кабинета у кабинете државне администрације и обратно,⁴⁰ а лица која су, у великој мери, одговорна за кризу,

на питање шта је то пљачка одговара: *Goldman Sachs*.

40 Збивања у Европи у последње време указују да се владавина *бизнис странке* прелила и на другу страну Атлантика. Случајно или не, на чело Европске централне банке је постављен Марио Драги (од 2002-2005. године био заменик председника и извршни директор европског одељења *Goldman Sachs*), док су за премијере Италије и Грчке постављени Марио Монти (до тада међународни саветник *Goldman Sachs-a*) и Лукас Пападимос, који је у периоду 1994-2002 био гувернер Централне банке Грчке, када је дошло до брзог раста државног дуга и када је ова земља ушла у еврозону. Како би Грчка формално испунила критеријуме за улазак у еврозону *Goldman Sachs* јој је помагао (и то

не само да не одговарају за то, него остају на високим положајима (често и напредују), те настављају да раде *по старом систему*.⁴¹ Група лобиста с Волстрита једна је од најактивнијих и најагресивнијих, али и финансијски најиздашних спонзора како демократа тако и републиканаца. Они годишње издвајају стотине милиона долара само за сенаторе и конгресмене, поготово оне који предлажу законе и чланови су економских и финансијских комитета.⁴²

Због тога не чуди да за огромне махинације на финансијским тржиштима до сада ниједној великој финансијској компанији није суђено, већ да су малобројне од њих са властима постизале нагодбе и плаћале казне које су за њих симболичне. Тако смо недавно сазнали (*Политика*, 09.01.2014) да је велики амерички финансијски конгломерат *JP Morgan Chase* постигао нагодбу са федералним властима по којој ће платити казну од укупно 2,6 милијарде долара за своје учешће у највећој финансијској превари у америчкој историји. Казна од 2,6 милијарди долара за *JP Morgan Chase* је занемарљива ако се зна да њен капитал износи 2.500 милијарди долара. Упркос старом правилу да кривична дела не врше банке, него банкари, казну је платио *JP Morgan Chase* као правно лице, а нико од његових менаџера није кажњен.

добро наплаћивао) да *сакрије* део свога сувереног дуга понудивши јој такозвану свој операцију којом су кредити у доларима и јенима конвертовани у евре, а онда назад у доларе и јене, по фиктивном курсу, а разлика је представљала додатни кредит који (уз помоћ *креативног књиговодства*) није приказиван у билансу грчког дуга. Поред тога, *Goldman Sachs* је продавао грчке *токсичне* папире (убеђујући инвеститоре у њихов висок квалитет) и у исто време се *кладио* на банкрот Грчке. Интересантно да је и париски *Le Monde* новопостављене премијере Грчке и Италије, те првог човека Европске централне банке назвао *члановима европске владе Goldman Sachs-a*.

- 41 Цефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*, 2011) пише: *Претварање новца у власт и власти у новац две су главне гране економије Вашингтона. У таквој економији главну улогу играју крупне корпорације и политичари. Корпорације финансирају политичке кампање, а затим лобирају дерегулацију свога пословања и добијања послова за обављање важних државних функција. Политичари извлаче новац из корпорација пружајући им за то политичке услуге.*
- 42 Бивши главни економиста ММФ-а Сајмон Џонсон (*S. Johnson, The Quiet Coup, Atlantic Home, May, 2009*) тврди да финансијски сектор сада контролише владу САД у мери која је до сада била виђена само у неразвијеним земљама. Постаје све очигледније да САД последњих деценија све мање функционишу као држава, а све више као корпорација

Очигледно да се сматра да су велике финансијске компаније сувише велике да би биле озбиљније кажњене, а њихови менаџери свесно иду у веома ризичне послове и у случају успеха добијају астрономске новчане награде, а уколико на тим пословима остваре велике губитке одлазе са тих положаја, уз значајну новчану надокнаду у виду такозваног *златног падобрана* и никоме не одговарају. Тако на пример, Стен О'Нил, чија је животна девиза била: *Да би се зарадило много, мора се много и ризиковати*, био је на челу инвестиционе банке *Merrill Lynch* коју је увукао у игру са хипотекарним кредитима због којих је она на крају морала да избаци из биланса 8,4 милијарде долара уложених у ненаплативе послове. Стен О'Нил је био „принуђен“ да оде из банке *Merrill Lynch* уз награду (*златни падобран*) од 160 милиона долара.

ДА ЛИ ЈЕ АКТУЕЛНА КРИЗА ПРЕВАСХОДНО ЕКОНОМСКА?

Када сам непосредно по избијању глобалне кризе писао о њој нагласио сам да је *актуелна светска криза много озбиљнија него што се на први поглед чини, те да она није само економска него и дубока криза морала и духовности, па се и излаз из ње не налази само (можда чак и не превасходно) на страни економије.*

Похлепна нова буржоазија финансијских спекуланата не ограничава своје хедонистичке прохтеве, не одлаже испуњење својих жеља и живи у своме самоизолирајућем виртуалном пространству где не делују правила нормалног живота. Истргнути из заједнице у којој живе они прихватају концепт индивидуалних постигнућа у коме одсуствује вера у било какав вредносни систем (осим новца) и где постоји осећање да изнад индивидуе и њеног уживања у материјалним добрима нема ничег смисленог. Згртање материјалног богатства постаје њихов врховни идеал и равнодушност према патњама других и свега што се не тиче личног материјалног интереса и животног стандарда.

Губи се било каква социјална кохезија у друштву и појединац више не размишља у оквиру заједничке добробити и није спреман да се жртвује за друге. Све се своди на новац и материјалну потрошњу. Захваљујући и брзом развоју информационих технологија долази до сажимања тржишних трансакција у простору и времену при чему се преферира глобални простор и кратко-

рочни тржишни уговори, а што је у складу са постмодерном где се стабилнији и чвршћи односи све више потискују привременим, како у професионалним, емоционалним, сексуалним и културним областима, тако и у сфери политике и економије.

Сакрализација богатства по својој идеолошкој суштини није ништа друго него култ *златног телета* где се човек своди на *homo economicus*. Полази се од тога да је његово понашање мотивисано искључиво максимизацијом профита јер је новац претпоставка за остваривање животних успеха. Међутим, људи не раде само да би стекли што више новца и постали богатији, а нити само од богатства зависи остваривање животних циљева, односно новац и материјално богатство нису универзалан кључ људске среће.

Истина има и људи који су мотивисани да раде једино због тога како би стекли много новца али постоји не мали број оних којима то није искључиви (чак ни пресудан) мотив. Једни хоће да створе вредна дела у области науке и уметности која ће их учинити бесмртним, други чине добра дела како би постали славни, трећи чине иста дела анонимно, четврти желе да промене свет, пети су испуњени када виде конкретне резултате свога рада (лекари који су излечили болесне, педагози који су васпитали младе...) итд.

За разлику од оних који су мотивисани да раде искључиво због новца и не питају се какве то има ефекте на друштво, за мотивацију других људи пресудна је чињеница да они могу да виде резултате сопственог рада,⁴³ те уверење да

43 Од велике важности за мотивацију рада јесте да се у томе види смисао, као и резултат који се тиме постиже. Са студентима на Харварду направљен је један интересантан експеримент. Требало је да студенти од лево коцкица направе потребан модел и за то су добијали новчану награду, али је тај износ умањиван за сваки наредни склопљени модел. Студенти су били подељени у две групе. Прва група студената је после склопљеног модела добијала од асистената кутију са лево коцкама и док су они склапали нови модел асистенти су расклапали модел који је претходно склопљен и лево коцкице враћали у стару кутију, тако да су студенти код наредног склапања добијали лево коцкице од растављеног модела којег су првог склопили и тако редом. Друга група студената је сваки пут добијала нову кутију лево коцкица, а претходно склопљени модели остали су у том облику пред њиховим очима. Студенти из прве групе су одустајали од даљег рада, у просеку, после 7,2 склопљена модела, а студенти из друге групе то су учинили тек после 10,6 склопљених модела. Значи да је друга група студената била мотивисана да настави са склапањем модела и за много мању новчану награду јер је експеримент био организован тако да је њиховом раду давао већи смисао јер су могли да виде резултат свога рада,

је њихов рад користан за друге и друштво у целини, односно да они тиме и друге чине задовољнијима и доприносе да свет буде нешто бољи. Последњих деценија све је већи број послова који не пружају могућност да човек види конкретне резултате свога рада, па као мерило остаје количина стеченог новца.

Као резултатом еволуције капитализма данас у свету фактички постоје две економије, једна – реална која ствара производе и услуге и друга – виртуелна која «ствара» новац берзанским спекулацијама. Последњих деценија виртуелна економија је доминантна и она је сада вишеструко већа од реалне економије.⁴⁴ *Због тога савремену економију САД многи називају казино економијом у којој се спекулативност временом претворила од периферне у основну карактеристику финансијског тржишта.*⁴⁵

Виртуелна економија не може да постоји без реалног сектора, јер она од њега живи, односно на њему управо и паразитира. *Улагање у финансијске спекулације може да обезбеди огроман профит, али оно не ствара нову вредност него представља исисавање вредности (и то све већих и већих) из реалног сектора.*

У виртуелној економији људи не виде конкретне резултате свога рада, те се њихов рад мери једино количином зара-

него што је то био случај са првом групом студената. Као што показује овај тривијалан пример, када човек види резултат и смисао свога рада код њега се појављује већа мотивација. (Dan Ariely, Emir Kamenica, and Dražen Prelec: *Man's Search for Meaning – The Case of Logos*, Journal of Economic Behavior and Organization, September 2008)

44 Деривати су финансијска иновација настала 70-их година XX века да би већ крајем тог века тржиште финансијских деривата износило 80.000 милијарди долара и било веће од вредности укупног светског бруто производа – 65.000 милијарди долара. Тржиште финансијских деривата и после тога стрмоглаво расте и, непосредно пред избијање кризе, 2008. године премашује износ од 800.000 милијарди долара.

45 Финансијска тржишта су се претворила у својеврсна казина за спекуланте, а како је упозорио Џ. М. Кејнс када је повећање капитала у земљи само споредан ефекат коцкања у казину, тешко се могу очекивати добри резултати. „*Спекулатори не морају значити никакву штету ако остану мјехурићи на постојаном потоку подузетништва. Но ствари постају врло озбиљне када подузетништво постану мјехурићи на вртлогу спекулација*“. Подсетимо да је за Џ. М. Кејнс спекулација била делатност предвиђања психологије тржишта, а предузетништво делатност предвиђања процењених прихода имовине током њиховог целог века трајања. (J.M. Keynes, *Opća teorija, zaposlenosti, kamate i novca*, Zagreb, 1987)

ђеног новца. Апстрактне су им и последице њиховог рада на друге људе и друштво у целини. Они зарађују огромне износе новца и не виде патње осиромашених породица, људе који, због њихових спекулација, губе годинама мукотрпно стварану уштеђевину (за школовање деце, лечење, старост...), остају без посла и слично. Једино што они виде је огроман новац који су стекли на спекулацијама, и они су спремни да учине све ради тога.

Мада многи верују да су новац и материјално богатство основни кључ за срећу, научна истраживања показује да они имају веома ограничене могућности да нас учини срећним и да осећај среће брзо бледи ако је утемељен на материјалном богатству.⁴⁶ Опсежно истраживање које је недавно обављено на Универзитету Мичиген⁴⁷ и које је обухватило преко 250.000 представника великог броја земаља показало је да не постоји скоро никаква веза између новчаних примања и среће, осим ако се не живи у беди када се не могу задовољити основне физиолошке потребе.⁴⁸

Средином прошлог века амерички психолог Абрахам Маслов је све људске потребе разврстао у неколико група, и направио хијерархију међу њима урадивши такозвану Масловљеву пирамиду људских потреба. Касније ће се појавити и друге сличне класификације, а из свих њих се може закључити да је новац неопходан за задовољење *физиолошких* потреба базног нивоа – најнижег у хијерархији људских потреба (као за храном, одећом, кровом над главом), али већ за следећи ниво потреба за *сигурношћу* (као сигурност лична, породице и имовине, сталан посао) није неопходан новац, мада се оне могу и купити (ангажовање обезбеђења, налажење посла уз помоћ мита) али се у том случају умањује осећај среће.

46 Тако се сада за економисте говори да знају цену свега али не знају вредност ничега.

47 R. Inglehart, C. Welzel, and R. Foa: *Happiness Trends in 24 Countries, 1946-2006*, World Values Survey, January 2008.

48 На том нивоу и понашања потрошача су релативно проста и рационална. Са растом богатства понашања потрошача постају све више ирационална и они новац не троше да би имали задовољство од потрошње, него да би демонстрирали своје богатство, статус или сексуална привлачност, те оставили утисак на друге. Упркос томе, владајућа економска наука се и даље придржава „аксиома“ о рационалном понашању потрошача.

Међутим, новац скоро да нема никакав значај за остваривање осталих потреба вишег нивоа које човека чине истински срећним. Потребе за *припадношћу* (породица, пријатељство), затим потребе за *уважавањем* (достизање већих успеха, поштовање окружења), а нарочито потребе *самореализације* (остваривање животних циљева, креативност, моралност) не могу се купити новцем. Упркос томе, ми данас живимо у времену моћне медијске пропаганде која нас уверава да смисао живота и срећу можемо да досегнемо само уз помоћ новца, а да начин како до њега долазимо није много важан.⁴⁹

ДА ЛИ НАС ИСТОРИЈА НЕЧЕМУ УЧИ?

Систем у коме је све на продају, који од човека упорно покушава да направи робу, у коме привреда не служи људима већ људи њој, у коме економија контролише друштво, а не друштво економију, пре или касније мора доживети крах. Подсећам да озбиљни аутори у свету (на пример, Карл Полањи у књизи *Велика трансформација*) сматрају да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма. Такав систем организације друштва, у коме је све на продају, где су профит, капитал и тржиште циљеви сами за себе, човека са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу. Човек се немилосрдно и брутално измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Осећај велике неправде која влада у свету, као и личне одбачености и понижености, где се радна снага третира као и други производни инпути (било какав репроматеријал) и одсуство сигурности, односно хронични страх од неизвесности, утицали су на психичку нестабилност људи. То је директно гурнуло масе у наручје фашизма.

Поред тога, и класична социолошка истраживања показала су да људи, код којих у дужем периоду пада животни стандард, који се осећају економски незаштићени и понижени и где неједнакост у друштву добија огромне размере, почињу да тра-

49 Због тога је и данас веома актуелно оно што је, у жеку велике економске кризе пре 80 година, написао (у *The North American Review*) Џон Елсворт Млађи: *Грађанима наше земље потребна је филозофија живота, а не поседовања; филозофија среће, а не богатства.*

же вољу који ће уливати веру да им може обезбедити сигурнији статус и гарантовати већу праведност у друштву. Подсетимо се да је Хитлер (демократским путем) дошао на власт (изабран је само неколико недеља пре Рузвелта) под максимом: *Главна мисија нашег покрета састоји се у томе да пружи изгубљеним и узнемираним масама нову тврду веру; веру која их неће напуштати и у те дане хаоса; веру коју ће они пригрлити и која ће омогућити да њихова уморна срца нађу мир.*⁵⁰

Нама остаје само нада да се слична историја неће поновити и после актуелне глобалне економске кризе.

ЛИТЕРАТУРА

- Ariely, Dan; Kamenica, Emir; Prelec, Dražen, *Man's Search for Meaning – The Case of Logos*, Journal of Economic Behavior and Organization, 2008
- Bogle, John C., *The Battle for the Soul of Capitalism*, 2005
- Crouch, Colin, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, 2011
- Душанић, Јован Б., *Доларска алхемија и казино економија – светска економска криза*, Београд, 2009
- Душанић, Јован Б., *Критика неолиберализма и транзиције*, Загреб, 2013.
- Frank, Robert H., *The Darwin Economy*, 2011
- Galbraith, John Kenneth, *The Great Crash 1929, 1955*
- Inglehart, R., Welzel, C., Foa, R., *Happiness Trends in 24 Countries, 1946-2006*, World Values Survey, 2008
- Johnson, S., *The Quiet Coup, Atlantic Home*, 2009
- Keynes, J.M., *Орца теорија, запослености, камате и новца*, Загреб, 1987
- Kołodko, Grzegorz W., *Wędrujący Świat*, 2008

50 Проф. др Славко Кулић, 2002. године изабран и за председника Знaнственог (научног) друштва економиста Хрватске, у једном интервјуу (*Освијетлите невидљиву руку* који је дао поводом објављивања књиге *Дијалог о нацизму и глобализацији* коју је написао у коауторству са Едуардом Чалићем – издавач Адамић, Ријека, 1998) каже: *Ако је нацизам покушао у Другом светском рату освојити свијет оружјем, а у томе није успио, то не значи да свијет није освојив на други начин и другим средствима. Када су Хитлера питали ко ће бити други који ће освојити свијет, ако то њему не успије оружјем, он је глатко одговорио да ће то уместо њега учинити Американци. Вријеме сваки даном потврђује ту сатанску мисао.*

- Крајишник, Миленко, *Асиметрична расподела и њене последице*, Актуелности бр.24/13, Бања Лука
- Mishel, Laurence; Bivens, Josh, *Occupy Wall Streeters Are Right about Skewed Economic Rewards in the United States*, EPI Briefing Paper 331, 26.11.2011
- Мојо, Dambisa, *How the West Was Lost*, 2011
- Полањи, Карл, *Велика трансформација*, Београд, 2003
- Reich, Robert, *Aftershok*, 2010
- Sachs, Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011
- Trends in the Distribution of Household Income between 1979 and 2007*, CBO, 10/2011
- Economic Policy Reforms, Going for Growth, OECD, 2010
- Wolfe, J.T., *Crisis by Desing*, 2010
- <http://www.businessinsider.com/corporate-profits-just-hit-an-all-time-high-wages-just-hit-an-all-time-low-2012-6>
- <http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/201evielleicht-hat-occupy-schon-heute-mehr-erreicht-als-die-68er201c>
- <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>
- <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>
- <http://pescanik.net/2012/10/23-stvari-koje-vam-nisu-rekli-o-kapitalizmu/>
- <http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e--stiglitz>
- <http://www.time.rs/c/337bb84739/evo-kako-je-podeljeno-bogatstvo.html>

Jovan B. Dusanic

NEOLIBERALISM AND REDISTRIBUTION OF WEALTH

Resume

Large inequality in wealth distribution is not the result of the current global crisis, but they came to even greater prominence during the crisis. Inequality grows larger both between countries, as well as within countries – among its citizens. Large inequality is not only unacceptable from a moral standpoint and from the standpoint of the ideal of equality of opportunity, but also because it hides a huge economic and political risk.

Key words: Global crisis, neoliberalism, inequality, distribution of wealth, wealth concentration.

Овај рад је примљен 12. марта 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

**СРБИЈА ПРЕД ИЗАЗОВИМА
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ**

Дејан Мировић

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ
И РАЗВОЈ ПРИМАРНОГ ПРАВА ЕУ 175-190

Александар Саша Гајић

МОГУЋНОСТ ГЕОПОЛИТИЧКЕ
ПРЕОРИЈЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ У САВРЕМЕНИМ
МЕЂУНАРОДНИМ ПРИЛИКАМА 191-212

*Дејан Мировић**

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ И РАЗВОЈ ПРИМАРНОГ ПРАВА ЕУ

Сажетак

*Србија је након 2008. године уступила значајан део суверенитета ЕУ. То је нова међународно-правна ситуација у односу на ону у којој се Србија налазила у периоду од 1878. до 2000. године. У ЕУ су се такође дешавале значајне промене, посебно након пропасти Устава за Европу 2005. године. Примарно право ЕУ и јединствени интегративни процеси су након периода који је симболизовао Уговор из Маастрихта 1992., замењени са два различита степена интеграција, изван и унутар еврозоне. Србија је у том процесу интеграција *sui generis*. Основни критеријум за Србију у европским интеграцијама није испуњеност услова за чланство у еврозони, већ признање независности такозваног Косова. Србија као чланица ЕУ ће зато бити у трећем кругу интеграција.*

Кључне речи: ЕУ, Србија, примарно право, међународно јавно право, СР Немачка, sui generis

УВОД

Србија је стара европска држава. На Берлинском конгресу 1878. године (иако њеним представницима није било дозвољено да присуствују заседањима) Србија је заједно са

* Правни факултет, Универзитет у Приштини – Косовска Митровица.

Црном Гором и Румунијом призната као независна држава. На тај начин су две српске државе, упркос рестриктивним условима које је захтевала Аустрија¹ признате као државе које су улазиле у клуб првих 30 држава на свету (Србија и Црна Гора су међународно признате пре данашњих чланица ЕУ Хрватске, Словеније, Бугарске, Чешке, Словачке, Кипра, Пољске, балтичких држава). Дакле, у контексту универзалне међународне заједнице која се према владајућој правној доктрини поистовећује са УН² Србија је стекла државност много пре већине од око 200 чланице УН. Наравно, за Србију и Црну Гору се сматрало и да су пре 1878. биле фактички независне државе са бројним одликама суверености. Сама чињеница да су ове две кнежевине 1876. године повеле рат против Турске то убедљиво доказује (то признаје и чувени француски професор међународног јавног права Луј ле Фир).³

Након успешног завршетка Балканских ратова 1912-1913, потписивања Лондонског и Букурештанског уговора и учествовања на победничкој страни у Првом светском рату, као и закључења Версајског мира, створена је Краљевина СХС. Краљевина СХС (касније Краљевина Југославија) је била део версајског мировног система или оснивач Друштва народа. Краљевина је део сувегенитета уступила овом систему под вођством Друштва народа (посебно када се ради о заштити мањина). Међутим, у суштини, *de facto* и *de iure*, прва Југославија је била самостална и суверена држава исто као и Краљевина Србија пре ње.

Слично се може рећи и за другу Југославију или СФРЈ, посебно од 1961. године када се дефинитивно раскида са прозападном политиком и када Београд почиње са такозваном политиком несврставања (која је свакако имала елементе авантуризма и личне промоције тадашњег комунистичког диктатора Јосипа Броза).

1 Услови су се односили на луку у Бару, враћање Улциња, држање ратне морнарице, трговинске везе Кнежевине Србије са другим земљама, преузимање обавеза Турске према Аустрији. Више о томе Миленко Крећа, Милан Пауновић, *Практикум за међународно јавно право*, Досије, Београд, 2002 стр. 75.

2 Више о томе Стеван Ђорђевић, *Увод у међународно право*, Правни факултет, Београд, 2007, стр. 77.

3 Више о томе Луј Ле Фир, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2010.

Такође, може се тврдити и да је такозвана трећа Југославија или СРЈ (основна 1992. године) била самостална и суверена држава у периоду од оснивања до 2000. године упркос незабележеним санкцијама и агресији НАТО.

Од краја 2000. СРЈ (касније СЦГ) се опредељује за чланство у ЕУ као приоритетни правац спољне и унутрашње политике. Наследница СЦГ,⁴ Република Србија је од 2006. године наставила такав курс у спољној и унутрашњој политици. Опредељење за безусловну сарадњу са Бриселом је резултирало потписивањем Споразума о стабилизацији и придруживању 2008. године и добијањем статуса кандидата за чланство 2012. године. Дакле, Србија преноси значајан део свог суверенитета на ЕУ и то резултира потписивањем ССП и добијањем повољног мишљења за кандидатуру (који је Република Србија добила од Европске комисије у октобру 2011. године). Европски савет тај статус Србије потврђује 1.3.2012.⁵

У том периоду, усвајање европског права постаје једно од најважнијих питања за Републику Србију у правном, политичком и економском смислу. О каквом се великом процесу ради, можда најбоље показују подаци из Националног програма за интеграцију Републике Србије у ЕУ (НПИ). Они показују да је Република Србија преузела обавезу, после потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом у априлу 2008. године, да усвоји неколико стотина закона, уредби, стратегија, одлука, правилника, акционих планова, наредби и других прописа, укључујући и правне акте секундарног права ЕУ. Дакле, без сумње, ради се о веома великом правном и друштвеном процесу, незабележеном у савременој српској правној и политичкој историји.

4 О распаду СЦГ види: Милош Кнежевић, *Изневерена држава*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.

5 Communication from the Commission to the European Parliament and the Council/Commission Opinion on Serbia's application for membership of the European Union, Brussels, 12. 10. 2011. Овај документ је пратио и Аналитички извештај Европске комисије од 138 страна који је, у суштини, скуп извештаја ЕК о напретку Србије. На такав закључак указује и задњи део Аналитичког извештаја у којем се наводе општи статистички подаци о Србији. Такође, Мишљење Комисије је само део ширег документа о проширењу ЕУ под називом *Enlargement Strategy and Main Challenges 2011/2012*. У том контексту Србија добија и статус кандидата за ЕУ 1. марта 2012.

Зато се може тврдити (у правном и политичком смислу) да је Србија први пут од 1878. године пренела значајан део свог суверенитета и надлежности на једну наднационалну организацију. Када се ова чињеница има у виду, јасно је да постоји велика међузависност између развоја основног или примарног права ЕУ и правног и друштвеног система у Србији. Даљи развој ЕУ ће одредити и основне облике правног и друштвеног система у Србији. Тачније, ако интегративни процеси у ЕУ који се формално дефинишу правним актима примарног права буду јачали, смањиваће се сувереност Србије (и обрнуто).

ПРИМАРНО ПРАВО ЕУ

Бранко Ракић износи следећу дефиницију примарног права ЕУ: „Основни извор права Европске уније су тзв. примарни извори, међу којима посебан значај имају тзв. конститутивни или основни уговори, којима је постављен темељ европског права. У основне уговоре спадају Уговор о оснивању Европске заједнице за угаљ и челик, затим Уговор о оснивању Европске економске заједнице и Уговор о оснивању Европске заједнице за атомску енергију, оба закључена у Риму 25. марта 1957. године, затим Јединствени европски акт, закључен у Луксембургу 17. фебруара и у Хагу 28. фебруара 1986. године, и коначно, Уговор о Европској унији, познатији као Уговор из Мастрихта, од 7. фебруара 1992. године. Поред наведених уговора, и одређени број других, мање значајних аката, којима се модификују основни уговори, спада у категорију примарних извора права Европске уније“.⁶ Дакле, када се узму у обзир претходно наведене дефиниције примарног права, може се тврдити да су најважнији извори примарног права који утичу на усвајање европског права у Републици Србији.

- 1) Уговор о оснивању Европске економске заједнице - 1957. или Римски уговор;
- 2) Уговор из Мастрихта 1992. или Уговор о Европској унији; и
- 3) Лисабонски уговор из 2007. године.



⁶ Бранко Ракић, *Хармонизација југословенског права са правом Европске уније*, Правни факултет, Београд, 1997, стр. 39.

Може се рећи да ова три уговора симболизују и три фазе у развоју комунитарног права ЕЗ и ЕУ.

ХРОНОЛОГИЈА ПРИМАРНОГ ПРАВА

У контексту претходно изнетог, следећа табела показује најважније уговоре примарног права у периоду од 1951. до 2007. године.

Табела бр. 1: Најважнији уговори примарног права у периоду од 1951. до 2007. године:

Р. бр.	Назив уговора	Место и година
1.	Уговор о оснивању Европске заједнице за угљ и челик (Париски уговор)	Париз, 1951.
2.	Уговор о оснивању Европске економске заједнице (Римски уговор)	Рим, 1957.
3.	Уговор о Европској атомској агенцији (Римски уговор)	Рим, 1957.
4.	Уговор о обједињавању ЕЕЗ, ЕУРОТОМА и Европске заједнице за угљ и челик у Европске заједнице - ЕЗ	Брисел, 1965.
5.	Јединствени европски акт	Луксембург, 1985.
6.	Уговор о Европској унији (Уговор из Мастрихта) ЕЗ и три заједнице и даље наставиле паралелно да постоје, ЕУ основана али није постала јединствено правно лице. Дефинисана 'три стуба', 'са-радње; а) три заједнице, б) спољна и безбедоносна политика, ц) правосуђе и унутрашњи послови	Мастрихт, 1992.
7.	Уговор из Амстердама	Амстердам, 1997.
8.	Уговор из Нице	Ница, 2001.
9.	Устав за Европу	Брисел, 2004.
10.	Лисабонски уговор ЕУ постала јединствено правно лице	Лисабон, 2007.

ФАЗЕ У РАЗВОЈУ ПРИМАРНОГ ПРАВА ЕУ

Може се тврдити да постоји неколико фаза у развоју примарног ЕУ права. Прва фаза почиње 50-тих година ХХ века. Она је трајала све до пада Берлинског зида и уједињења Немачке. Ову фазу карактерише правни и интегративни полет (који је посебно постојао у првих неколико година у време и након оснивања ЕЕЗ). Међутим, ова фаза се завршила стагнацијом или „евросклерозом“. Може се рећи да је та прва фаза најлакша за проучавање због разумљивости Римских уговора, што се не може рећи за Уговор из Мастрихта и Устав за Европу. Условно се може рећи да је следећа, друга фаза у развоју комунитарног права трајала скоро 15 година. Она је почела након (и уочи) пада Берлинског зида 1989. године. Ту другу фазу у развоју комунитарног права карактерише изузетан замах у развоју комунитарног права али и европских институција у целини. У том периоду (такозваног „златног доба“ у развоју комунитарног права и Европске уније) чинило се да се границе Европске уније поклапају, ни мање ни више, него са границама Савета Европе (изузимајући Руску Федерацију). Тачније, након пада Берлинског зида и усвајања Уговора из Мастрихта изгледало је да је само питање времена када ће се то поклапање граница између Савета Европе и Европске уније формализовати у правном и политичком смислу. *Philippe de Schoutheete*, бивши представник Белгије при ЕУ, чак је после усвајања Уговора из Амстердама 1997. године поставио питање: „Како припремити проширење Уније до граница некадашњег СССР-а и чак нешто мало даље?“⁷ У том контексту је и донет Устав за Европу као задња фаза у унификацији комунитарног права.

Трећа фаза у развоју примарног права (и ЕУ) почиње крахом референдума у Француској 2005. године, када су француски грађани одбацили Устав за Европу. Од тада почиње видљив застој (и пад) у европским интеграцијама. Тачније, правни пројекти су мање претенциозни, а сама Европска унија је приморана да се прилагоди суморној економској

7 Исто, стр. 346.

стварности (која је кулминирала кризом заједничке валуте евра и фактичким банкротом Грчке 2011. године). Како ће се та трећа фаза у развоју комунитарног права завршити, веома је тешко предвидети. Једна од варијанти расплета је она коју пружа Лисабонски уговор. Наиме, могуће је да ће постојати више такозваних кругова (или „брзина“) у Европској унији. Постојаће чвршћа повезаност више држава земаља у Европској унији коју ће остварити преко Ближе сарадње која је први пут у аки комунитер уведена преко Уговора из Амстердама (коју омогућава и Лисабонски уговор). Уосталом, такву могућност је најавио у својој познатој изјави (од 8. 11. 2011. године) и бивши француски председник Саркози (о „две европске брзине“).

БЛИЖА САРАДЊА

Бивши представник СРЈ при ЕУ, др Душан Лопандић, пише о Ближој сарадњи или „флексибилности“ и истиче да је она први пут уведена Уговором из Амстердама: „За будући развој ЕУ, посебно је битно да је у Амстердаму по први пут предвиђена могућност продубљене интеграције само једног дела чланица ЕУ (такозвана „флексибилност“ или ближа сарадња) што би функционисало у оквиру институционалног система Уније. Уговор предвиђа низ предуслова (осам) за отпочињање те сарадње, за коју је потребна претходна одлука Савета ЕУ... Овим се и формално ствара могућност развоја ‘Европе у више брзина’, која је и до сада била фактичка реалност, али углавном изван формалних оквира ЕУ... Уговор из Амстердама ипак представља новину, јер је њиме сада и формално призната и правно кодификована чињеница да органи и политике ЕУ могу бити коришћени за реализацију политика у које нису укључене све чланице Уније“.⁸ Лисабонски уговор такође дозвољава такав вишестепени развој комунитарног права. У члану 20. Уговора о Европској унији (који је фактички први део Лисабонског уговора) наводи се, испод наслова „Одредбе о ближој сарадњи“ следеће:

- „1. Државе чланице које желе међусобно да успоставе ближу сарадњу у оквиру надлежности које

8 Исто, стр. 25-26.

нису резервисане за Унију могу користити институције Уније и спроводити ту сарадњу применом одговарајућих одредби уговора, у границама и на начин предвиђеним овим чланом, као и члановима 326-334. Уговора о функционисању Европске уније. Ближе сарадње су усмерене на фаворизовање остварења циљева Уније, заштиту њених интереса и јачање процеса интеграције. Оне су отворене у сваком тренутку за све државе чланице, у складу са чланом 328. Уговора о функционисању Европске уније“;

- Затим се у Лисабонском уговору наводи и следеће: „2. Одлуку о одобрењу ближе сарадње, под условом да у њој учествује најмање девет држава чланица, доноси Савет, као последња инстанца, пошто је утврдио да се циљеви постављени у оквиру ове сарадње, у разумном року, не могу остварити у оквиру Уније као целине. Савет доноси одлуку у складу са процедуром предвиђеном у члану 329. Уговора о функционисању Европске уније“;
- Такође, у Лисабонском уговору се предвиђа да о одређеним питањима фактички одлучују само оне државе које су се договориле о такозваној Ближој сарадњи: „3. Сви чланови Савета могу учествовати у договарању, али могу гласати само чланови Савета који представљају државе чланице које учествују у Ближој сарадњи. Начин гласања је предвиђен чланом 330. Уговора о функционисању Уније“⁹

Дакле, надлежни органи Републике Србије морају имати у виду ову могућност (ближе сарадње) која отвара нове поделе у правном и политичком систему Европске уније (без обзира што Република Србија није чланица Европске уније

9 Милутин Јањевић, *Консолидовани Уговор о Европској унији и Уговор о функционисању Европске уније (2008/С 115/01) са Повељом о основним правима Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 39. Треба истаћи да се не ради само о старим члановима Споразума из Мастрихта 27А-Е, 40-40 Б и 43-45, већ и да се члан 20 односи и на 11 и 11 А Уговора о оснивању Европске заједнице. Дакле, и сама та чињеница показује колико је значајан члан 20. Уговора о Европској унији који чини први део Лисабонског уговора. Може се рећи и да је то признање чињенице да постоји неколико кругова у Европској унији, и то не само оних држава чланица које припадају евро зони већ да су поделе много дубље, почевши од старих и нових чланица, јужних и северних итд.

већ само кандидат који чека добијање датума за почетак преговора о чланству). Такав развој комунитарног права је веома изванредан после пропасти Устава за Европу и изјаве бившег француског председника од 8. новембра 2011. изречене у Стразбуру о „две европске брзине“.¹⁰ Такозвана Ближа сарадња ће омогућити да поједине државе чланице имају већу сарадњу (у унификацији у правном смислу). Другим речима, ЕУ као организација држава подељених у неколико ниво интеграције је реалност. Најпознатији пример за функционисање Ближе сарадње је свакако, еврозона, формално формирана 1. јануара 1999. године, а фактички 1. јануара 2002, када евро постаје званична валута у земљама чланицама те зоне.

БЛИЖА САРАДЊА И СРБИЈА ИЛИ ТРЕЋИ КРУГ ИНТЕГРАЦИЈА

Дакле, развој неколико кругова Ближе сарадње у ЕУ је правна чињеница. Најбољи пример за дефинисање те поделе је еврозона или зона држава које користе евро као званичну валуту. То зону сачињава 17 држава чланица ЕУ или око 330 милиона становника. Осталих 11 држава ЕУ су изван еврозоне. Такође, у дванаест од тих 17 земаља примењује се и Уговор о стабилности координацији и управљању од 1. јануара 2013 или такозвани Фискални пакт који је у суштини нови и виши степен интеграције (Европска централна банка са седиштем у Немачкој координира монетарну политику у тим земљама). Та подела на чланице еврозоне и оне државе ван ње се условно може назвати првим и другим кругом валутне и политичке интеграције.

Што се тиче чланица еврозоне, може се претпоставити да ће те државе бити принуђене да наставе са економским и политичким интеграцијама пре свега због притиска који долази из Немачке као средишње земље овог економског и политичког савеза .

10 На предавању у Стразбуру 8. 11. 2011. Саркози је изјавио: „Сада нас има 27. Очигледно је да ћемо морати да се отворимо према Балкану. Биће нас 32, 33 или 34. Верујем да нико не мисли да је федерализам – тотална интеграција – могућ са 33, 34, 35 земаља... Не. Апсолутно не. На крају, јасно је, постојаће две европске брзине: једна брзина ка већој интеграцији у евро зони и брзина која је конфедерална у ЕУ“. Према сајту www.economist.com (The Economist, Лондон, 10. новембар 2011).

На пример, према часопису *Der Spiegel* након избора одржаних у септембру 2013. власт у Немачкој на челу са Ангелом Меркел планира нову агенду за ЕУ.¹¹ Пре свега, веће надлежности ће постојати у контроли и одређивању националних буџета. Доћи ће и до нове фискалне интеграције или до увођења заједничких стопа пореза. Другим речима до убрзаног сједињавања на основама које годинама критикује бивши председник Чешке Клаус: „Европа је ‘јединство у мноштву’ и покушај њеног вештачког сједињавања могао би јој донети више штете него користи“ сматра он.¹²

Затим ће доћи до велике реконструкције еврозоне у важном кораку ка новој и моћној економској влади, наводи *Der Spiegel*.¹³ Овај процес ће несумњиво пратити и измена примарног права ЕУ, пре свега Лисабонског уговора (Међутим не треба искључити и могућност да се донесе нови највиши правни акт ЕУ). Да ли ће се Немачка одредити за амандма-

11 <http://www.spiegel.de/international/germany/merkel-wants-to-reform-eu-with-more-powers-for-brussels-a-928988>.

12 Вацлав Клаус, *Европа и ЕУ: поглед политичара и поглед економисте*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 12, 37.

13 Види одељак под насловом: Big Plans for Europe – In the past, Merkel has treated governing primarily as repair work. The major issues of her first two terms in office, the financial crisis and the fight to save the euro, were suitable for that approach. Will that change, now that she has the necessary power and means? Hardly at all, when it comes to Germany. There are no major reforms in the works at government ministries, and the grand coalition will focus on increasing spending to fulfil some of the parties’ campaign promises.

In contrast, officials at the Chancellery are forging plans for Europe that are practically visionary for someone like Merkel. If she prevails, they will fundamentally change the European Union. The goal is to achieve extensive, communal control of national budgets, of public borrowing in the 28 EU capitals and of national plans to boost competitiveness and implement social reforms. The hope is that these measures will ensure the long-term stability of the euro and steer member states onto a common economic and fiscal path. This would be the oft-invoked and ambitious political completion of Europe’s monetary union -- a huge achievement.

It isn’t a new goal, but what is new is the thumbscrews Brussels will be allowed to apply if Merkel has her way, including sooner and sharper controls and veto rights, as well as contractually binding agreements and requirements. In short, this would amount to a true reconstruction of the euro zone and a major step in the direction of an “economic government” of the sort the SPD too would like to see put in place.

Germany’s current economic strength helps to explain these visions for Europe, since stricter budget controls wouldn’t pose a threat to Berlin at the moment. Jobless levels are so low that the country has almost reached full employment, and the budget is in good shape, at least at the national government level. In fact, public coffers are so full that the government can afford to boost domestic spending.

не на Лисабонски уговор или доношење новог уговора, питање је које ће одредити само формални правац примарног права ЕУ. Фактички, еврозона ће ићи све већој интеграцији.

Тачније, еврозона се може већ сада са аспекта међународног јавног права упоређивати са државним савезима из прошлости у којима су временом преовладале федеративне и интеграционе тенденције. Ти државни савези су према дефиницији Луј ле Фира увек били засновани на доминацији најјаче или средишње државе.¹⁴ Примери за то су свакако, Немачка конфедерација, Царински савез и Севернонемачки савез (који су претходили стварању Немачког царства 1871. године). Средишња држава је тада била Пруска. Какав положај може очекивати Србију у ЕУ када се претходно има у виду?

Србија сигурно неће бити у првом кругу интеграције јер нереално је очекивати да је могуће брзо увођење евра у Србији као званичне валуте.¹⁵ Међутим, Србија неће бити ни у другом кругу интеграције ЕУ, тј. међу оним државама које су данас у ЕУ али су задржале своје националне валуте. Тај други круг интеграција сачињавају данас државе које не користе евро а чланице су ЕУ. Њихов савез са средишњом државом ЕУ, СР Немачком, се може дефинисати као функционалан. Ради се иначе о тржишту од око 170 милиона људи и најразвијенија земља те групације је Велика Британија. Однос између Велике Британије и Немачке као водеће две земље различитих кругова интеграције у ЕУ, подсећа и на персоналне уније из прошлости попут оних између Хановера и Енглеске или Луксембурга и Холандије (наравно без монархистичких елемената). Постоји потпуна државна самосталност Берлина и Лондона, која се манифестује у одвојеним спољним политикама (задњи пример Сирија и криза 2013), различитим валутама, одвојеним порезима и буџетима, сопственим

14 Луј ле Фир, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2010, стр. 83-85.

15 Овде не треба мешати коришћење евра као незваничне друге валуте у Србији, или двовалутни систем који постоји у Србији. То је питање које има и шири контекст посебно када се има у виду да Андора, такозвано Косово и Црна Гора без службеног споразума користе евро као званичну валуту на својим територијама. Такође, Монако, Сан Марино и Ватикан имају службене споразуме о коришћењу евра а Бугарска, БиХ и неке ваневропеске територије су везале курс своје валуте за евро.

армијама и посебним визним режимима (Британија није део Шенгенског споразума) .

Са друге стране, постоји формални заједнички суверен или председник без реалне власти, попут Хермана ван Ромпеја, председника Европског савета. Тачније, те две чланице ЕУ имају мање заједничких елемената него некадашња Аустро-Угарска након 1867. (јер ова реална унија је имала заједничку спољну политику, одбрану и финансијску политику).

Међутим, Србија неће бити ни у том другом кругу интеграција коју симболизује Велика Британија јер нема гаранција да ће се поштовати њен територијални интегритет у ЕУ.

Првенствено, до таквог закључка се долази када се има у виду да се од Србије траже не само економски и монетарни уступци већ и територијални. Пре свега, 23 државе ЕУ су признале такозвано Косово. (Вероватно ће и 24. Румунија од 2015. према речима њеног премијера)¹⁶ Преговори са ЕУ се отворено условљавају даљом афирмацијом те нелегалне творевине која није чланица УН. Најпознатији пример је Бриселски споразум из 2013. године (и доношење Студије о и изводљивости за такозвано Косово).¹⁷

Сличан однос према Србији се може очекивати и у наредном периоду. Немачки амбасадор у Београду је 22. октобра 2013. изјавио да се не може искључити формално признање такозваног Косово од стране Србије као услов за даље преговоре и потписивање Уговора о приступању.¹⁸

У том контексту, међународни положај Србије у однос на ЕУ је *sui generis*. Сличан је ономе које је имала Чехословачка уочи (и за време) потписивања Минхенског споразума

16 <http://www.nspm.rs/hronika/viktor-ponta-rumunija-bi-2015-godine-mogla-da-prizna-kosovo.html> 23. 10. 2013

17 Европска комисија је 10. октобра 2012. објавила документ под називом Feasibility Study on a Stabilisation and Association Agreement between the EU and Kosovo.

18 „Препознајемо и да Србија није спремна да призна Косово, али ценимо што тежи да нормализује односе. То ће довести до почетка преговора са ЕУ у јануару. Односи са Приштином ће такође бити посматрани током преговора, али не треба спекулисати о томе шта ће бити захтев ЕУ на крају тих преговора, пред приступ Србије Унији. Не тражимо да Србија данас призна Косово, а да ли ће се то десити касније – сада се не може рећи.“ <http://www.nspm.rs/hronika/hajnc-vilhelm-ne-trazimo-da-srbija-danas-prizna-kosovo-a-da-li-ce-se-to-desiti-kasnije-sada-se-ne-moze>

са 4 западне силе 1938. године. Од Србије се тражи да се одрекне значајног дела своје територије и да се тај однос озваничи међународним вишестраним уговором у овом случају Уговором о приступању. То је услов за даље интеграције и чланство у ЕУ. Да би ситуација за Београд била још поразнија, ЕУ (слично као и 4 западне силе 1938. године Чешкој) не даје никакве гаранције за даљи територијални интегритет Србије.¹⁹ Тачније, Чешка је након Минхенског споразума изгубила део територије који је припао Пољској, а Словачка је прво прогласила аутономију а затим и независност. Сличне тенденције постоје и у Србији ван КиМ (Рашка област и Војводина).

Зато се може тврдити да ће Србија у будућој ЕУ бити третирана у правном смислу као *sui generis* или држава која ће припадати трећем, посебном кругу интеграција. У том смислу ће је тако и третирати примарно право ЕУ које се тренутно развија у само такозване „две брзине“.

ЗАКЉУЧАК

У научном, друштвеном и правном смислу, процес приступања Србије ЕУ је јединствен. Тај процес се не може упоредити са периодом од 1878. до 2000. када је Србија (или Југославија у смислу правног континуитета) била суверена држава. Тај процес сарадње са ЕУ се не може упоредити ни са ратификацијом међународних уговора и конвенција од стране Републике Србије. Дакле, ради се у научном и друштвеном смислу, о потпуној новој правној и друштвеној појави или преношењу значајног дела суверенитета Србије ЕУ. То је постала правна обавеза Републике Србије након потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању у априлу 2008. године и стицања статуса кандидата 2012.

Истовремено, док је Србија од 2000. године уступала свој суверенитет ЕУ мењало се и примарно право ЕУ. После такваног златног периода европских интеграција, када се чинило да ће се границе ЕУ и Савета Европе поклопити (изузимајући Руску Федерацију) и који је трајао од Уговора

19 Више о томе и отимању КиМ види Милош Кнежевић, *Отмица Косова*, Институт за политичке студије, Београд, 2006. и од истог аутора *Косово – дан после*, Ривел ко, Београд, 2007.

из Мастрихта 1992. до пропасти Устава за Европу 2005. године, долази период који карактерише мањи полет и више различитих кругова интегрисања унутар ЕУ. Правни институт Ближе сарадње омогућава легализовање тог фактичког стања у ЕУ.

Дакле, актуелно стање у ЕУ показује да постоје два различита круга интегрисања (О томе је први јавно говорио и бивши француски председник Саркози на једном предавању из 2011. године). Први круг интегрисања је унутар евро зоне (17 држава) а други ван ње (11 држава). Први круг држава се трансформише ка потпуној фискалној и монетарној унији са федеративним политичким елементима. Средишња држава те зоне ће бити СР Немачка. Други круг се може дефинисати као нека врста лабаве персоналне уније без монархистичких елемената. Примери за то су положај Велике Британије у ЕУ и церемонијални положај председника Европског савета Хермана ван Ромпеја. Наравно, тај нови облик персоналне уније неће бити раскинут (због политичких разлога и међународног престижа) иако фактички не постоји заједничка спољна, монетарна и фискална политика између та два круга интеграција. Србија као кандидат за чланство у ЕУ (и потенцијална чланица) не може бити сврстана у ниједну од ових двеју категорија. Она је *sui generis*. Основни услов за улазак у ЕУ није прилагођавање еврозони и њеним правилима, већ такозвана нормализација односа са квазидржавном творевином на њеној територији.

Србија као чланица ЕУ ће зато бити у трећем, посебном кругу интеграција. Њен положај ће бити сличан ономе које је имала Чехословачка уочи (и за време) потписивања Минхенског споразума са 4 западне силе 1938. године. Одрицање од територије ће бити услов за потписивање међународног вишестраног уговора или Уговора о приступању ЕУ.

ЛИТЕРАТУРА

Ђорђевић, Стеван: Увод у међународно право, Правни факултет, Београд, 2007

Јањевић, Милутин: *Консолидовани Уговор о Европској унији и Уговор о функционисању Европске уније (2008/С 115/01) са*

- Повељом о основним правима Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2009
- Клаус, Вацлав: *Европа и ЕУ: поглед политичара и поглед економисте*, Службени гласник, Београд, 2010
- Кнежевић Милош: *Изневерена држава*, Институт за политичке студије, Београд, 2007
- Крећа, Миленко; Пауновић, Милан: *Практикум за међународно јавно право*, Досије, Београд, 2002
- Ле Фир, Луј: *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2010
- Ракић, Бранко: *Хармонизација југословенског права са правом Европске уније*, Правни факултет, Београд, 1997
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council/Commission Opinion on Serbia's application for membership of the European Union, Brussels, 12. 10. 2011
- The Economist, Лондон, 10. новембар 2011., www.economist.com
- <http://www.nspm.rs/hronika/hajnc-vilhelm-ne-trazimo-da-srbija-danas-prizna-kosovo-a-da-li-ce-se-to-desiti-kasnije-sada-se-nemoze>
- <http://www.nspm.rs/hronika/viktor-ponta-rumunija-bi-2015-godine-mogla-da-prizna-kosovo.html>, 23. 10. 2013
- <http://www.spiegel.de/international/germany/merkel-wants-to-reform-eu-with-more-powers-for-brussels-a-928988>

DEJAN MIROVIC

**INTERNATIONAL LEGAL STATUS
OF SERBIA AND THE DEVELOPMENT
OF THE EU PRIMARY LAW**

Resume

The process of Serbia's accession to the EU cannot be compared to the period from 1878 through 2000, when Serbia (or Yugoslavia, in terms of legal continuity) was a sovereign state. The process of cooperation with the EU cannot be compared with

the ratification of international treaties and conventions. At the same time, while Serbia has been passing its sovereignty to the EU since 2000, the EU primary law was also changing. Following so-called golden age of the European integrations, when it seemed that the borders of the EU and the Council of Europe would overlap (excluding the Russian Federation), that lasted from the Treaty of Maastricht in 1992 to the failing of the Constitution for Europe in 2005 comes a period characterized by lower zest and multiple circles of integration within the EU. The current situation in the EU shows that there are two different circles of integration. The first circle of integration within the Euro zone (17 countries) and the second one is outside it (11 states). The first circle of states is undergoing transformation toward the full fiscal and monetary union with federal political elements. The central state of that zone will be FR Germany. The second circle can be defined as a kind of personal union without monarchist elements. An example for this is the relationship between the Federal Republic of Germany and the United Kingdom in the EU and the ceremonial position of President of the European Council, Herman Van Rompuy. Serbia, as a candidate for EU membership and a potential member, cannot be classified into either of these two categories. It is sui generis. The main requirement for entry into the EU is not adapting to the Euro zone and its rules, but so-called normalization of relations with a quasi-state creation in its territory, which is not recognized by the UN, Kosovo. Or its position will be similar to the position of Czechoslovakia before and during the signing of the Munich Agreement with four Western powers in 1938.

Key words: *EU, Serbia, primary law, public international law, Federal Republic of Germany, sui generis*

Овај рад је примљен 7. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку редакције 23. априла 2014. године.

*Александар Саша Гајић**

МОГУЋНОСТ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРЕОРИЈЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ У САВРЕМЕНИМ МЕЂУНАРОДНИМ ПРИЛИКАМА**

Сажетак

Покушавајући да пружи поуздани одговор на запитаност о могућностима геополитичке преоријентације Србије у савременим међународним приликама, рад прво обрађује низ одговора на низ претходна питања (где се Србија налази сада, шта нас је до тога довело и ка чему смо тренутно геополитички оријентисани да би нам био потребан отклон, односно преоријентација?). У том смислу посматра се „класичан“, историјским константама и промењивима одређен геополитички значај Балкана те његове савремене димензије, односно одређење актуелног положаја Србије у постхладноратовској епохи, након ратова за југословенско наслеђе. Овај положај се суочава са перспективама нарастајућег мултиполаризма и сада већ уочљивих геополитичких тенденција које је убрзала светска економска криза, па се на основу свега тога анализирају постојећи и потенцијални услови за евентуалан геополитички преокрет Србије у наредном периоду.

Кључне речи: Србија, геополитика, мултиполарност, светска криза

* Институт за европске студије.

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

„Да ли је могућа геополитичка преоријентација Србије у савременим међународним приликама?“ - је истовремено теоријско и практично питање што захтева више „претходних одговора“ на запитаности: где се Србија налази сада, шта нас је до тога довело и ка чему смо тренутно геополитички оријентисани да би нам био потребан отклон, односно преоријентација? У позадини, као полазно питање, смештена је кључна теоријска дилема која гласи: да ли је у савременом свету уопште могуће да се „мали“ субјекти међународних односа - слабе, малобројне и територијално невелике државе - сопственим снагама преоријентишу те да узимају учешће у савременој међународној политици, да је поимају „геополитички“ и да се у складу са тим и понашају?

Комплексност самих одговора на ове и овакве запитаности, изискује да се крене обрнутим редоследном - од теоријских и најопштијих, ка појединачним и реал-политичким одговорима. Промене савезништва, па и суштинске геополитичке преоријентације великих сила су учестале, историјски евидентне и, самим тим, ван сваке дилеме. Велика Британија је, од класичне позно-феудалне државе европског Римланда, са почетком модерне епохе еволуирала у меркантилистичко-таласократску империју, дубоко мењајући своја ранија основна геополитичка и вредносна одређења. Француска је током претходна два века, као геополитичка сила првог реда у европском Римланду, осцилирала између континенталистичког империјализма (период Наполеона Бонапарте) или истоврсне, мада знатно умереније републике (Де Голова „пета република“) и оријентације која је нагињала геополитичкој атлантизацији (период Кримског рата-владавина Наполеона III, савремена Француска). Немачка је геополитичку преоријентацију свог „средњеевропског“ концепта доживела силом тоталног слома у светским сукобима, да би, у постхладноратовском миљеу, извела поступну рехабилитацију своје „средњоевропске“ геополитичке перспективе. Русија је, пак, улазећи у разноврсна савезништва са силама на простору Римланда и „спољног полумесеца“ - од Великог Концрта, преко Тројецарског савеза до Антанте - испољавала своју геополитичку улогу континенталне силе евроазијског Хартланда, баш као што је Британија, својим бројним савезима балансирајући против (потенцијално) доминантне силе на

евроазијском копну, задржавала своју таласократску, атлантску оријентацију. Промене спољнополитичких савезништва (у периодима равнотеже снага или сукоба услед њеног поремећаја) између великих сила неупоредиво су чешћи од дубинских, геополитичких преоријентација, мада и оне, делом произлазе из географских датости: константи геополитичког и стратешког позиционирања из чијих се перспектива сагледава државни, национални интерес (ово је, у модерној епохи, најочитије у случају Седмогодишњег рата (1756-1763) на простору западноевропских држава и њихових колонијалних поседа).

Промене страна и дубље геополитичке преоријентације другоразредних сила и малих држава знатно су проблематичније. Па ипак, и њима обилује историја модерне Европе: од италијанске везе са Централним силама па до њеног преласка на страну Антанте у Првом светском рату; од Франковог инклинирања тоталитарној Осовини до неутралног, просавезничког држања у Другом светском рату (слично је ситуација са Турском, с том разликом да је она у Првом светском рату била ратна савезница Централних сила)... Геополитичко „двоумљење“ Бугарске подстакнуто претензијама у Македонији и потоње опредељивање за средњоевропски германски блок, уз сличне двојбе (само, поводом Трансилваније) Румуније где су, пак, превагнула обећања сила Антанте у Првом, као и „пребег“ обе ове државе из пораженог табора сила Осовине на страну Савезника у завршној фази Другог светског рата, сведочанства су о могућности да велике геостратешке преокрете могу да изврше и мање државе, додуше приметније изражене само у периодима великих светских геополитичких турбуленција, сукоба и промене у равнотежи односа снага.

И поред тога, постоји поприлично распрострањено предубеђење како је геополитичка преоријентација (или, бар, тежња ка њој) израз нереалних надања геополитичких носталгичара фасцинираних националним интересом у својим ранијим еволутивним, историјским фазама што не увиђају драматичност промена савремених међународних односа и умањење значаја класичног територијалног, геополитичког фактора – тако да они за „меру стварности“ узимају односе који више не постоје, који су одавно прешли у историју.

Премда се и даље примећује да они који поседују геополитички капацитет а не говоре о геополитици суштински „делају геополитички“ на међународном пољу, такве се могућности одричу онима који су, услед малобројности или малог обима територија и својих ресурса, у великом геополитичком дефициту са својим оскудним инструментима моћи. Заговорници овог приступа сматрају да се извесни политички добици пословично приписивани геополитичком деловању - оним активностима „тврде моћи на политичком простору“ данас могу надоместити једино новим приступима, првенствено оним у културној политици и економији. Тамо, наводно, још постоји довољно „слободног простора“ за мале и недовољно моћне актере да се што повољније позиционирају, пошто је у правој, суровој геополитичкој арени њихов простор „обезвређен“ а њихова моћ мизерна.

Насупрот оваквим мишљењима, бројна су и виђења која одричу да је геополитика као „политика простора“ повластица само великих и највећих народа и држава. „Мали и средњи народи и државе такође исказују геополитичка настојања у разним облицима. Та *микроегеополитика* по својим оштроумним назирањима може да се упореди са *макроегеополитиком* суперсила. Без обзира што често настаје на по ободима светских средишта моћи, *периферна геополитика* са својим животним надахнућима у потрази за опстанком, може да досегне вредност најдубљих увида.“¹

„КЛАСИЧНИ“ ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ БАЛКАНА И ЊЕГОВЕ САВРЕМЕНЕ ДИМЕНЗИЈЕ

Неспорно погођен постхладноратовском променом која је „обезвредила“ дотадашњи геополитички значај територије некадашње Југославије (па тако, у оквиру ње, и српски етнички простор) - као међупростор између два супротстављена блока што се, управо као такав, могао геополитички на сваки начин „капитализовати“ - његове „геополитичке димензије“ нити су нестале, нити су трајно изгубљене, већ су се промениле, у погледу међублоковске трговине „смањиле“

1 Милош Кнежевић, „Геополитичност простора моћи“, Зборник *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 192.

а, заправо, у највећој мери, „вратиле“ у своје „традиционалне димензије“ које су уочљиве вековима уназад. „Геополитички значај простора бивше СФРЈ у постбиполарној Европи не само да није маргинализован, него се, у трансформисаном облику, чак повећао. Међутим, нестало је потребе за безусловном целовитошћу њене државне територије... Срби и српске земље идентификоване су као сметња, како за претензије ванбалканских сила и центара моћи, тако и за сепаратистичке и великодржавне амбиције својих непосредних суседа, што није проузроковано ирационалним разлозима, већ респектовањем потенцијалне моћи српског фактора (у интегралном просторном, популационом, војном, економском и политичком облику).“² Становишта која поричу актуелност геополитичког позиционирања малих држава и заступају постхладноратовску обезвређеност простора, дакле, упорно превиђају да „српски геополитички простор“ на Балкану није имао своју геополитичку вредност (која се могла „капитализовати“) само у хладноратовској епохи – већ и пре и после ње, са својим историјски препознатљивим константама и промењивима.

У визури класичне геополитике Балканско полуострво представља југоисточни део западног, европског дела „Римланда“ који представља својеврсну везу, мост и/или препреку према његовом централном, блискоисточном делу - ободу евроазијског континента што одељује његово језгро („Хартланд“) од приступа светским морима.³ „На Макиндреровој мапи троделне и хијерархијске структуре, српска отаџбина заузима „најтешњи“ простор Римланда, дакле рубног појаса што окружује Хартланд, „срце земље“, односно језгро евроазијског континента. Овде одређење „најтешњи“ указује на чињеницу да кроз српску отаџбину већ вековима, па и миле-

2 Миломир Степић, „Промењивост детерминанти геополитичког положаја српских земаља“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 144.

3 О основним геополитичким теоријама о значају Римланда и Хартланда виде-ти Халфорд Макиндрер, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009; Nicholas Spykman, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1944; Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1942; Александар Дугин, *Основи Геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004; *Тајна Балкана*, Зборник, СКЦ, Београд, 1995.

нијима, пролазе главне и скоро обавезне, те најкраће стварне и потенцијалне саобраћајнице што повезују Северно и Црно море, те Каспијско море, Северну и Централну Европу са европским југоистоком и надасве Блиским истоком.⁴ „У новијој констелацији, када Балкан није више само евроазијски „мост“ традиционалног правца северозапад-југоисток, него све више важна *intermarium*-ска карика између Јадранског и Црноморског басена, расте важност његових попречних речних долина као потенцијалних природно предиспонираних саобраћајних коридора.“⁵

Поглед кроз историју Балкана довољан је за увид да се на овом делу Римланда одвијају укрштања утицаја културно-цивилизацијских типова и њихових „великих простора“, свих видова експанзивних пројекција који се и из дубине копна, и дуж његовог обода, али и са мора, сустичу и преплићу у својеврсном „балканском чвору“, кључаоници између Европе и Блиског истока. „Западног, који је из Средње Европе наступао ка Медитерану и даље, ка Оријенту; Оријента, који са југоистока наступао на северозапад, ка Подунављу; и континенталног, који, из „Хартленда“ наступа на југ преко Подунавља, ка Медитерану и даље, кроз оријенталне просторе „Римланда“. У позадини, кроз манипулисање њиховим међусобним сукобљавањем током задњих безмало 250 година, на овим просторима је присутна и главна таласократска сила - атлантизам, „господар светских мора“, која преусмерава ове сукобе како би заштитила своје интересе на ободном простору – Римланду, односно Средоземљу као „заливу светског мора“ са својим увалама (Јадранским, Јонским и Егејским „морем“).⁶ „Преко српских земаља и њихових држава као frontiјера осцилирале су трансгресионо-регресионе територијалне фазе великих балканских и ванбалканских империја, чија су унутрашња својства и пројектовани циљеви

4 Драгош Калајић, „Велике силе против српског народа“, *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 62.

5 Миломир Степић, „Савремени економско-географски и геополитички положај Србије“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 316.

6 Александар Гајић, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијског савеза“, *Зборник Србија и евроазијски геополитички простор* (ур. Миломир Степић), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 440

били искључиво инкопатибилни.⁴⁷ Стално надметање између представника четири „велика простора“ на Балкану који наизменично бива преграда/препрека и мост за остваривање њихових интереса видљив је кроз многе епохе: „Подела Римског царства на источни и западни део; сукоби византијских и римско-немачких владара кроз средњи век; раскол хришћанства на православну и католичку цркву; сукоб ислама и хришћанства у периоду успона Османског царства; све оне борбе и компликовани сплетови односа великих сила поводом њихових претензија на територије Османског царства у фази њиховог неповратног слабљења...“⁴⁸ Геополитичке пројекције су нарочито биле видљиве у периоду решавања „Источног питања“, односно у плановима о подели балканских делова Османске империје које су формулисале и поступно, директно и индиректно, спроводиле велике силе. „Позицију између чекића и наковња српске земље стекле су захваљујући периферности и географској удаљености у односу на жаришта светске моћи... Такав контактни геополитички положај „у процепу светова“⁴⁹ отежавао је формирање и функционисање независних српских политичко-територијалних структура, прекидао њихов континуитет и реметио просторну компактност.“¹⁰ Чак и у сређнијим временима и при повољнијим околностима, српске су државе кроз целу историју зависиле од балансирања према утицајима великих сила, те уклапањем у њихове шире стратешке замисли и пројекције.

„Српски простори“ после 1918. године, у оквиру заједничке државе Јужних Словена (СХС, Југославија) у геостратешком смислу претворени су у део „buffer zone“-а, санитарног кордона сачињеног од појаса мањих држава које су се протезале од Балтика до Средоземља. Његова је улога била да препречава пут „совјетизованом“ „Хартленду“ ка ободу копна, али Немачке као главне силе централноевропског „Римланда“ према Блиском истоку („Атлантски саве-

7 Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 98.

8 Момир Стојковић, „Геополитички чиниоци балканизације“, Зборник (ур. Бранислав Матић) *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995, стр. 160.

9 Андреја Милетић, *Искушења геополитичког земљотреса*, стр. 85.

10 Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 98-99.

зници су створили Југославију као препреку потенцијалном продору немачке политике и привреде ка зони Блиског истока¹¹). У хладноратовској епохи, након Титовог одметања из табора Стаљиновог Совјетског савеза, геополитичка улога друге, социјалистичке Југославије наставила је ову међуратну улогу са додатном идеолошком компонентом пружања примера „пожељне алтернативе“ совјетском реал-социјалистичком друштвеном моделу. Истовремено је друга Југославија (ФНРЈ, СФРЈ) била позиционирана као квази-неутрални простор међублоковског посредовања који је преузео улогу предвођења Покрета несврстаних на колонијалним пространствима Трећег света, са скривеним циљем спречавања да се постколонијалне земље сврстају уз совјетизовану телу-рократску суперсилу.

Описана међублоковска улога престаје 1991. године са рушењем источног идеолошког блока, након чега дотадашњи значај Југославије постаје излишан. Балкан поново постаје оно што је био у ранијим периодима – простор геополитичке „прекомпозиција и надметања између блискоисточних сила, Средње Европе као стратешког дела Запада и источног утицаја који је у том тренутку био у константном повлачењу,¹² односно „намиривања“ између њих. Овај простор је и одскачна даска за даље, шире стратешко наступање атланстичких сила ка „срцу копна“ – ка Русији и Централној Азији, преко црноморског басена и Каспија, кога треба „покрити“ и на њему „цементирати“ кључна стратешка савезништва за каспијско-централноазијско подручје, пре свих она са Турском и муслиманским земљама које су наклоњене атланстичким плановима или у њима виде могућност задовољавања својих интереса. Такође, таласократски атлантисти на попришту бивше Југославије тежили су да на дужи рок осујете преостале или новопридошле утицаје Русије и Немачке, као и да „обуздају“ и ограниче амбиције својих савезника, и да притом за себе задрже улогу коначног арбитра који може у складу са потребама да стабилизује или дестабилизује прилике у региону, не испуштајући из руку контролу

11 Драгош Калајић, „За српску геополитику“, Зборник (ур. Бранислав Матић) *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995, стр. 221.

12 Александар Гајић, „САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе“, *Национални интерес* 2/2011, год VII, vol. 11, стр. 65.

над два стратешки важна комуникациона правца – транзит Дунавом¹³ који спаја Средњу Европу са Блиским Истоком, и црноморске мореузе који представљају „кључаоницу“ Средоземља за евроазијски континентализам.

АКТУЕЛНИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ

Током геополитичке прекомпозиције која се одвијала паралелно са нестанком СФРЈ деведесетих година 20. века српски етнички простор је фрагментиран и умањен за готово трећину у односу на простор на коме се простирао пре један век. „Потискивање Срба из српских земаља најинтензивније је на југу, југозападу и западу; тај процес је континуиран, а зависно од раних или мирнодопских услова добија различите видове реализације.... Редуковање и фрагментација српских земаља врши се ради преузимања геополитички кључних зона у којима су изворно партиципирали Срби и спречавања да они уђу у састав јединствене српске државе, која би у својим историјски и национално адекватним границама била најзначајнији фактор на Балкану.“¹⁴ Просторна логика откидања делова српских етничких простора је очигледна: потискивањем са простора Динарског масива, Крајине, Славоније, дела источне Херцеговине и дела средње Босне – спроводи се стратегија удаљавања српске етничке масе од партиципације Јадранском мору и њено сабијање ка просторном „језгру“ настанка њихове модерне државе на територији некадашњег „Београдског пашалука“. Иста логика стоји иза одвајања Црне Горе из заједничке државе са Србијом, као и окупације Косова и Метохије. На тај начин се спроводи процес даљег фазног сажимања и окружења Срба и Србије, којој је намењена улога сабирног, гетоизираниог простора намењеног даљој, постепеној фрагментацији.

13 О стратешком значају које САД придају Дунаву управо у овом смислу видети Зоран Петровић Пироћанац, „Америчка стратегија уклињавања на југоистоку Европе после другог светског рата (1)“, *Српска политичка мисао*, бр.4/2009, год. 16, вол. 26, ИПС, Београд, стр. 159-180.

14 Миломир Степић, „Срби и етно-демографско окружење – међузависност популационих и геополитичких процеса на Балкану“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 253.

Будући без способности и праве жеље да се одупре овим погубним процесима те изврши преокрет у праву геополитичке стабилизације, српска политичка класа од почетка 21. века константно води конфузну, несувислу и контрапродуктивну спољну политику. Она је почев од 2007. године именована за политику „четири стуба“. „Њени деклараторни почеци налазе се у инаугурационом говору председника Бориса Тадића 2004. „Данас су наши спољнополитички приоритети: европске интеграције, добросуседство, као и уједначени односи са три центрипеталне тачке светске политике: Бриселом, Вашингтоном и Москвом.“¹⁵ Права инаугурација ове концепције одиграла се у августу 2009. године када је председник Србије Борис Тадић, након посете Пекингу, изјавио да Србија има „четири стуба“ спољне политике (уз додавање Кине ЕУ, Русији и САД)¹⁶ и да ће то у дужем периоду бити њена основна спољнополитичка доктрина.¹⁷ Ради се о својеврсној симулацији, фарсичној репризи балансирајуће, међублоковске, неутралне и „отворене“ политике из протеклих епоха, која се махом задржава на речима, а у пракси се своди углавном на ослањање на два спорнија и геополитички ненаклоњенија „стуба“ која су у првој деценији новог миленијума стекли репутацију неминовности и безалтернативности – ЕУ и САД. Управо та два од „четири стуба“ геополитички су директно, мада у различитој мери (САД готово потпуно, а ЕУ делимично) супротни неким од највиталних националних интереса Републике Србије. Са друге стране, евентуална добит или компензација у оваквој сарадњи, нарочито у контексту светске економске кризе, постала је крајње спорна. „Ситуација је тим трагичнија што је политичка власт у Србији, највише због идеолошке једностраности и политичко-интересних утицаја, а тек секундарно геополитичког положаја (ситуација „полуокружења“) привреду задњих више од деценије усмеравала искључиво у правцу интеграција

15 Према: Милош Кнежевић, „Дилеме спољне политике о „безалтернативној“ евроинтеграцији Србије“, *Национални интерес*, бр. 2/2010, год. VI, vol. 8, стр. 188.

16 Blic 07.09.2009, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/109738/Tadic-Kina-jedan-od-cetiri-stuba-spoljne-politi-ke-Srbije>

17 Александар Гајић, Слободан Јанковић, „Четири стуба спољне политике Србије“, Излагање на међународном скупу о спољној политици, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012, стр. 194

са привредама ЕУ, доведши своје ресурсе и своје тржиште у стање колонијалне полупериферије посусталог неолибералног капиталистичког система. Овакво стање данас реално отежава сваки заокрет ка диверсификовању сарадње и оставља Србију подложну уценама чије испуњавање је витално угрожавају.⁴¹⁸

Креатори српске политике, упркос свему, настављају да воде оваку спољну политику, што потенцирајући безалтернативност „евроинтеграција“ заправо трајно подају ове просторе атлантистичкој геополитичкој опцији (која их је и довела у незавидан положај) која га користи за разигравање својих сценарија у оквиру ширих регионалних планова. Промена власти у Србији 2012. године не да није релативизовала, успорила или чак делом учинила отклон у односу на овакву поставку ствари, него је, напротив, до крајњих граница радикализовала пређашње трасирана спољнополитичка/геополитичка усмерења свдећи је на политику „јединог, безалтернативног стуба“ - ЕУ од кога се не јасни види онај други, значајнији - Сједињене Државе и њен алтантистички концепт. „Сарадња са „друга два стуба“ или је недовољно искоришћена (у дипломатско-политичком смислу), или је крајње скромна, или готово рудиментарна обзиром на могуће потенцијале плодотворне сарадње (пре свега економска сарадња са Кином). О ширем геополитичком заокрету и последичном геостратешком савезништву да не говоримо.⁴¹⁹ Закључак је неизбежан – Србија се ослонила готово искључиво на „два неповољнија стуба“ своје спољне политике, она која своје геополитичке интересе на простору Балкана остварују на српску штету, а у великој мери одмакла од друга „два

18 Исто, Не заборавимо да земље ЕУ 27 2010. године имају удео од 67% у увозу у Србију, а да Србија у исту извози својих 63,9% роба (сировина и прехранбених производа махом). Прави показатељ економских односа са ЕУ и САД је чињеница да економска политика Србије вођена по рецепту западних влада и монетарних институција са преодминантним утицајем САД и земаља ЕУ довела до тога да је индустријска производња у Србији 2009. била за 12 одсто мања него 2008. Године, али и за 15,5 одсто нижа него у 1998. години (под санкцијама) „и за чак 52% нижа него далеке 1989. године.“ (која је већ била лошија од 1980. године). Према Млађен Ковачевић, „Димензије и узроци економске кризе у Србији“, стр. 12

19 Александар Гајић, Слободан Јанковић, „Четири стуба спољне политике Србије“, Излагање на међународном скупу о спољној политици, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012, стр. 194.

стуба“ која могу да је подупиру у настојањима да поврати сопствену стабилност.

Ствар је тиме проблематичнија што у регионалним оквирима присуствујемо покушајима повратка Турске као регионалног играча и силе средњег домета на просторе где је некада била империјални владар. Постепено и стрпљиво се упуштајући у спровођење Давотогулуове доктрине „стратешке дубине“²⁰ као спољнополитичког, државног концепта усмереног на „коришћење“ муслиманских политичких субјеката (Албанија, самопрокламовано „независно Косово“, Федерација БиХ), Турска се геополитички „усидрује“ на Балкану са прикривеном тежњом да ту створи своју интересну сферу која би у крајњем, „идеалном“ исходу досезала „историјске границе“ на Сави и Дунаву. Налазећи се између геополитичког чекића и наковња сила које се сустичу на савременом Балкану, а загледана у предворје ЕУ као безалтернативног спољнополитичког и геополитичког оријентира, „српске територије (делимично или у целини) могле би да буду или укључене у подунавску (централноевропско-балканску) зону немачког геополитичког и геоекономског утицаја унутар или изван будуће трансформисане и проширене ЕУ, и/или препуштене балканском фрагменту нараслих неоосманских амбиција Турске као могуће сатисфакције за њено бесконачно чекање за пријем у ЕУ.“²¹

„ДВОСТРУКА ОШТРИЦА“ НАСТАЈУЋЕ МУЛТИПОЛАРНОСТИ

Непостојање јасне свести о садашњем стварном положају Србије и могућим перспективама те описаним отпочетим тенденцијама и драматичним, крупним геополитичким процесима који се називају у наредном периоду, у широј и у стручној јавности обично се „маскирају“ крајње уопштеним, неодређеним причама о прерастању „униполарног“ у „мултиполарни“ свет и прилагођавању новонасталим околностима које су самим тиме сасвим погодне за симулирање наиз-

20 Детаљно о доктрини „стратешке дубине“ код Дарко Танасковић, *Неоосманizam – повратак Турске на Балкан*, Службени гласник, Београд, 2010.

21 Миломир Степић, „Геополитичност ширења ЕУ и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, 1/2010, година 17, свеска 27, стр. 39.

глед широке, свестране политике или пак не вођење никакве под изговором да се то чини да се не би замерило нарастајућим а међусобно супротстављеним интересима старих и нових великих сила што нас окружују са свих страна. При тиме се, међутим, превиђа да је сама мултиполарност света такође „мач са две оштрице“: нарастање мултицентризма отвара нове опције, омогућава нова интересна повезивања са нарастајућим центрима геополитичке и геоекономске моћи, али и до креирања нових интересних сфера између великих играча; она генерише нове ривалитете и савезништва, нове могућности и нове опасности... Ко не буде у стању да се снађе у новом свету, за њега неће ни бити будућности.

Лапидарно стављање земаља БРИК-а у раван „спољно-политичких приоритета“ са ЕУ и САД и начелна спремност за сарадњу не значи готово ништа без увиђања шта сарадња са којом земљом значи у сваком смислу, укључујући ту и геополитички и геоекономски, уз претходну процену колики су могући домети утицаја ових сила на Балкану, који су њихови интереси, шта они реално могу да донесу на ове просторе а шта не. Практично деловање овдашње политике говори да Србија не само да не покушава да чини било какав „геополитички заокрет“ какав изискује озбиљно промишљање релација између сопствених и интереса настајућих центара мултиполарног света, већ да се слепо „врти у месту“ под утицајима нестајућег униполаризма, односно атлантистичке геополитичке опције, и при томе замишља да се иде ка њој, док се ова, унутар саме себе, диференцира, дели, геополитички преоријентише те међусобно сукобљава.

Нарастајућа светска економска криза само је убрзала геополитичке процесе који се одвијају у димензијама које воде пут „мултиполарности“ будући да је њен епицентар и простор разорног деловања пре свега „евроатлански свет“, а тек последично, на различите начине – и други региони света. Са отвореним интервенционизмом као наличјем „арапског пролећа“ на северноафричко-блискоисточном простору, ови геополитички трендови се претварају у мање-више отворену борбу за креирање нових интересних сфера и стратешко позиционирање „великих играча“. На тај начин се поступно отвара огромно геостратешко жариште са несагледивим разорним потенцијалима које се протеже дуж већег дела

„Римланда“ – од Пакистана, то јест практично од индијског потконтинента, до медитеранског Леванта - па даље, ободом северне Африке, до Магреба. За Србију и њену геополитичку будућност далеко су најзначајнији процеси који се тренутно одвијају у Европској Унији.

У кризној ЕУ тече стратешко надигравање две историјски присутне а геополитичке концепције од којих је Унија саздавана, а које су кроз историјски развој ове супранационалне творевине биле у једном амбивалентном односу – истовременом ривалству и савезу. Једну чини, након светских удеса опорављена, „средњеевропска“ геополитичка осовина „телурукратске“ Немачке и њених историјских савезника, а другу силе атлантистичке „таласократије“ англосаксонског типа – док остале земље, од оне најважније – Француске, преко земаља Скандинавије, Медитерана или, пак, оне некадашњег источног лагера осцилирају у свом претежнијем приклањању једној од ове две опције.

Константна тежња атлантистичке опције, још од времена њеног овладавања западним делом европског континента, је одржавање *status quo*-а, односно своје пуне геополитичке премоћи. У условима ескалације системске кризе капитализма управо неолибералног, „атлантистичког“ типа она се претворила у своју радикалну верзију: у постепено претварање ЕУ у „замку за Немачку“ који ће је, докле год трају драматични размери кризе, „потапати“ и исцрпљивати у економском и финансијском „запушавању“ бројних рупа које су „атлантисти“, што као конструкциону грешку, што као плански пројект, „уградили“ пре свега у меки трбух економски слабијих земаља чланица „савезничке“ ЕУ. Док се на Немачку врши притисак пребацивања сношења терета дугова и функционисања институционално конфузног поретка, добијено време се на другим странама покушава искористити за стратешке, геополитичке добитке. Здружени притисак унутар и изван ЕУ на Немачку по питању емитовања „еврообвезница“ управо то има за своју позадину. Из истог разлога свесно се урушава важан део II стуба Мастрихта (заједничка спољна и безбедносна политика), односно наставља опструирање стварање заједничких, европских безбедносних снага, а потенцирају билатерална и мултилатерална савезништва

европских чланица НАТО-а у њиховим неоколонијаним авантурама на простору Северне Африке и Блиског истока.

Немачка, насупрот томе, не само да покушава да избегне сопствено „потапање“, већ да кризу ЕУ, сада већ као изразито премоћна држава унутар ње, искористи за јачање својих позиција - што самосталним „чврстим деловањем“, што форсирањем у правцу стварања стратешких савезништава унутар и изван ЕУ. Исход „Бриселског самита“ одржаног 9. децембра 2011. године када је Меркелова успела да, бар на неко време, наметне „континенталној“ Европи немачко виђење увођења дисциплине у монетарно-економској сфери („повративши“ на своју страну по овим питањима Саркозија (који ће убрзо изгубити власт од стране „евроатлантистичкијег Олана), а маргинализујући Камерона) чије је моментално усвајање својим „ветом“ спречила Британија,²² прва је, мада тек делимична и привремена победа немачке концепције унутар ЕУ. Из својих разлога, немачку позицију, чак уз нуђење новчане помоћи еврозони, подржавали су Русија и Кина, прва из безбедносно-геострашких и геоекономских разлога, а друга из претежно економских.²³ Немачка је, такође из својих стратешких разлога, јасно усмерена на побољшање економске и политичке сарадње са овим силама, које могу да прерасту у некакав вид геополитичког савеза, пре свега са Русијом. Међутим, од 2012. године приметно је местимично погоршавање њихових односа. Оно је узроковано пре свега немачким грубим игнорисањем и кршењем руских интереса зарад заштите својих стратешких позиција. Случај „кипарских банака“ само је најдрастичнији у низу. Све је то навело Русију да почне да преиспитује досадашњи приступ партнерству са „средњевропском опцијом“ и почне да опипава терен у контактима са атлантистима, пре свега Британцима²⁴ што, у но-

22 Уместо да буде усвојен консензусом, сада тексту о мерама спасавања еврозоне и евроекономије предстоји процес међувладиних преговора и компликоване ратификације у свакој чланици Уније понаособ, што у појединим државама изискује и референдумско изјашњавање грађана. Више од томе код: Стојановић Мирослав, „Ризик превелике моћи“, Печат бр 196, 16.12. 2011, стр. 24-26

23 Кини, као гигантском произвођачу-извознику, погодује опстанак јединственог стабилног тржишта велике куповне моћи као што је ЕУ.

24 Harding Luke, “UK ministers to meet Russian counterparts as relations thaw”, Guardian, Monday 11 March 2013, <http://www.guardian.co.uk/world/2013/mar/11/uk-russian-mps-meet-relations-thaw> 24.06.2013; Soboleva Inna, “Russia / UK

вонасталим околностима, пружају руку сваком тактичком савезу усмереном ка обуздавању појачаног немачког утицаја унутар ЕУ²⁵. Да ли ће евроазијски и средњоевропски континенталисти успети да превазиђу несугласице, отклоне међусобне грешке и преокрену овај за обе стране забрињавајући тренд – остаје отворено питање.

ПОСТОЈЕ ЛИ УСЛОВИ ЗА ГЕОПОЛИТИЧКУ ПРЕОРИЈЕНТАЦИЈУ СРБИЈЕ?

Дубоко у загрљају атлантистичких структура и њихових стратегија, савремена Србија, односно њена политичка елита, или је несвесна или из кратковидог опортунизма свесно превиђа да уочи ове процесе зарад идеализоване митологеме о приступању „безалтернативној Унији“. Овакво „антиполитичко“ понашање у условима стратешког диференцирања и редефинисања унутар „кризне“ ЕУ што повлачи и дугорочно суштинско обустављање готово свих даљих интеграција, по Србију може да буде кобно. Док Србија, и то узалудно, у сваком погледу (па и геополитички) тавори у током маратонског процеса прикључења ЕУ што унутар себе превире у правцу суштинске трансформације пут „асиметричне творевине“ где ће засигурно утицај мањих држава и народа бити драстично маргинализован - пропушта се драгоцено време за побољшање својих крајње уздрманих позиција које се отварају, са свим својим пратећим ризицима, у кризним превирањима што убрзавају тенденције мултиполаризма. Статичност значи даље слабљење и даље фрагментацију што, у случају надјачавања било од две геополитичке опције у ЕУ, Србију доводи у још незавиднији положај. „У случају надјачавања алтантистичке опције унутар ЕУ, Србији, додатно фрагментираној, у државном смислу разваљеној и „регионално реструктурираној“, следује, након дугог таворења, ута-

Dialogue Reaches New Level”, March 16, 2013 Combined report, RBTH, http://rbth.ru/international/2013/03/16/russia-uk_dialogue_reaches_new_level_23929.html 24. 06.2013.

25 Александар Гајић, „Геополитика кризе ЕУ“, Зборник *Криза ЕУ: оквири, домети, трендови* (прир. Гајић А, Иерутиновић М.), Институт за европске студије, Београд, 2013, стр. 152.

пање такву Унију. У њој би она била не само још један мали, додатни тег око врата за дуготрајну пацификацију Немачке, већ и „калдрма“ за улазак анадолских и блискоисточних маса посредством Балкана у централне просторе Европе... У случају успешног „преузимања“ Уније од стране Немачке и њеног самосталнијег деловања мимо атлантистичке опције – Србија би, до даљњег, била остављена пред њеним капијама. Европској Унији под „средњоевропљанима“ нужно би било само да контролишу комуникацијске правце и гасе кризне ескалације: интеграција Србије у такву ЕУ била би само последња преостала опција. У ситуацији, дакле, да од стране алтантизма охрабрена Турска настави да се инфилтрира у средиште Балкана, средњоевропској ЕУ остајала би два изнуђена потеза: или да Србију геополитички „прогута“ у целисти, или да је подели на два дела, између интересних сфера германизоване Европе и реисламизоване „неоосманске Турске“, при чему контрола комуникацијских коридора за Средњу Европу има приоритет.“²⁶

Прилике за српску преоријентацију, мада тренутно не велике и изгледне, постоје. Оне нису временски непосредно блиске (јер развој мултиполаризма још није довео до отвореног надметања за прераспodelу интересних сфера у овом делу света) и без великих ризика. Јер, шта дугорочно има да изгуби неко са перспективама попут Србије? Но, са садашњом политичком елитом – реоријентација је практично неизводива

Друштвене елите транзиционе Србије су идеолошки и интересно под утицајем „атлантиста“ којима се приклањају, некада добровољно а некада невољно. Њихов поглед на свет је скучен, и мимо гледања ка (идеолошки поједностављеном) „Западу“ - претежно веома неупућен, чак слеп за процесе у остатку света. Разлози томе леже у „фасцинацији моћи“ која је на Западу, а у којој се преплићу поданички страх и дивљење. У међународној сфери и геополитици, ова фасцинација доводи до предубеђења како на простору спољне политике не постоји никакав маневарски простор ни за реоријентацију, нити за балансирање и одбрану сопствених интереса, па

26 Александар Гајић, „У геополитичком процесу: Србија између ЕУ и Евроазијског савеза“, *op.cit.*, стр. 440.

се било шта од тога озбиљно ни не покушава (сем ако се не симулира за јавност). Примери земља из најближег суседства, приближно исте величине и снаге и историјске судбине (постсоцијалистичке транзиционе земље) попут Мађарске, сведоче нам супротно: да земље унутар ЕУ могу (јер морају) да се боре за своје интересе и да успеју у томе пошто простор за то не да није непостојећи, већ је поприличан. А и он се, одлучним и храбрим вођењем политике, може стално повећавати. Степен отворене драстичне конфронтације у савременим приликама нити реалан нити га велике силе сада требају, па, свакако, не треба ићи у правцу реоријентације нагло и радикално, већ поступно, низом малих, тек приметних корака. Обим заокрета увек треба одмеравати према мери отпора њему, према сили притисака са којим се може носити и који се могу издржати. У међувремену, треба задржати досадашњу идеолошку фразеологију и општа места евроатлантских интеграција као израз пуке лојалности која се више симулира а све мање спроводи. Купљено време треба користити за стварно економско и институционално обнову, пре свега да се развијају паралелне кадровске структуре које ће у погодном тренутку ускочити у јавни институционални оквир и које ће на ове просторе, испрва дискретно, увлачити по наше интересе повољне актере настајућег мултиполаризма. Иза европске фасаде треба стварати српску државу, а онда је поступно измаћи из наметнуте геополитичке позиције „између чекића и наковња“.

Три од четири правца историјског геополитичког утицаја „великих простора“ (атлантистички, средњоевропски и оријентални) на Балкану су неповољни и одвијају се на претежну штету Србије. Од свих центара мултиполаризма, само Русија има дубоке геополитичке интересе који су у већој мери компатибилни са српским. Они се у одређеном тренутку, када фаза прерасподеле глобалне моћи буде својом логиком неминовно увукла све историјске играче на Балкану да се „ризичније инволвирају“ на њему, могу координисано поклопити и искористити. Од других, такође наклоњених али удаљених сила, углавном се може очекивати само начела подршка те ближа привредна сарадња. Но, и то није мало ако се мудро искористи.

Потенцијал за геополитички преокрет, дакле, постоји и у перспективи ће бити све већи - ако се правремено искористи. Са једне стране, они леже у поступност уласка Русије на просторе југоисточног дела Римланда, као и балканско трасирање „балансирајућег утицаја“ на западни део Европе, ЕУ и у оквиру ње – „средњеевропски концепт“ као његов „носећи стуб“. *Обзиром на потенцијале, која услед великих и значајних потребе обе стране, могу да доведу до дуготрајне, стратешке сарадње Немачке са Русијом, заокрет Србије ка тешњем везивању за свог историјског савезника могао би да други, раније описани сценарио, преокрене у своју корист.* У том случају Србија би могла да рачуна да, са Русијом иза себе, може да оствари историјски договор са „средњеевропљанима“, и - уместо нестабилног простора где се поткусуривање спроводи махом на српску штету - израсте у главног регионалног партнера чији јачање у балканским размерама може да буде и гарант реализације најважнијих интереса „средњеевропљана“ преко Балкана - на просторима Блиског истока. Повољну полазну основу за овакав „геополитички салто“ пружа, као први значајни вектор континенталистичког упливисања - руски енергетски коридори ка Средњој Европи. Други моменти, који тек у дугорочној перспективи могу да буду отворени и искоришћени, тичу се виталних безбедносних разлога Русије (анулирање протиракетног штита НАТО на Балкану, као покушаја турског стратешког „ширења у дубину“ који истовремено доводе у опасност руске интересе на Кавказу, Блиском Истоку, као и пројекције ка Средњој Европи.

Уместо да, нашавши се између „чекића и наковња“ турске и немачке интересне сфере буде прогутана и/или подељена, Србија може постати острво на коме ће се изградити мост ка стратешком партнерству између европских континенталиста. Тиме би, уместо ка Турској, већи део полуострва био привучен у руску интересну сферу која стратешки копросперира у трансконтиненталној сарадњи Русије и на тај начин „релаксиране“ Немачке. Како описани геополитички процеси већ увелико (мада полако и поступно) теку, српска „преоријентација“ такође може да се одвија поступно, фазно. У противном, може се дугорочно изгубити буквално све што је створено од почетка 19. века. Обзиром на степен садашњег

ризика и условљеност могућности да се заокрет изведе са јачим, директнијим интересним упливима оних сила које су компатибилне нашим интересима а које би тај заокрет подупрле, средњерочни период остаје отворен за „припрему за заокрет“. Највећи проблем за тако шта Србији представљају не толико њени скромни ресурси и у значајној мери урушена институционална инфраструктура, чак ни недовољна спремност потенцијалних геополитичких партнера да се правовремено а не тек у последњи час озбиљно инволвирају на пољима стратешке сарадње, већ - пре и изнад свега - потпуна неадекватност овдашњих, у најширем смислу говорећи, друштвених и политичких елита да подрже и изведу овај живот-но важан „геополитички преокрет“.

ЛИТЕРАТУРА

- Гајић, Александар: „САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе“, Национални интерес 2/2011, год VII, vol. 11
- Гајић, Александар; Јанковић, Слободан: „Четири стуба спољне политике Србије“, Излагање на међународном скупу о спољној политици, Институт за међународну политику и привреду, Београд, октобар, 2011
- Дугин, Александар: *Основи Геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004
- Калајић, Драгош: „Велике силе против српског народа“, *Геополитичка стварност Срба*, Зборник радова, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997
- Калајић, Драгош: „За српску геополитику“, *Тајна Балкана – монографија о геополитици*, СКЦ, Београд, 1995
- Кнежевић, Милош: „Дилеме спољне политике о „безалтернативној“ евроинтеграцији Србије“, *Национални интерес*, бр. 2/2010, год. VI, vol. 8
- Макиндер, Халфорд: *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009
- Петровић, Пироћанац Зоран: „Америчка стратегија уклињавања на југоистоку Европе после другог светског рата (1)“, *Српска политичка мисао*, бр.4/2009, год. 16, вол. 26, ИПС, Београд

- Spykman, Nicholas: *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace & Co, New York, 1944
- Spykman, Nicholas: *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace & Co, New York, 1942
- Степић, Миломир: „Геополитичност ширења ЕУ и положај Србије“, *Српска политичка мисао*, 1/2010, година 17, свеска 27
- Степић, Миломир: *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001
- Стојковић, Момир: „Геополитички чиниоци балканизације“, *Тајна Балкана – монографија о геополитици*, СКЦ, Београд, 1995
- Танасковић, Дарко: *Неоосманизам – повратак Турске на Балкан*, Службени гласник, Београд, 2010

Aleksandar Sasa Gajic

POSSIBILITY OF SERBIA'S GEOPOLITICAL REORIENTATION IN THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL CIRCUMSTANCES

Resume

By trying to give reliable answer to question of possible Serbia's geopolitical reorientation in present international circumstances, this paper deals with the numerous answers to previous questions – Where is Serbia situated now? What has brought Serbia there? What is Serbia's present geopolitical orientation that needs rejection and reorientation? Theoretical preconceptions that an urge for geopolitical reorientation is the expression of unreal hopes of “geopolitical nostalgia” are denied. Then, the paper reveals that “Serbia's geopolitical position” in Balkan didn't have its specific geopolitical value only in Cold War era – but also before and after that period, with its recognizable constants and variables. All of them are characterized by contacts of the different cultural and historical types and theirs mutual competition: West, which advanced from Central Europe to Mediterranean and, further, to Orient; Orient, which advanced from

southeast to northwest and continental, which advanced south, across Danube's basin, to Mediterranean and, further, thought oriental areas of "Rimland".

By pointing out to this "long duree" influences on the contemporary position of 21. Century Serbia, this work gives critical review of Serbia's foreign policy known as "For Pillars Policy" with its geopolitical dimension, taking into the consideration current multi-polar tendencies of international community's evolution. This multi-polar world is seen as "double edge sword" – as future's arena of competition with its new options, new interest alliances with the growing centers of geopolitical and geo-economical power, but also with possibilities of new rivalries, alliances and dangers. World economic crisis has just accelerated those geopolitical processes that are leading toward multi-polarity, due to fact that its epicenter and the area of most destructive operation is placed in "euro-atlantic world", and then, consequently, in the other world regions.

In that context, all recent happenings in EU, Near East and Russia are being observed. Taking it all in consideration, author estimates that chances for Serbia's reorientation exists only if actual circumstances and Great Power interest are timely used. This reorientation is not in short time period achievable and not without bigger risks, but, as described geopolitical processes are running, it appears as a necessity. Main problem for that reorientation seems to be not so much Serbia's resources and significantly devastated institutional infrastructure, neither the shortage of Great Powers capability for their serious involvement on the fields of strategic cooperation, but –above all – unreliability of its social and political elites to realize that task.

Key words: Serbia, geopolitics, multi-polarity, world crisis

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Владимир Конечни

ПОВОДОМ НОВЕ КЊИГЕ СЛОБОДАНА
АНТОНИЋА: ОПАСКЕ О ХРАБРОСТИ
И УЗРОЧНОСТИ У СОЦИОЛОГИЈИ
У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ 215-224

Момчило Суботић

ЦРНА ГОРА У ЕВРОПСКОМ РАТУ 225-230

Слађана Младеновић

СРБИЈА И ЕВРОАЗИЈСКИ
ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОСТОР 231-235

*Владимир Конечни**

ПОВОДОМ НОВЕ КЊИГЕ СЛОБОДАНА АНТОНИЋА: ОПАСКЕ О ХРАБРОСТИ И УЗРОЧНОСТИ У СОЦИОЛОГИЈИ У САВРЕМЕНОЈ СРБИЈИ**

Честитам Слободану Антонићу на сјајној књизи, односно ангажованој збирци претходно објављених чланака, коју препоручујем сваком човеку и жени у Србији (и шире) који су сачували моћ самосталног размишљања и, надам се, заједничког деловања. Као експериментални психолог, методолог и естетичар, честитам му такође на храбрости што се усудио да било које *социолошко* истраживање назове „пустоловином“!

Честитам и издавачу на лепо опремљеној књизи у којој се користе графике Франциска Гоје „Капричи“ (*Los Capricios*) из 1799. године, тако да им је, на издавачеву срећу, давно истекао *copyright*. Очигледно је илустратор био понесен почетком наслова књиге, који се, међутим, односи само на први од девет чланака-глава. Отишао је илустратор тако далеко да је на предњу корицу убацио *пентаграм*, који је у многим временима био, а у садашњим тинејџерским сатанистичким култ-групама у многим земљама света остао, знак *нечисти-*

* Универзитет Калифорнија, Сан Дијеро (University of California, San Diego), Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

** Напомене на промоцији књиге Слободана Антонића *Ђаво, историја и феминизам: социолошке пустоловине* (Библиотека КАРТАГИНА, Крагујевац – Београд, 2012) у Дому културе „Студентски град“, Нови Београд, 24. фебруара 2014. године.риоду 2011–2014. Руководилац пројекта је проф. др Момчило Милиновић.

вог – вероватно незнајући да се у пентаграму може наћи и велики број егземплара *златног пресека*, а златни пресек је од Питагоре, а највероватније и пре њега, у Вавилону и Египту, па до астронома Јоханеса Кеплера и многих других до данашњих дана, па и мене, однос који је један од основа *лепоте* у естетици – о том односу сам радио многа емпиријска истраживања.¹

Ставићу сад на страну пентаграм и по мом мишљењу контроверзни први чланак-главу у књизи (он се у великој мери тиче Гаврила Принципа и атентата 28. јуна 1914. у Сарајеву као узрока Првог светског рата). Међутим, вратићу се на тај чланак у Поговору, јер мада се ради о интересантном раду (Слободан Антонић никад није површан), мислим да је тај чланак објективно тешко одбранити од критичких коментара.

Дакле, које су по мом мишљењу главне одлике Антонићеве књиге и сходно томе, његове очигледне врлине као човека и научника?

ПРВА ОДЛИКА: НАУЧНА И ЛИЧНА ХРАБРОСТ

Ослањајући се на Пола Вена (*Paul Veyne*), али исто толико на сопствену анализу и здраво резонување, Антонић:

(А) оштро критикује социологију, не само савремену, него уопште, као научну делатност с минималним достигнућима.

(Б) оштро критикује своје америчке и српске колеге социологе због помодних, политички коректних и тривијалних истраживања – наводећи велике теме садашњих кризних времена које се каријерно застрашени и опортунистички усмерени социолози не усуђују да такну. Антонић то чини детаљном анализом најважнијих социолошких часописа у САД и Србији. На питање зашто то бекство од тешких, али вредних, тема, одговор би био, укратко, због страха и пожуде за успехом и статусом.

1 В. Конечни, „Златни пресек’ као естетска замисао и емпиријска чињеница”, *Ликовни живот*, бр. 97-98, год. XV, април-август 2002. Ово је једини од петнаестак мојих чланака у овој области који је преведен на српски (Венцислав Радовановић).

(В) ослањајући се, између осталог, на Наоми Клајн (*Naomi Klein*), оштро критикује глобалне центре моћи и макијадорску-компрадорску економију коју, на пример, *Nike*, *Reebok*, *the Gap*, *Levy's* и многе друге западне фирме упражњавају у најсиромашнијим земљама света, користећи рад деце.

(Г) оштро критикује феминистичке тврдње засноване на сасвим неадекватним, квази-емпиријским истраживањима (од којих су нека магистарски радови које је, само се по себи разуме у садашњој политичко-научној клими Србије, финансирало Министарство за науку и технологију – на пример, рад Весне Милетић-Степановић, 2010). Антонић такође из темеља логички руши пристрасни *Зборник* Адриане Захаријевић о радикалном родном феминизму (2007).

(Д) оштро критикује тенденциозно осиромашење идеје патриотизма и бескомпромисне, историјски неупућене и асиметричне, у светским размерама, нападе на ту идеју од стране многих прозападних НВО и колумниста водећих листова и недељника у Србији;²

(Ђ) оштро критикује непотизам и буразерски капитализам повезан са политиканством и опортунизмом у јавним пословима и квази-бизнису; у овом случају, имена су експлицитно поменута: Драган Ђилас, Срђан Шапер, Небојша Крстић и њихове школске и другарске везе са Борисом Тадићем. У питању су чланови Демократске странке, јер се ради о периоду истраживања залеђа, понашања и добити маркетиншких фирми горепоменутих кад је та странка била на власти – што не значи да аналогно истраживање других гарнитура на власти, у другим периодима, не би показало сличне чињенице.

Важно је поменути да Антонић показује похвалну тежњу за *самокритиком* – себе као научника који није довољно успео у разјашњавању најважнијих проблема и као емпиријског истраживача који греши кад му нису доступни сви подаци (рецимо у 7. глави кад признаје да му за тврдње у 6.

2 Антонић не помиње имена, али да би читаоцима био јасан мој лични угао гледања на проблем, ја бих навео нарочито Наташу Кандић и Соњу Бисерко међу активисткињама НВО, као и дневнике *Политику* и *Данас*, и недељник *Време* (Бошко Јакшић, Миљенко Дерета, Светислав Басара, Теофил Панчић и многи други).

глави нису били познати подаци који би променили нека уопштавања о приходима маркетиншких агенција Д. Ђиласа и неких других чланова Демократске странке).

ДРУГА ОДЛИКА: ПОТРАГА ЗА УЗРОЦИМА

Слободан Антонић поседује здраву жељу за налажењем важних узрочности, мада је та жеља, нажалост, често неиспуњена. У Првој глави се ради о релативној произвољности читавог предложеног узрочног модела у коме је Гаврило Принцип главни јунак, а по мом мишљењу, *лажни* главни јунак или главни *изговор*, док су немачке територијалне аспирације и милитаризам главни „јунаци”). У Другој глави се ради о Антонићевом помињању чињенице да у социологији нема проверених „каузалних механизма” који разјашњују важна дешавања и друштвено понашање – што је изгледа тачно, јер се ниједан позитиван пример који би оповргао овакво негативно уопштавање не даје. У Четвртој глави, Антонић тврди да је култура егоизма узрок *и* глобалног неолиберализма *и* светске финансијске кризе (а не, рецимо, да је финансијска криза узрок цивилизацијске кризе англосаксонске „империје”), не узимајући експлицитно у обзир велику вероватноћу постојања комплексних, истовремених, *повратно узрочних* односа између ових варијабли. А у Глави 7, Антонић предлаже модел: у Србији, *личне везе воде политичком успеху који води пословном успеху*. Ово не би било ни ново ни чудно, али је за емпиријско доказивање потребно много више података него што их је Антонић имао или чак могао имати – јер су легално или нелегално сакривени, а тога је он свестан.

У тој Антонићевој научно крајње пожељној потрази за узроцима, он је спутан методом који користи, а који га не доводи до *врсте* података који се легитимно могу подвргнути не само логичкој, него и квантитативној, анализи на основу које се може озбиљно и одговорно говорити о *узроцима* (проксималним и дисталним), модераторима, медијаторима и, коначно, *последицама*.

Није Антонић неизбежно спутан зато што је социолог, већ методом који користи, мада, парадоксално, и питањима која поставља – а многа од њих су веома важна, али се њихо-

ви узроци и степен њиховог присуства не могу лако *мерити*, односно *квантитативно* истраживати. Јер, на крају крајева, у самој социологији већ преко шездесет година постоји – и још се развија у веома софистицираном правцу – снажна и утицајна струја *квантитативне анализе узрочности*. Међутим, за њено практиковање потребно је имати високо квалитетне податке добијене пажљивим и прецизним мерењима феномена који су предмет пажње. Но у томе постоје значајна ограничења, од којих је најважније да врста феномена којима се барата мора да недвосмислено спада у категорију *валидно мерљивих*.

ТРЕЋА ОДЛИКА: РЕВОЛУЦИОНАРНОСТ

Революционарност је велика реч, али заслужена и код Антонића је повезана са претходно поменутих врлинама интелектуалне храбрости и савесне потраге за узроцима феномена. Међутим, ништа код Слободана Антонића „не мирише” на популизам и демагогију.

Цитираћу два пасуса из Четврте главе:

„Наша подређеност елити из центра англосаксонске Империје, дакле, није само војна, политичка и економска, па чак не ни још и културна и научна, она је у сфери основног животног стила, свакодневног укуса, она почива на хабитусу наших дневних одлука, нашег обичног, ситног дивљења, наших малих зависти и наших скривених животних жеља. Наша подређеност Империји је *тотална*, па онда и сан о промени нашег положаја – у овим временима када криза отвара могућности да се размишља о преокрету – мора такође и сам да буде тоталан” (стр. 76, изворно подвлачење).

Мало даље, Антонић пише:

„Јер, присетимо се, наши највећи порази – национални, колективни, па и лични – управо су у нашим главама и започели. Гледамо око себе и видимо да наша економија припада странцима или безобзирним домаћим тајкунима, да сви заједно корумпирају политичаре и заједно контролишу медије. Гледамо око себе и схватамо да смо се нашли у власти крупног капитала, који неумољиво господари и нама, и нашем децом. Гледамо око себе и видимо да су плутократе

и њихови страни заштитници тако добро корумпирани наше политичаре, да на изборима, практично, више немамо за кога да гласамо. Гледамо око себе и са запрепашћењем видимо колико лажи долази из медија, колико нас само систематски замајавају и заглупљују. Гледамо око себе и схватамо – нашли смо се у гвозденом кавезу” (стр. 77).

Следи одељак „Како из кавеза?” (стр. 77-81), који почиње реалистичном и честитом критиком „самих нас” који смо делом добровољно ушли у кавез, али ту је и озбиљно критичко разматрање политике САД и ЕУ према Србији, као и хабитуса домаћих социолога и политиколога. Антонићев савет је: темељито *променити хабитус* (а не зауставити се на критици „империје” и њеног „паразитског естаблишмента”). Оно што је битно, наравно, је ко ће све овај савет чути и послушати га?

Антонић инсистира да не треба заменити једну крајност другом – па рећи, рецимо, „Назад у социјализам” или „САД је извор и утока зла” (стр. 79-80) – него „развијати далеко истанчанији категоријални апарат” (стр. 80). Ово је веома добро речено и веома пожељно, али се опет поставља питање услова развитка друштвених односа у којима ће бар за долазеће генерације бити довољно подстицаја, духовних и материјалних, за такав интелектуални и морални напор.

Књига је, дакле, озбиљна критика много чега што нас окружује, а Слободан Антонић често у њој пише истовремено као модерни народни трибун и савестан научник – али то је пожељно, по мом мишљењу, то је управо комбинација која је данас потребна Србији.

Међутим, колико год се ја слагао са Антонићем и био одушевљен да неко у овој, често учмалој, обесхрабреној и осиромашеној средини овако пише, и захвалан што *Нова српска политичка мисао* уопште постоји (Антонић је, са Ђорђеом Вукадиновићем, ко-оснивач овог часописа; у његовој електронској верзији објавио сам и сâм неких двадесетак, махом политичких, чланака), мислим да Антонићеве савети нису довољни. Наиме, као народ, друштво и држава морамо се ухватити у коштац и са свакодневним, вишестраним испољавањима нашег менталитета која имају значајан утицај на квалитет наших живота и наш животни стандард. Може се оправдано рећи да су то практични проблеми који нису

Антонићев „посао” као социолога, али они су ипак важни и укореењени, те ћу им посветити неколико завршних опаски (у сасвим ненаучном облику).

Менталитет јавашлука: ради се у просеку сат и по од осам, а остало се прича и оговара, типка на мобилном, пуши, обављају лични послови по граду и жали на мали доходак.

Менталитет лежерности и недисциплине који дозвољава да држава и народ заједнички не поштују законе: то иде од школства и здравства (опет се може указати на неконтролисано пушење као уочљив проблем) до плаћања струје, пореза и много чега другог). А са тим је повезан и *менталитет фатализма:* рецимо, да упростим ствари, по питању пушења („нећу се ја разболети”, „знам једног старог човека који...” итд.), а да не говоримо о прелажењу улице на црвено („ко зна где је украо паре за тај ауто, нека кочи!”)

Ту је и *менталитет безобзирности:* „мени је баш овде zgodно да прођем машући својом торбом [јер сам заузета на мобилном] или да баш овде пређем улицу или да овде бацим ђубре или да бесомучно [а сасвим бескорисно и непотребно] трубим, јер сам данас нешто нервозан – и баш ме брига коме ћу одвалити раме, ко ће сумануто морати да кочи, какву ћу несрећу изазвати и како ће наш град изгледати”.

Такав менталитет, поглед на свет и свакодневно понашање свима шкоде. Вероватно је то јасно већини људи, чак и већини „делинквената”. Мислим да је управо зато Александар Вучић успео да релативно безболно (бар по свој рејтинг) „прода” бирачима своју „промену свести” и пожељност „протестантског радног менталитета”, односно „протестантске етике”, о којима је писао социолог Макс Вебер, позивајући се нарочито на калвинистичку струју протестантизма.³ Свесни и сити менталитетских проблема на сваком кораку и сваког дана, људи су некако „прогутали” или заборавили лажи у вези са Косовом пре претходних избора.

Још једна опаска, друге врсте, за крај: чини се да стицајем околности, Србија није нашла начина да се одупре

3 Макс Вебер (*Max Weber*) се сматра једним од оснивача економске социологије, а његови есеји из 1904/1905, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (*Протестантска етика и дух капитализма*; на енглеском, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*) једним од најутицајнијих социолошких дела двадесетог века.

непријатељима управо онда кад је имала највећи полет и самопоуздање, и кад је највише напредовала – пред сам Први и пред Други светски рат. Спрега различитих унутрашњих и спољних снага увек је сучељавала Србију баш кад је расла. Зато можда треба скромно и постепено тражити нове савезнике, чак и мале, бити блискији са Грцима, са неким регионима Италије, чак са Македонцима, Румунима и Бугарима.

ПОГОВОР

Прву главу књиге представља Антонићев „мисаони оглед” под насловом „Сумња о постојању ђавола”. Тај рад је написан за примарно филозофску конференцију под насловом „Вера и знање” (2011), што треба имати на уму кад се о њему говори. Антонић се у овом интересантном чланку бави идејом да Принципов *непредвидљиво* успешан атентат на надвојводу Франца Фердинанда, с обзиром на готово невероватан збир околности, представља *чудновати задес* – са познатим катастрофалним последицама.

Овде, међутим, није место да се упуштам у проблематику хипотетичних апстракција о чудноватим задесима и улози Злог архонта у светским катаклизмама. Уместо тога, скрећем пажњу читаоцима само на Антонићева конкретна помињања термина из *сфере узрочности* у вези са Принциповим атентатом, актом који је непобитно претходио почетку Првог светског рата (што је језичка конструкција у којој је термин „претходио” намерно каузално недеklarисан, односно неутралан је). Дакле, у вези са отпочињањем Великог рата, на различитим местима у свом чланку, Антонић назива Принципов акт, његов успешан атентат, „узроком”, „условом”, „окидачем” и „метком”.⁴ У формалној анализи каузалности, ти термини имају различита значења и махом нису међусобно заменљиви. То, међутим, овде није битно; оно што јесте битно је да Антонић пише: „Тај метак је само нужни (али не и довољан) услов за оно што ће се доцније дешавати” (стр. 17). А пошто је рат очигледно прво морао да почне да би се касније страхоте десиле, Антонић, дакле, тврди да

4 Интересантно је да Антонић не користи термин „повод”, а управо то је био званичан термин за Принципов акт („повод, а не узрок”) кад сам ја похађао школе у Брозовој Југославији.

је Принципов атентат нужен, али не довољан, ”услов” Првог светског рата – што би, може се претпоставити, велика већина читалаца протумачила и запамтила као „узрок” (нужан, али не довољан) Првог светског рата.

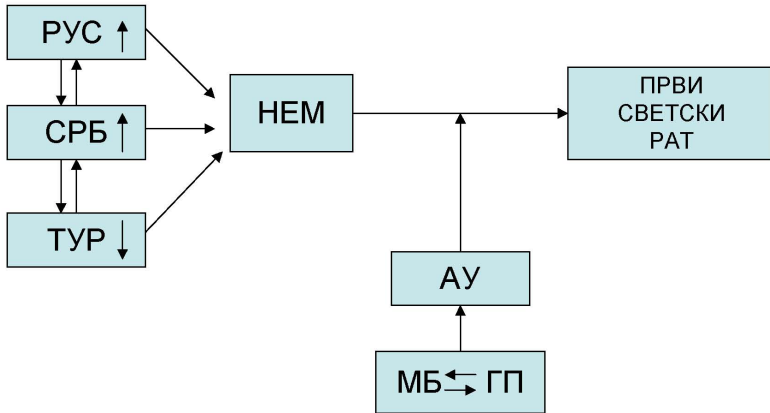
Жалим што је апстрактни мисаони оглед довео Антонића до овог, чини ми се дубоко, и важно, погрешног, закључка. Наиме, мислим да Принципов акт свакако *није био нужен узрок* Великог рату, да постоје многи докази да су аутентичан нужен узрок биле немачке територијалне аспирације и бар пет деценија развијани милитаризам (од ратова са Аустријом и Данском у шестој и седмој деценији деветнаестог века, преко француско-пруског рата 1870-1871). Да није било сарајевског атентата, вештачки би се нашло нешто друго (што би касније „глумило” нужен узрок).⁵ Такође, за разлику од Антонића, мислим да је Принципов атентат био довољан узрок, али, наравно, само у смислу *лажно довољан*, другим речима, сушт *изговор*. Ако се не прихвати „лажно” као квалификација „довољности”, можда је ипак најправилније рећи да *Принципов атентат није био ни нужен ни довољан као узрок*. Укратко, да Немачка није била спремна за рат и жарко га желела, не би било Првог светског рата.

На дијаграму је представљен упрошћени модел узрока Првог светског рата, који сматрам задовољавајућим и историјски тачним. Приказани су најважнији фактори и њихових узрочни односи, као и модератори и медијатори. У овом моделу, „анализи [узрочне] путање” (*path analysis*), акт херојског револуционара Гаврила Принципа је само *дистални медијатор* рата. Други модели су наравно могући, мада ни већина њих не мора нужно да повеже Принципов акт са отпочињањем рата.

5 Исто као што лажни масакр *цивила* у Рачку није био нужен узрок ултимативним „преговорима” у Рамбујеу, преговора само по имену, као неминовном уводу у бомбардовање Србије у пролеће 1999. НАТО, односно САД, уз помоћ ОВК, би лако фабриковали неки други Рачак.

МОДЕРАТОРИ

МЕДИЈАТОРИ



Модератори = фактори који временски претходе узроку за рат, односно немачкој одлуци да започне рат⁶

РУС ↑ Брз индустријски развој Руске империје после 1870

СРБ ↑ Полет и самопоуздање Србије после добијених балканских ратова; њен значајно повећан углед у Босни и Хрватској

ТУР ↓ Ономоћалост Турске

Интеракције између Русије, Србије и Турске (укључујући ратове) које објашњавају стрелице

НЕМ = Узрок за рат – одлука да се започне рат; немачке територијалне аспирације и педесетогодишњи милитаризам, спремност за рат и неопозива одлука да је рат потребан што пре због раста и аспирација Русије и Србије, и слабости Турске да на њих утиче

Медијатори = фактори који следе узрок, т.ј., немачку одлуку да започне рат, и утичу углавном на „тајминг” отпочињања

МБ = Чланови Младе Босне

ГП = Гаврило Принцип

Интеракције између активности других Младобосанаца (28. јуна 1914) и Гаврила Принципа, укључујући разне околности које се нису могле рационално предвидети (Антонићеви „задеси“)

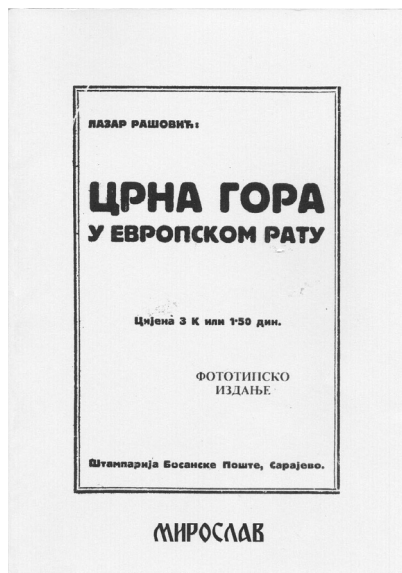
АУ = Аустроугарска: њена реакција на атентат (такође диригована од стране Немачке?) дала је Немачкој довољан изговор да започне рат.

6 О анализи узрочности, видети, на пример, Reuben Baron and David Kenny, “The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations.” *Journal of Personality and Social Psychology*, v.51/6 (1986). Такође видети: Vladimir J. Konečni, “Causal Effects in Music Research” in the forthcoming SAGE *Encyclopedia of Music in the Social and Behavioral Sciences* (2014).

УДК
94(497.16)“1914/1918”(049.3)

*Момчило Суботић**

ЦРНА ГОРА У ЕВРОПСКОМ РАТУ



Приказ књиге: Лазар Рашовић, Црна Гора у европском рату, фототипско издање, Издавач „Мирослав“, Београд, 2010.

Књига *Црна Гора у европском рату* Лазара Рашовића је драгоцену сведочанство о времену великог страдања српског народа од 1914. до 1918. године. Њена вредност је у томе што узроке тог страдања налази у понашању наших државника, који се (изгле-

да, лакше него вође других нација) поводе за личном коришћу, препуштајући судбину свога народа и државе плановима острашћеног непријатеља. Аутор је учесник догађаја у време Аустроугарске агресије на Србију и Црну Гору. Био је вршилац дужности иследног судије црногорске војске и захваљујући тој позицији, открио је тајне везе краља Николе Петровића с аустроугарским двором. Оне су биле пријатељске, чак и савезничке, што изгледа невероватно, имајући у виду да су Аустроугарска и Црна Гора биле у рату – Аустроугарска агресор, а Црна Гора жртва.

Аутор у овој књизи показује лице и наличје црногорског краља. Тврди да су његова песничка дела и државничке изјаве намењене становницима Црне Горе одисале српством, али је то била само маска. Желео је, тиме, да сакрије договор с Аустроугарском о уништавању Србије ради осигурања личне власти.

Рашовић оптужује Краља Николау да је директно проузроковао голготу војске и народа из Србије – приликом повлачења преко Црне Горе. Забранио је градњу пута Пећ – Андријевица, за шта је Србија послала новац. Тим путем је према плану Врховне команде Србије требало да се транспортују војска, избеглице, артиљерија и храна за шест месеци. Због тога

* Институт за политичке студије, Београд.

је сва комора и артиљерија била уништена у равној Метохији.

Пуковник Рашовић црногорског краља оптужује за отворену издају. Он наводи да на Ловћенском фронту није било никаквих битака против Аустроугара и да је ратовала само Санџачка војска – под командом бригадира Јанка Вукотића. Црногорски командант на положајима код Ловћена, син Краља Николе – књаз Петар, тајно се састајао са аустроугарским гувернером у Котору не предузимајући никакву борбену активност.

Зато је Краљ Никола, када је до борби дошло, због аустроугарске агресије 1915, одглумио спремност за борбу и послао је у аустроугарску клопку Кучко-братоношку бригаду. Она је била на истуреном положају, док су јединице на левом и десном крилу добиле наређење за повлачење. Јуначки се борећи, Кучи и Братоножићи су се пробали из обруча и избегли планирано заробљавање. Били су спремни зауставити Аустроугаре на Царевом лазу, али је Краљ објавио да је склопио мир са Аустроугарском. Војска је поверовала и престала са отпором, а Краљ је, не најављујући такав корак, побегао у Француску. Рашовић објашњава да је ова бригада била најборбенија, да је српски оријентисана и да се ње Краљ Никола највише плашио. Дошло је до непотребног

заробљавања на хиљаде црногорских војника и официра.

Запањујуће делује тврђња Лазара Рашовића да је Краљ Никола послао у Скадар аустроугарском конзулу 300.000 златних марака, чиме су се финансирале албанске групе – са задатком да убијају и пљачкају српске војнике и народ, при повлачењу преко албанских планина!

Пред Први светски рат, Аустроугарска је придобила црногорског краља Николу за идеју о уништавању Србије, а за узврат би опстала Црна Гора, уз територијална проширења у Метохији, Херцеговини и Рашкој. Овакав договор краља с Бечом увећао је муке и умножио губитке српске војске и народа при повлачењу преко Албаније 1915. године. Рашовић прониче у дубљи смисао такве политике – одустајање краља Николе од успостављања јединствене српске државе и избегавање да се изврши уједињење Црне Горе и Србије. За узврат, уздао се у награду Беча – проширење Црне Горе и премештање престонице са Цетиња у Призрен.

Његове проаустроугарске намере, није било једноставно открити, јер је, после победа српског оружја против Турака и Бугара – 1912. и 1913, уживао велико поверење у народу и војсци. Зато су Црногорци усхићено пошли на ратиште, верујући да ће, са својим врховним командантом, ослобо-

дители и српске земље окупиране од Аустроугарске. Уз такво поверење својих поданика, краљ Никола је, кришом, урадио много тога да црногорско оружје буде што мање убојито. Највећи уступак Аустроугарској је учинио намештањем да црногорска војска на ловћенском ратишту потпуно мирује. По договору с Бечом, ни аустроугарске трупе нису предузимале офанзивна дејства на том делу. Али, борбе су биле тешке на осталим деловима фронта између српске и аустроугарске војске – од севера Црне Горе до Саве и Дунава. Јединице под командом бригадира Јанка Вукотића водиле су жестоке борбе са Аустроугарима и у противофанзиви су потиснуле непријатеља до Романије изнад Сарајева и до Требиња у Херцеговини!

Рашовић документовано сведочи да је српство краља Николе било неискрено, те да је он био поборник стварања што већег раздора у српском народу. И његов тзв. *Српски лист* који је почео да штампа у Женеви након бекства из земље, је „...био све, само не српски лист“. Осврћући се на учинке српске војске у Првом балканском рату, Рашовић овако описује атмосферу у Црној Гори: „Када је завршен Балкански рат и када су се браћа из двије слободне српске земље састала на ослобођеном Косову, народ у Црној Гори пливао је у радости... Ослобође-

но Косово; Скопље и Призрен су српски... Србија и Црна Гора су се ујединиле“. Овакву радост су брзо помутиле одлуке са Цетиња. Народ је разочарала, више од других, наредба да ни један становник Црне Горе не може да путује у Србију без пасоша. Краљево истрајавање на разграничењу Србије и Црне Горе је вређало сваког Црногорца. „У народу је настало једно горко разочарање. Са званичне стране се почело увјеравати да ‘формално’ одвајање Србије од Црне Горе диктирају обзираи спољне политике. Увјеравало се да Аустроугарска не би дозволила спајање Црне Горе са Србијом, јер би се, на тај начин, створио Велика Србија, против које је уперена оштрица аустроугарске политике“.

Краљ Никола је кажњавао ђаке и студенте који су славили српство и српске победе у Балканским ратовима, те „заиграо био махнито коло једне страховите политике – политике убистава, прогона и тамница“.⁽⁵⁾ Краљу је сметао српски идентитет црногорске омладине.

Аустроугарска је 1914. доживела страховит пораз и њене армије су избачене из Србије, а Црној Гори нису могле ни да се примакну. Да није било краљеве саботаже на црногорском делу фронта, Аустроугарска би 1914, поред војног поразу, доживела и територијалне губитке. Рашовић

тврди да су Црногорци могли заузети Боку которску, Херцеговину с Требињем и делове источне Босне. Следећа ратна година, 1915, приморала је Централне силе да озбиљније схвате војишта у Србији и Црној Гори. Закључили су да аустроугарске трупе не могу саме да се носе с две српске краљевине, па је донесена одлука да Аустроугарима помогну немачка и бугарска армија, а да се против Србије и Црне Горе мобилишу и шиптарска племена.

У оваквој ситуацији, Србија и Црна Гора су почеле припреме и за обрачун с немачким армијама. У Црној Гори је проглашена мобилизација за мушкарце између 21. и 30. године старости, а односила се и на студенте и средњошколце. Било је предвиђено да се школовани омладинци обуче и да им се доделе чиновни официри и подофицири. Шеф штаба Врховне команде на Цетињу Божа Јанковић је схватио да је армији потребан образованији командни кадар. Обуку у трајању од пет месеци, требало је да обаве војни стручњаци из Србије.

Кад је ова зрела намера требало да се реализује, почела ју је да омета споменута „невидљива рука“. Мере против војне обуке предузели су људи из најближе околине краља Николе. После банкета у Подгорици – у част официри из Србије, одушевљени млади Црногорци су изишли на

улице, певајући патриотске песме. Највише их је било из ђачког батаљона. Певали су „Боже правде“ и „Ор’о кликће“. Кад је подгоричка полиција обавестила Двор о овом омладинском одушевљењу, с Цетиња је, телефоном, наређено да се сви ђаци-војници затворе и предају суду. Ухапшено је 30 студената и ученика виших разреда гимназије и учитељске школе. Образован је ванредни војни суд, само за њих. Са Цетиња је стигла и карактеристика прекршаја – омладинци су названи бунтовницима и, чак, велеиздајницима. (20) Њих 18 је кажњено казном затвора од четири месеца.

Ово расрбљивање раздирало је црногорско друштво и најдиректније ометало одбрамбену снагу Црне Горе и то пред предстојећи војну агресију Аустроугарске, Немачке и Бугарске.

Лазар Рашовић нам у овој књизи пружа драгоцене податке о свом времену. Више пута, описује с каквом одлучношћу су људи у судским органима чували своју част и истрајавали на правичности, супротстављајући се наредбама краља Николе.

Неискрен краљ Никола је све наде полагао не у европске династије, колико у 15 милиона франака, које је Аустроугарска ставила на рачун краљевића Данила у једној банци у Паризу – за тајно савезништво Краља Николе и аустроугарског цара Фрање.

Аустроугарско расрбљивање Црногораца имало је делимичног успеха. Тога су били свесни државници и интелектуалци у Црној Гори, па су, после ослобођења, приступили лечењу рањеног српског тела. Томе у прилог је и име црногорског парламента 1918. године: Велика Народна Скупштина Српског Народа у Црној Гори. Поражавајуће је (за нас Србе) то што су, у последњих 50 година двадесетог столећа, историчари и други, врло често, избегавали да у стручној литератури ово законодавно тело Црне Горе обележавају правим именом. Обично су део: „Српског Народа“ изостављали.

Црногорски официри, који су се вратили из аустроугарског заробљеништва, окупили су се 4. новембра 1918. године на Цетињу и потписали патриотску изјаву, с назнаком да су се борили у сва три претходна рата као Срби. Био је то одговор на антисрпску делатност издајника током окупације. Наводимо део изјаве, коју је аутор целу унео у књигу: „Наше покољење, вјерно традицијама својих предака, показало је у безбројним бојевима три потоња рата у мукама и патњама, које је наш народ, као део српског народа, претрпио што може да уради Србин Црногорац за велике народне циљеве. Гладан, го, бос и ненаоружан, неснабђевен, голим прсима и снажном десницом рушио је Скадарске бедеме, разбијао на

Гласницу страшну организовану непријатељску премоћ и сваки кланац, сваки врх од Љеша до Улциња, од Брегалнице до Сарајева својом крвљу је облио... Њега напуштају Врховне вође, створивши му безизлазан положај... Он бива предан на милост и немилост непријатељу, и настаде голгота српског народа у Црној Гори... За све то, једини кривци, једини творци срамне капитулације јесу: Врховни војнички и политички вођи нашег народа, а не народ и војска, који су до краја, пожртвовањем, вршили своју дужност према Домовини, Српству и Савезницима”. (57, 58, 59)

Мада је краљ Никола побегао у Француску и тамо боравио у време аустроугарске и немачке окупације Црне Горе, он је и у Паризу био прикривени савезник Беча и Берлина. Наравно да није могао српском народу у Црној Гори открити намере и обелоданити своје тајне планове о преуређењу Балкана после победе Централних сила – по којима је требало да нестане Србија, а да преостане у германском поседу само нешто проширена Црна Гора. О овој пакленој намери знали су само његови најближи сарадници и чланови династичке породице. О томе можемо прочитати у писму кнегиње Ксенија оцу, краљу Николи. У писму оцу она изражава сумњу у његова обећања да ће победници у рату бити

Немци и Аустроугари и подвлачи му свој ранији закључак да ће победити Савезници. Ево шта пише: „Оставимо наше ствари. Него, Тата, што ово би са Њемцима? Рекох ли Ви да ће војнички бити бијени“? („Никола Петровић и његов двор“ – Епилог једне срамне владавине (Збирка аутографских докумената у 18 факсимила), Сарајево, Издање уредништва „Наш народ“, 1919., 44)

Краљево савезништво с непријатељима потврђује и књаз Данило, који у писму оцу – краљу Николи од 5. децембра 1918, пише:

„Све се бојим да се што не догоди тамо А. Радовићу од нашијех. То би само пало на Вас и угодило се Французима, Србијанцима и свијету бијеломе, а са тим не бисте ништа постигли – Грлећи вас обојицу, најсрдачније и најмилије, Твој Данило“. (исто)

Краљ Никола отписује сину, књазу Данилу, хвалећи га због дебелог депозита (depot-a) у Швајцарској. Краљ спомиње 800.000 франака као „мали ђеличак“:

„Сад ћу се повратити на они твој depot у Швајцарску – Да сам ти, Дано, препоручен, један мали ђеличак за сиромаша твојега Тату! ма мали, мали, мали, од цигле 5, 6, 7, 8 стотина хиљада франака, па ћу те слушати и бићу ти покоран и благодаран“. (исто, стр. 10)

Књига *Црна Гора у европском рату* је веома актуелна.

Замајац антисрпства покренут у време краља Николе данас добија на снази, и овај процес је само наставак растакања српства по верској основи, али је овај најболнији јер се ради о расрбљивању у оквиру исте – православне вере.

УДК 911.3::327(497.11)
"19/20"(082)(049.3)

Слађана Младеновић*

СРБИЈА И ЕВРОАЗИЈСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ПРОСТОР



Приказ зборника: *Србија и евроазијски геополитички простор* (приредили Миломир Степић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2013, 446 стр.

У организацији Института за политичке студије, у Београду је 7. новембра 2013. године одржан научни скуп под називом „Србија

и евроазијски геополитички простор“. Текстови излагања на научном скупу су објављени у виду зборника радова, и сврстани су у три целине.

Прва целина, под називом *Непролазна геополитичка и геоекономска динамичност Евроазије* обухвата четири текста, који се односе на идејну потку евроазијских интеграција. Милош Кнежевић, сарадник Института за политичке студије, и главни уредник часописа *Национални интерес*, је представио могуће разумевање Евроазије и евроазијства као семантичке конструкције и геополитичке идеје. Аутор је као један од основних проблема у поимању Евроазије истакао проблем разграничења Европе и Азије. Поред руског евроазијства, Кнежевић је разматрао турско и евроамеричко евроазијство. Последњи део рада се тиче односа Балкана и Евроазије, у оквиру кога је нарочито апострофирано питање односа према Евроазији и евроазијским интеграцијама у Србији. Бранко Крга, генерал-пуковник у пензији, некадашњи Начелник Генералштаба Војске Југославије и садашњи професор Академије за дипломатију и безбедност, је разматрао могуће основе изградње евроазијског геополитичког простора. Аутор је нагласио да су основе изградње Евроазије вишедимензионалне, и обухватају:

- 1) нове друштвене, политичке и

* Институт за политичке студије, Београд.

економске основе унутрашњег уређења земаља Евроазије; 2) безбедност земаља Евроазије и ширег простора, са потенцијалом да интеграциони процес у Евроазији постане мировни пројекат и 3) превазилажење цивилизацијских разлика и афирмација свих народа Евроазије, кроз проналажење модела културне и цивилизацијске толеранције. Последњи део рада се односи на ставове Србије о изградњи евроазијског геополитичког простора, чији је она потенцијални учесник. Жељко Будимир, виши асистент на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци, је Макиндеров геополитички поредак, који је конципиран на почетку XX века, искористио као подлогу за разматрање савремених евроазијских интеграција са становишта Русије. До почетка XX века, Русија је обухватила највећи део Хартленда, и наставила њиме да доминира до распада Совјетског Савеза. Основ позиционирања Русије као глобалног актера је интегрисање Хартленда. Без интегрисања централноазијских држава, Белорусије и Украјине, Русија би у потенцијалном Евроазијском савезу са Кином представљала слабијег актера. Небојша Вуковић, из гимназије „Светозар Милетић“ из Србобрана, је представио геокултурне аспекте евроазијства у делу Александра Панарина. На првом месту је схватање о Русији као о

посебној творевини, мешавини руско-православне и туркијско-исламске духовне парадигме. Затим, за успех евроазијске идеје је неопходан дијалог великих култура и религија на том простору. Коначно, Панарин је сматрао да се мора приступити стварању интерцивилизацијских и интеррелигијских универзалија, тј. учења која би одражавала духовно наслеђе Евроазије и представљала алтернативу западној културној доминацији.

Друга целина у зборнику радова је посвећена макрорегионима и „великим играчима“ на евроазијској шаховској табли. Радови у оквиру ове целине се тичу Европске уније, као и позиција Кине и Индије у геополитичком и геостратешком окружењу. Момир Булатовић, са Европског универзитета у Београду, је представио стварне проблеме са којима се суочава ЕУ, и образложио нестанак њене привлачне моћи. Економски параметри кризе у ЕУ су такви да производе поделе између држава чланица, јер Европска унија није у стању да реши проблеме због својих конструкционих својстава. Сви сценарији о опстанку евра, еврозоне, и саме ЕУ су такви да наводе на закључак о немогућности опстанка ЕУ у досадашњем облику.

Четири текста у оквиру ове целине су посвећена Кини. Рад Ју Хонгцзунa, заменика министра за

Међународни развој у Централном комитету Комунистичке партије Кине и директора кинеског Центра за студије савременог света, се тиче промовисања односа између Кине и Средње и Источне Европе, као и односа између Кине и Србије. С једне стране, Кина са овим државама има добре економске односе, као и успостављене везе политичке, културне, научне и друге сарадње, а са друге стране, стратешко партнерство између Кине и Србије може да буде продубљено. Посебан аспект односа две државе се тиче традиционалног пријатељства и подршке Кине, како током 1990-их, тако и у најновијем периоду. Драгана Митровић са Факултета политичких наука и Драган Траиловић са Института за политичке студије су представили геополитичке последице кинеске енергетске стратегије у Централној Азији. Економски раст Кине је довео до рађања нове безбедносне претње – претње енергетске безбедности. Кина је због тога усмерена на енергетску сарадњу са државама Централне Азије и са Русијом. При том, Кина заступа економску сарадњу „на принципима обостране користи“, што државама Централне Азије пружа могућност избора алтернативног модела унутрашње организације државе и друштва и вођења спољне политике у односу на моделе које нуди Запад. Иван М. Зарић,

из Министарства одбране Републике Србије, је у свом раду представио евроазијску геополитичку и геостратегијску перспективу Кине. Раст војне моћи, проузрокован економским растом, као и концентрација привреде у приобалној области Кине условљава избор приоритета за будуће наступање. Таласократски правац који ће Кина заузети је усмерен ка супротстављању америчком „обуздавању“ у азијско-пацифичком региону. С друге стране, да би Кина могла да изабере овај правац, потребна јој је ситуација смањеног притиска на телуократском нивоу, тј. у односима са евроазијским државама, а пре свега са Русијом. Кина би могла да буде прва велика сила која ће ускладити свој таласократски и телуократски потенцијал. На примеру Кине је Зоран Петровић Пироћанац са Института за политичке студије изнео аргументе у корист Евроазијског савеза уместо Европске уније. Кинеско друштво се и у XXI веку руководи идејом хармоније, која представља константу кинеске мисли и развоја. Алтернатива НАТО и ЕУ, која израња у виду земаља БРИКС, је навела аутора на формулисање предлога српској политичкој класи за сарадњу са Евроазијом, у вези са реализацијом пројекта изградње пловног пута Морава-Вардар.

Марко Пејковић са Института за политичке студије је у свом

раду анализирао геополитику Индије у евроазијском контексту. Аутор је на почетку рада представио геополитичке тенденције у индијској историји до стицања независности 1947. године, као и положај јужне Азије у класичним геополитичким концептима, да би затим анализирао односе Индије са кључним играчима на евроазијском простору, Русијом, САД и Кином. Константа индијске спољне политике, која проистиче из њене традиције и културе, јесте склоност ка средњем путу.

Трећа целина у зборнику радова носи назив *Евроазијске интеграције: српско геополитичко и геоекономско становиште*. Миломир Степић са Института за политичке студије је разматрао географске и етно-цивилизацијске основе евроазијског геополитичког интегрисања Србије. Аутор је разматрао компатибилност српског чиниоца са трансатлантизмом и (нео)евроазијством, имајући у виду будућу мултиполарну структуру света и хетерогеност евроазијског простора. Основно питање је да ли мали народи и државе могу да избегну наметнуте интеграционе процесе, и да остану неутрални, али не и изоловани. Закључак аутора је да је геополитичко приклањање половима моћи неизбежно, а да је позиционирање Србије као неутралне државе неоствариво и погубно. Елена Георгиевна Поно-

марева са Московског државног института за међународне односе Министарства спољних послова Руске Федерације је на примеру Србије представила енергетску дипломатију Русије као фактор евроазијских интеграција. Енергетска дипломатија је релативно нови вид спољнополитичке делатности, који је прилагођен развоју друштва у пост-индустријској епохи. Иако нов, то је један од најјачих механизма остваривања државних интереса. Енергетска дипломатија Русије је приоритет деловања ове државе, а посебно се испољава на простору Балкана и Србије. Бранимир Куљанин са Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци је разматрао однос Срба према четири правца руског евроазијства: 1) цивилизационом (источно-хришћанском, тј. православном), 2) етничком – словенском, 3) словенско-туранском (хришћанско-исламском) и 4) азијско-тихоокеанском (који означава премештање седишта света из атлантског у тихоокеански басен). У контексту Четвртог светског рата, који је Америка повела за поробљавање Евроазије и успостављање *Pax Americana*, аутор посматра савремена дешавања на евроазијском простору, и закључује да српска евроазијска геополитика треба да се усмери на Исток, који постаје привредно и друштвено средиште света. Рад Душана Пророковића из Центра

за стратешке алтернативе ставља нагласак на евроазијство као средство за стабилизацију прилика и успостављање поверења између православних и муслиманских народа на Балкану, пре свега ослањањем на традиционалне вредности као основу за „сарадњу цивилизација“. Наиме, теорија Семјуела Хантингтона о „сукобу цивилизација“ је прерасла у средство спровођења атлантистичких циљева, тиме што су САД употребиле исламски свет против околних цивилизација, а пре свега православне. Тиме Хантингтонове „крваве границе ислама“ прерастају у „крваве границе између исламске и православне цивилизације“. Благоје С. Бабић, универзитетски професор и научни саветник у пензији, је представио геоекономску страну односа Србије и Евроазије. Геоекономија представља тежњу за овладавањем економским простором ради успостављања трговинске и технолошке премоћи, ослањањем на економска средства. Србија ниједан избор који се пред њу поставља – истрајавање на неутралности, избор Европске уније или Евроазије – не би смела да сматра „избором без замене“, да не би била трајно изложена уценама. Аутор најбољим решењем за Србију сматра „Све-Европу“, односно заједницу између Владивостока и Даблина или прерастање у „балканску Швајцарску“. Алек-

сандар Саша Гајић са Института за европске студије је у свом раду извршио анализу савременог геополитичког положаја Србије, која се налази у геополитичком процесу између Европске уније и Евроазијског савеза. Србија и околне земље у којима живе Срби су из фазе полуокружења постале потпуно окружене чланицама ЕУ и НАТО. С обзиром на то да Србија геополитички тавори у предворју ЕУ, постоје два основна сценарија даљег односа ова два ентитета. Уколико би у ЕУ победила атлантистичка опција, Србија би представљала још једно средство за пацификацију Немачке. Уколико би Немачка „преузела“ ЕУ, Србија би тек у крајњој инстанци приступила Европској унији, да би се спречио напредак Турске, или би ЕУ одлучила да подели Србију са Турском. Сви ови неповољни сценарији, према мишљењу аутора, могу бити избегнути уколико дође до најачавања континенталног утицаја из Хартленда, што би могло да уследи тек након реинтеграције постсовјетског простора.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

На левој страни у заглављу се налази име, средње слово и презиме аутора, звање аутора, назив установе, факултета и седиште. Наслов рада куцати на средини великим словима – Bold (фонт 14). Поднаслови се пишу на средини, великим словима (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима Bold (фонт 12). Сви текстови на српском језику треба да су куцани ћирилицом. У тексту су италиком (курзивом) истакнуте речи на страном језику. Обим рада не сме бити већи од 1 до 1,5 ауторског табака, (односно 16 до 25 страна, 36300 до 56725 карактера са размаком).

После ових података следи *сажета*к који треба да садржи од 100 до 250 речи. Иза сажетка иду *кључне речи* чији број не може бити већи од 10, док њихова употреба у тексту треба да буде што већа. У *сажетку* треба да стоји предмет анализе, циљ рада, коришћени методолошки приступи, резултати, закључак или одређене препоруке. На крају текста, после **литературе**, треба написати **резиме** чија дужина може бити до 1/10 дужине чланка. Аутор би у резимеу у структурираном облику требало да истакне најважније резултате и закључке истраживања до којих је дошао у свом раду знатно шире него у сажетку. *Сажетак, кључне речи и резиме* треба превести и на енглески језик, ако је рад на енглеском, сажетак и кључне речи треба превести на српски језик. Текст за часопис не садржи посебан увод и закључак.

Текст треба писати у фонту Times New Roman, величина слова 12, са увученим пасусима и проредом 1,5 – ћирилично писмо.

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте су истог фонта као основни текст и треба их куцати са командом Insert – Reference – Footnote, а не намештањем разних оквира, јер једино на тај начин можемо гарантовати, да ће се и у прелому фусноте појавити на добром месту. Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

- када се ради о **монографији** фуснота мора садржати: име и презиме аутора, наслов рада у италику, издавач, место, година издања и број стране (на пример: Зоран Аврамовић, *Родомрсици*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 15; Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54);
- када се ради о **чланку**, име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа у италику, издавач, место издавања, број, година излажења и број страница (на пример: Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67);
- када се ради о **зборнику радова**: име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања, број стране (на пример: Дејана Вукчевић, „Србија и придружива-

ње Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239);

- **извори са Интернета**, који не смеју прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садрже пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Литература треба да се налази на крају рада, испред резимеа, поређана по азбучном реду, са следећим елементима:

- **књиге**: презиме и име аутора, наслов књиге италиком, издавач, место издања, година (на пример: Суботић, Момчило: *Српско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **зборници**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (на пример: Марковић, Драган, „Демократизација власти и управљања у Србији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008);
- **чланак**: презиме и име аутора, назив рада под наводницима, назив зборника италиком, онда у загради написати приређивача зборника, издавач, место издања, година издања (Кнежевић, Милош, „Варка европске хармоније“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2008);
- **литература са Интернета**, која не сме прећи више од 10% коришћене литературе, треба да садржи пуну интернет адресу (на пример: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Revolucija>).
- **архивска грађа**, мора да садржи наслов (одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?) и где се налази (креће се од навођења највеће целине, а завршава са навођењем најмање целине) (на пример: Извештај Министарства иностраних дела од 19. априла 1888. о постављењу конзула. Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894).

Текстове слати у штампаном и електронском облику: Институт за политичке студије, Светозара Марковића 36, e-mail адреса – **smiljana.raunovic@ipsbgd.edu.rs**

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Главни задатак рецензента је да допринесе очувању високог квалитета који иначе ужива наш часопис. На првом месту треба нагласити да рецензент не сме бити упознат са идентитетом аутора рада и обрнуто, аутор не сме знати идентитет рецензента. Приликом добијања рада сваки рецензент има рок од 20 дана да редакцији достави урађену рецензију. Веома је важно да рецензент буде свестан да је поступак рецензије поверљив, при чему се садржај рецензије не сме откривати трећој страни. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа рецензент треба да одговори на следећа питања: Да ли је аутор показао у чему је оригиналност чланка? Да ли је аутор довољно оправдао своје тврдње? Да ли је аутор стручно/научно утемељио своје тезе? Да ли је рад комплетан према Упутству за ауторе? Којој научној области рад припада? Затим, рецензија треба да садржи примедбе о стручном/научном квалитету рукописа, али и сугестије за побољшање рукописа, уколико за то постоји потреба.

На самом крају рецензент треба да оцени којој категорији рад припада (**оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или претходно саопштење, научна критика, односно полемика, осврти и прикази**) и да изнесе своје мишљење о томе да ли рукопис треба да се прихвати у садашњем облику, да се прихвати уз сугерисане измене или да се не прихвати због наведених разлога у рецензији.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална и државна питања = National interest: Magazine for National and State Issues/ главни уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник Живојин Турић. - год. 4, бр. 4 (2005) Београд (Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005 - (Београд: Eseloge). - 24 цм

Три пута годишње - Другачије повезане серијске публикације: Национални интерес (CD-ROM)=ISSN 1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес (Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460



01
2014

Национални
ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST
JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ISSN 1820-4996 UDK 323.1(=163.41) година X vol. 19. № 1/2014.

